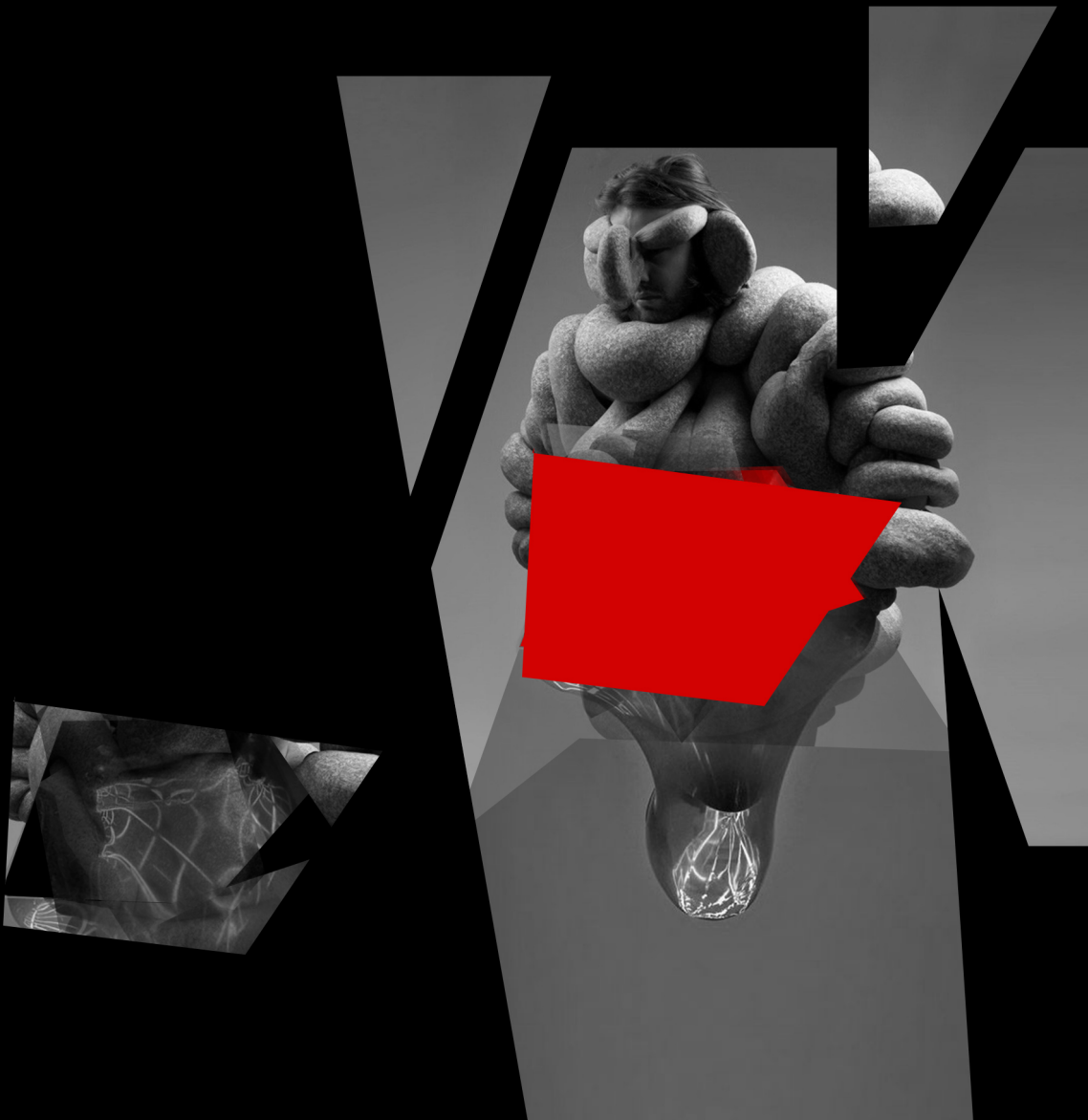


Αναγνώσεις του Πραγματικού στη Σύγχρονη Σκέψη και Αρχιτεκτονική: η στροφή προς το χωρικό αντικείμενο

Επιμέλεια: Παπαδόπουλος Τ.

Επιβλέπουσα: Χατζησάββα Δ.



_Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
---------------	---

Κεφάλαιο 1ο

1.1.: Εισαγωγικά.....	11
1.2.: John Rajchman.....	12
1.3.: How Modern is Dutch Architecture?.....	15
1.4.: The Pragmatist Imagination.....	17
1.5.: Ολλανδία το σύγχρονο νεοπραγματιστικό αρχιτεκτονικό εργαστήριο.....	23
1.5.1.: Εισαγωγή.....	23
1.5.2.: Ολλανδική αρχιτεκτονική και Ρεαλισμός.....	24
1.5.3.: Αρχιτεκτονικός Πλουραλισμός.....	27
1.5.4.: Επαναπροσδιορισμός του προγράμματος...	31
1.5.5.: Επαναπροσδιορισμός της Επανάχρησης.....	39
1.5.6.: Ξεπερνώντας τα αισθητικά στερεότυπα.....	42
1.5.7.: Ξεπερνώντας τα διεπιστημονικά όρια.....	46
1.6.: Συμπεράσματα ενότητας.....	49

Κεφάλαιο 2

2.1.: Εισαγωγικά.....	53
2.2.: Θεωρία των Συναρμογών - Manuel DeLanda.....	54
2.2.1.: Εισαγωγή.....	54
2.2.2.: Θεωρητικό πλαίσιο.....	55
2.3.: Αντικειμενοστραφής Οντολογία - Graham Harman.....	61
2.3.1.: Εισαγωγή.....	61
2.3.2.: Το 'αντικείμενο'.....	62
2.3.3.: Χρόνος, Χώρος, Αίσθηση και Ουσία.....	69
2.3.4.: Συμπεράσματα.....	72
2.4.: Μεταουμανιστική θεωρία και αρχιτεκτονική....	73
2.4.1.: Εισαγωγικά.....	73
2.4.2.: Επίπεδη Οντολογία - Tom Wiscombe.....	75
2.4.2.1.: Αντικείμενα τυλιγμένα σε αντικείμενα.	78
2.4.2.2.: Εδαφικές Παραλλαγές.....	84
2.4.2.3.: Αντικειμενοποίηση της εξωτερικής επιδερμίδας.....	86
2.4.2.4.: Συμπεράσματα.....	88
Συμπερασματικά.....	91
Βιβλιογραφία.....	97

Εισαγωγή

Αφετηρία της παρούσας θεωρητικής εργασίας είναι μία σειρά ερωτημάτων που απασχολούν την αρχιτεκτονική σκέψη των τελευταίων δεκαετιών. Με ποιον τρόπο σχετίζεται η σύγχρονη αρχιτεκτονική με τη χωρική πραγματικότητα; Πώς η αρχιτεκτονική θεωρία και σκέψη διαρθρώνονται και επηρεάζονται από αυτήν και κυρίως πώς την διαχειρίζονται; Τι δηλαδή κάθε φορά πριμοδοτείται ως ανάγνωση του χωρικού πραγματικού; Τέλος, πώς η θεωρητική σκέψη διαχειρίζεται τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτά τα δεδομένα, τα υποκείμενα και τα αντικείμενα που απαρτίζουν την πραγματικότητα;

Η επιρροή της τεχνολογικής και ψηφιακής εξέλιξης στην χωρική πραγματικότητα γίνεται ολοένα και εντονότερη, δημιουργώντας ένα πρωτόγνωρο αστικό τοπίο. Η σταθερότητα και δομικότητα που χαρακτήριζαν τα κοινωνικά και αρχιτεκτονικά σύνολα αντικαθίστανται από μία αίσθηση συνεχούς εξελικτικής διαφοροποίησης, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό και τα σύνολα αυτά. Η ανθρώπινη συνύπαρξη ξεπερνά το σαρκικό επίπεδο και ανοίγεται στον ψηφιακό κόσμο μέσω της χρήσης δικτύων και μηχανισμών, στους οποίους η ανθρώπινη μονάδα αποτελεί μία ακόμα υπολογιστική μεταβλητή. Αναλόγως, κατεστημένες αστικές δομές (κτίριο, πλατεία κ.λπ) που αποτελούσαν χώρους αστικής παύσης και επαφής, μεταλλάσσονται σε κόμβους πληροφοριακών στάσεων που δημιουργούν νέες ή ενισχύουν υπάρχουσες πληροφοριακές ροές, ορίζοντας μία νέα χωρική τυπολογία. Παρατηρείται λοιπόν, μία χωροχρονική πολυπλοκότητα, αυτή της κοινωνίας της παγκόσμιας πληροφορίας, την οποία η σύγχρονη αρχιτεκτονική καλείται να αναγνωρίσει και να διαχειριστεί.

Η σκέψη των Gilles Deleuze, Felix Guattari καθώς και μίας ακόμα πληθώρας, κοντινών τους, στοχαστών και φιλοσόφων, αποτέλεσε την αφετηρία για την σκέψη και την κατανόηση της νέας πολύπλοκης αρχιτεκτονικής πραγματικότητας. Έννοιες όπως οι ροές, οι εντάσεις,

οι διαδικασίες και οι σχέσεις που λειτουργούν μέσα ή πέρα από τα πράγματα παρά στα πράγματα τα ίδια, επηρέασαν τους αρχιτέκτονες στα τέλη του 20ου αιώνα και τους οδήγησαν στην αναζήτηση και διαμόρφωση ενός **νέου σχεδιαστικού λεξιλογίου** που αφορά σε ροές, συνέχειες και διαδικασίες διαφοροποίησης, που εντατικοποιήθηκε με την ολοένα και μεγαλύτερη εξέλιξη των ψηφιακών μέσων αναπαράστασης. Πολλά νέα ερωτήματα τέθηκαν ως προς τον τρόπο και τις παραμέτρους με τις οποίες αποκρυπτογραφούμε ή και καταγράφουμε την αρχιτεκτονική πραγματικότητα. Τα ερωτήματα αυτά, κάποιες φορές μετεξελίχθηκαν σε νέες αρχιτεκτονικές θεωρίες, που προσπάθησαν και προσπαθούν να διαχειριστούν την πολυπλοκότητα της σύγχρονης κοινωνίας, βασιζόμενες σε αναπροσδιορισμούς εννοιών όπως η πληροφορία και το αντικείμενο πέρα από την αποκλειστική σχέση του με ένα υποκείμενο.

Μέσα σε αυτό το σκεπτικό, η παρακάτω ερευνητική διαδικασία θα διερευνήσει σύγχρονα αρχιτεκτονικά ρεύματα, με τις αντίστοιχες θεωρητικές επιρροές τους, που εστιάζουν στη διαχείριση της πραγματικότητας και των συσχετισμένων παραμέτρων που την διαμορφώνουν, μέσω της ανάλυσης τόσο της φιλοσοφικών πλαισίων όσο και της αναγνώρισης των επιπτώσεών τους στην αρχιτεκτονική σκέψη και στην καταγραφή αρχιτεκτονικών παραδειγμάτων.

Η εργασία δομείται σε δύο κεφάλαια ως εξής:

εργασία δομείται σε δύο κεφάλαια ως εξής:

Αρχικά η πρώτη ενότητα θα εστιάσει σε μία πρώτη προσπάθεια ανάγνωσης και διαχείρισης των δεδομένων της σύγχρονης πραγματικότητας που έγινε από μία γενιά αρχιτεκτόνων που προέρχονται κυρίως από την Ολλανδία, τη δεκαετία του 90, μέσα από το πρίσμα του **Νεοπραγματισμού**. Πρόκειται για μελετητές που εστιάζουν στον εντοπισμό και την επεξεργασία των πραγματιστικών δεδομένων, στάση που δέχεται επιρροές από το πλαίσιο του φιλοσοφικού πραγματισμού. Οι νεοπραγματιστές δεν πιστεύουν στη θεωρία παρά μόνο στις συγκεκριμένες αναλύσεις ιστορικών στιγμών σε συγκεκριμένες συνθήκες χρόνου και χώρου. Απώτερος στόχος τους είναι η δημιουργία απαντήσεων και διεξόδων στα σύγχρονα πολιτικά, κοινωνικά και σχεδιαστικά προβλήματα που προκύπτουν στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του καπιταλισμού, για τον λόγο αυτό και ο νεοπραγματισμός δεν αποτελεί, όπως και ο κλασικός πραγματισμός από τον οποίο επηρεάστηκε, ένα φιλοσοφικό ρεύμα με σαφή όρια, αλλά μία θεωρία της πρακτικής, ένα νέο ρεύμα που μπορεί να αναλύσει και κυρίως να επέμβει στη σύγχρονη πολύπλοκη συνθήκη. Ένας από τους βασικούς εκφραστές της παραπάνω σκέψης είναι ο John Rajchman,

όπου μέσω της έρευνάς του προσπάθησε να προσεγγίσει τον πραγματισμό στην εποχή των κοινωνιών της παγκόσμιας πληροφορίας, όχι με στόχο τη δημιουργία μίας νέας χωρικής πραγματικότητας, αλλά την εύρεση ενός συστήματος για να γίνονται αντιληπτά και εργαλειακά επεξεργάσιμα τα απρόοπτα στοιχεία που αυτές οι κοινωνίες παράγουν. Για να το καταφέρει αυτό εισήγαγε τον όρο “Πραγματισμός του **διαγράμματος και της διάγνωσης**”, όρος που δείχνει να συνομιλεί και να αφορά σε μία σχέση με ένα μέλλον που δεν μπορεί να προγραμματιστεί και να αναπαρασταθεί, ή όπως ο ίδιος αναφέρει “τις δυνάμεις που δεν μπορούμε να προβλέψουμε και με τις οποίες μπορούμε μόνο να πειραματιστούμε, κάτι σαν αυτό που ο William James είχε αποκαλέσει things in the making”. Ο Rajchman, προσπαθεί να δομήσει τον πραγματισμό του διαγράμματος και της διάγνωσης συνθέτοντας πτυχές των μεταστρουκτουραλιστικών θεωριών, ειδικά αυτές του Gilles Deleuze, με αυτές του πραγματισμού. Όπως ο ίδιος αναφέρει “ο Deleuze έκανε κάτι αντίστοιχο με τη χρήση του διαγράμματος, δουλεύοντας πάνω στη δημιουργία της αντίθεσης, μεταξύ του διαγράμματος και του κώδικα, στις εικαστικές τέχνες και στη μουσική. Αυτό ήταν ένα τμήμα της γενικότερης προσπάθειάς του να απεικονίσει μία ενδιαμέση διαδικασία χωροθέτησης, ‘spacing’, για να περιγράψει διακριτές φιγούρες και να αφηγηθεί ιστορίες, που επεξηγούν τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους”.

Στη **δεύτερη ενότητα** επιχειρείται η κατανόηση και η ανάλυση δύο φιλοσοφικών ρευμάτων που έχουν κερδίσει την προσοχή τα τελευταία χρόνια για τη διαχείριση και συνεκτικότητα των χωρικών και εννοιολογικών αντικειμένων, τη **θεωρία των συναρμογών** και την **αντικειμενοστραφή οντολογία**. Παρότι και τα δύο αυτά κινήματα έχουν διακριτές γενεαλογίες, ταυτίζονται σε ένα στοιχείο, είναι και τα δύο κινήματα του ρεαλισμού που επικεντρώνονται στο αντικείμενο. Σε αντίθεση με την ανάλυση του υποκειμένου, στην οποία επικεντρώθηκε η σκέψη του 20ου αιώνα, τα δύο αυτά ρεύματα επικεντρώνονται στην εξέταση, της αγνοημένης, έννοιας του αντικειμένου. Μεταφέροντας έτσι την προσοχή από τον ανθρωποκεντρισμό του Ουμανισμού, μπορούμε να πούμε πως εισάγονται οι βασικές αρχές μία μετα-ουμανιστικής (posthuman) σκέψης.

Το πρώτο παρακλάδι διαμορφώθηκε από τον **Manuel DeLanda** ο οποίος καθαρά επηρεαζόμενος από τη σκέψη του Gilles Deleuze (κυρίως στο *Dialogues*) διαμορφώνει την **θεωρία των συναρμογών (assemblage theory)**. Για τον DeLanda το συναρμολόγημα της πραγματικότητας, ορίζεται ως ένα σύστημα που αποτελείται από πολλούς, ετερογενείς όρους και εγκαθιδρύει συνδέσεις, σχέσεις μεταξύ

τους, ανεξαρτήτως της διαφορετικής τους φύσης. Το συναρμολόγημα αυτό, εμφανίζεται ότι λειτουργεί ως ένα συσχετισμένο σύνολο, αλλά αποτελείται από ανεξάρτητα στοιχεία που δε φέρουν τη δυνατότητα να το περιγράψουν μεμονωμένα. Τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν το σύνολο και ταυτόχρονα το σύνολο επηρεάζει τα στοιχεία αυτά, αντιστοίχως. Παράλληλα, το σύστημα είναι δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε τα ετερογενή και ανεξάρτητα αυτά στοιχεία να έχουν τη δυνατότητα να αποκολληθούν από μία πολλαπλότητα και να επανασυνδεθούν με κάποια άλλη.

Το δεύτερο μέρος ανάλυσης της δεύτερης ενότητας, θα εστιάσει στο τέλος της δεκαετίας του 90, όπου επιτεύχθηκε και η μεγάλη ανάπτυξη του νεοπραγματισμού, και συναντάται μία νέα σχολή σκέψης, η **αντικειμενοστραφής οντολογία (Object Oriented Ontology)**, η οποία αλλάζει τον τρόπο που προσεγγίζουμε την ανάγνωση της σύγχρονης πραγματικότητας. Θα ανακαλέσει κριτικά την ηγεμονία του προηγούμενα κυριαρχικού καθεστώτος, της ανθρωποκεντρικής δηλαδή προτεραιότητας στο υποκείμενο έναντι των αντικειμένων. Το αντικείμενο, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, υπάρχει καθαυτό πέρα από τις σχέσεις του με άλλα αντικείμενα ή πεδία, και εμπεριέχει ένα πολύπλοκο περιεχόμενο με κρυφές ή όχι ιδιότητες. Η Object Oriented Ontology τοποθετεί τα πράγματα στο κέντρο της ύπαρξης, έτσι όλα συνυπάρχουν ισάξια, ανεξαρτήτως της κλίμακάς τους, μελετώντας τη φύση και τις σχέσεις που αναπτύσσουν με τον τρόπο που μελετάται το υποκείμενο. Ο **Graham Harman**, βασικός εκφραστής αυτής της σκέψης, εμπνεόμενος από την ανάλυση του εργαλείου (tool analysis), του Martin Heidegger, θα καταλήξει πως: “τα αντικείμενα δεν ταυτίζονται με τις ποιότητές τους, αλλά αναπτύσσουν μια σχέση σε υπερένταση με αυτές, η οποία είναι υπεύθυνη για όλη την αλλαγή που προκύπτει στον κόσμο”.

Βασική **θεμελιώδης διαφορά** μεταξύ των δύο παραπάνω φιλοσοφικών εκφράσεων είναι πως ενώ στους Deleuze και DeLanda τα συναρμολογήματα αποτελούν ‘ετερογενείς ανοιχτές μετασηματιστικές συνδέσεις δυνάμεων σε συνεχή ροή και εμμενή σχέση με τα πεδία εκφοράς τους’, χωρίς αυτονομία και περίγραμμα, ανοιχτά σε εν δυνάμει (virtual) συσχετίσεις και αναδύσεις, στην Αντικειμενοστραφή Οντολογία, ο Harman χρησιμοποιεί τον όρο ‘το γενικό περίγραμμα’ για να περιγράψει τέτοια συστήματα, που δε μπορούν να αναλυθούν στα επιμέρους στοιχεία τους, ούτε να εξηγηθούν πλήρως ως νέα αντικείμενα, ανάγοντας ως το πιο σημαντικό τμήμα της ύπαρξής τους την αυτονομία του περιγράμματός τους και τη μη χρήση κάποιου τρίτου όρου δυναμικής συσχέτισης και σύγχυσης των όρων μιας συναρμο-

γής.

Αρχιτεκτονική εφαρμογή της αντικειμενοστραφούς οντολογίας αποτελεί η **επίπεδη οντολογία (flat ontology)**, η οποία σύμφωνα με τον Harman υπαγορεύει ότι “όλες οι οντότητες πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, δεδομένου πως αναφέρονται σε έναν κόσμο στον οποίο όλα τα επίπεδα βρίσκονται στο ίδιο πεδίο. Έτσι, το αρχιτεκτονικό αντικείμενο δε νοείται πλέον ως παραγωγή του κόσμου, αλλά είναι αυτό που παράγει νέους κόσμους”. Ο **αρχιτέκτονας Tom Wiscombe**, κύριος εκπρόσωπος της flat ontology, αντιμετωπίζει όλα τα αντικείμενα ισάξια ανεξαρτήτως μεγέθους, φύσης και βαρύτητας. Θεωρεί πως οι απαρχές της συγκεκριμένης ιδέας υπάρχουν ήδη στην αρχιτεκτονική ‘μέσω ενός επαναπροσδιορισμού των σχέσεων μέρους-όλου που συναντώνται στην αρχιτεκτονική σύνθεση σήμερα. Η επίπεδη οντολογία θέτει τη δυνατότητα αποστρωμάτωσης, τέμνοντας την κατακόρυφη ιεράρχηση του όλου και των μερών, δεδομένου ότι όλα είναι ήδη και όλον και μέρος, ανάλογα με τον τρόπο που τα προσεγγίζουμε’ (Harman, 2011). Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία αποσυντίθενται, έτσι ώστε να επανασυναρμολογηθούν και να δημιουργήσουν νέες τάσεις και κόμβους. Έτσι περιβάλλουν (supercomponent), εσω-κλείουν (figure-in-a-sack), πιέζουν (implied outer shell) άλλα στοιχεία με την προϋπόθεση ότι δεν γίνονται μία κοινή μάζα και δεν επηρεάζουν το ένα το άλλο.

Φαίνεται λοιπόν πως οι αναγνώσεις του πραγματικού στη σύγχρονη σκέψη και αρχιτεκτονική, επηρεάζονται από νέες δυναμικές διερευνήσεις οι οποίες δημιουργούν πολλαπλές αναγνώσεις τόσο της αρχιτεκτονικής διαδικασίας όσο και του ίδιου του κόσμου. Ο φιλοσοφικός διάλογος δείχνει να μην εστιάζει πλέον στα κατεστημένα δύο αντίπαλα δέη (υποκείμενο – αντικείμενο, άνθρωπος – κόσμος), διαμορφώνοντας συνθήκες για ένα νέο σχεδιασμό χωρικών πλαισίων ανοικτών σε καινοτόμες ιδέες και ιδιόμορφα αποτελέσματα. Για την καλύτερη κατανόηση των πλαισίων αυτών, θα γίνει επίσης μία προσπάθεια ανάγνωσης και ανάλυσης των χωρικών και αρχιτεκτονικών παραδειγμάτων που κινούνται με επιρροή από τις σύγχρονες αυτές θεωρητικές προσεγγίσεις, μέσα στο κλίμα της ευρύτερης προσπάθειας ορισμού του νέου αρχιτεκτονικού τοπίου της κοινωνίας της παγκόσμιας πληροφορίας.

ενότητα πρώτη

Νεοπραγματισμός

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο **Νεοπραγματισμός** δεν αποτελεί ένα παραδοσιακό φιλοσοφικό ρεύμα, αλλά μία θεωρία της πρακτικής, ένα νέο τρόπο σκέψης, μία συζήτηση μεταξύ φιλοσόφων διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, για το αν μπορούν να αναγνωστούν και να ερμηνευτούν οι ιδέες του κλασσικού πραγματισμού, ενός κινήματος του 19ου αιώνα, στη σύγχρονη κοινωνία. Αυτή η αναβίωση ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 90 και εξελίσσεται ακόμα. Τομείς που επηρεάστηκαν από τη θεωρία αυτή, αποτελούν οι νομικές σπουδές, οι πολιτικές επιστήμες, η λογοτεχνία καθώς και η αρχιτεκτονική, μέσω της οποίας οι νεοπραγματιστικές ιδέες πήραν υλική υπόσταση και επηρέασαν τη χωρική πραγματικότητα.

Στο παρακάτω κεφάλαιο θα γίνει μία προσπάθεια οριοθέτησης των νεοπραγματιστικών ιδεών σε επίπεδο φιλοσοφικό, μέσω της παρουσίασης ενός εκ των δύο κυρίαρχων φιλοσοφικών τάσεων του νεοπραγματισμού που διαμορφώθηκε από τον John Rajchman,. Στη συνέχεια θα αναλυθεί η επιρροή του στη σύγχρονη αρχιτεκτονική και σχεδιαστική σκέψη, μέσω της παρουσίασης των συνεδρίων *‘How modern is Dutch architecture’* που έλαβε χώρα το 1990 στο Ντελφτ της Ολλανδίας και *‘The Pragmatist Imagination: thinking about things in the making’* που πραγματοποιήθηκε σε δύο σκέλη, στο πανεπιστήμιο Columbia των Ηνωμένων Πολιτειών το 2000 και στη Νέα Υόρκη έξι μήνες αργότερα, καθώς και μέσω της ανάλυσης αρχιτεκτονικών έργων που υλοποιήθηκαν έκτοτε.

_John Rajchman

Ο John Rajchman, είναι ένας φιλόσοφος που πρότεινε μία **νέα ανάγνωση στον Πραγματισμό** που πηγάζει από τις κλασσικές πραγματιστικές ιδέες αλλά υπό νέες συνθήκες. Η έρευνά του εστιάζει στο πώς μπορεί να προσεγγιστεί ο Πραγματισμός στην εποχή των κοινωνιών της παγκόσμιας πληροφορίας, με στόχο την εύρεση ενός νέου συστήματος χαρτογράφησης των απροόπτων που αυτές οι κοινωνίες παράγουν. Ο ίδιος ονόμασε την ανάγνωσή του αυτή *‘πραγματισμό του διαγράμματος και της διάγνωσης’*, καθώς αναφέρεται σε ένα μέλλον το οποίο δεν μπορεί να προγραμματιστεί και να αναπαρασταθεί. Αφορά σε δυνάμεις που δεν μπορούμε να προβλέψουμε και με τις οποίες μπορούμε μόνο να πειραματιστούμε, αυτό που ο William James είχε ονομάσει *things in the making*.

Ο Rajchman, για να δομήσει τη θεωρία του, **στηρίζεται σε ιδέες του Μεταστρουκτουραλισμού** και ιδιαίτερα σε Γάλλους διανοητές όπως ο Foucault και ο Deleuze. Για τον ίδιο, ο Foucault ερμηνεύει τον όρο Pragmatism που εισήγαγε ο Kant, όχι ως κάτι εργαλειακό ή πρακτικό, αλλά περισσότερο ως κάτι πειραματικό που θα μπορούσε να δώσει λύση στο πρόβλημα των μετα-καντιανών φιλοσόφων, όσον αφορά τις έννοιες του εμπειρικού και του μεταφυσικού. Για τον ίδιο τον Rajchman, ο πραγματιστής για να ξεφύγει από το παραπάνω δίλημμα πρέπει να ξανασκεφτεί την ίδια την έννοια του *‘κριτικού’*. Η κρίσιμη ερώτηση είναι το πώς θα δει και θα αντιληφθεί τις νέες δυνάμεις που τον ξεπερνούν και τον προβληματίζουν, παραδοχές που κανονικά λειτουργούν ως υπερβατικές. Το πώς, δηλαδή, μέσα από την **απουσία πρωταρχικών ή υπερβατικών καταστάσεων**, πραγμάτων που τον καθορίζουν ως υποκείμενο, αντικείμενο ή μέλος μιας κοινότητας, μπορεί να **επαναπροσδιορίσει τον εαυτό του και τους κόσμους του**.

Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος που ο Rajchman ερμηνεύει το διάγραμμα της πειθαρχικής κοινωνίας του Foucault και ο τρόπος με τον οποίο το συνδέει τον δικό του πραγματισμό του **διαγράμματος και της διάγνωσης**. Ο Foucault, όσον αφορά το Panopticon του Bentham, θεώρησε ότι είναι ένα διάγραμμα δύναμης στην ιδανική του μορφή, μία ευφυής *‘αφηρημένη μηχανή’* η οποία λειτουργεί με πολλούς τρόπους και δεν υπάγεται σε πολιτικούς χάρτες. Το βασικό πρόβλημα στο οποίο αναφερόταν η μηχανή αυτή ήταν ο πληθυσμός και σύμφωνα με τα λόγια του Foucault, το πρόβλημα της συμβίωσης των ανθρώπων. Κατά τον Rajchman *“αυτή η μηχανή, είχε τον ρόλο να ξεχωρίσει έναν πληθυσμό, διαχωρίζοντας τον χώρο και τον χρόνο των δραστη-*

1. John Rajchman, "A New Pragmatism", Any-How, σύνταξη: C. Davidson, MIT Press, 1997, σελ 214

ριοτήτων του, κάτι που σταδιακά θα φαινόταν χρήσιμο για ένα ευρύ φάσμα πραγμάτων"¹. Αναφέρει επίσης πως ο ρόλος του διαγράμματος μιας 'πειθαρχικής κοινωνίας', δεν είναι να αποδείξει πως όλες οι λειτουργίες της είναι εντελώς πειθαρχημένες, αλλά να δείξει ότι αυτή η αφηρημένη μηχανή λειτουργεί ακόμα μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο. Συνεπώς, λειτουργεί ως ένα διαγνωστικό εργαλείο, το οποίο 'προτείνει' ένα αβέβαιο μέλλον, που δεν προγραμματίζεται ή αναπαρίσταται, με το οποίο μπορούμε μόνο να πειραματιστούμε, ένα εργαλείο το οποίο δεν ενδιαφέρεται να αναπαραστήσει το πώς θα είμαστε στο μέλλον αλλά σε αντίθεση να σταματήσει τέτοιου είδους συνέχειες, να μας δείξει πως βρισκόμαστε σε μία διαδικασία συνεχούς εξέλιξης από κάτι σε κάτι άλλο, το οποίο ακόμα δεν γνωρίζουμε.



Constructing the Panopticon

Ο Rajchman λοιπόν, εντοπίζει δύο κοινά στοιχεία μεταξύ της ερμηνείας του Panopticon από τον Foucault και του διαγράμματος που ο ίδιος προτείνει στα πλαίσια του νέου πραγματισμού. Πρώτον, υποστηρίζει πως ο Foucault 'διέγινε' μέσω της ανάλυσής του μία κοινωνία που βρισκόταν σε πολυεπίπεδη κρίση (οικονομική, αισθητική, πολιτισμική, αισθητική), έχοντας διαμορφωθεί σε ένα χρονικό πλαίσιο χαρακτηριζόμενο από πολλές γεωπολιτικές αναταραχές, και η οποία βρισκόταν σε μία συνεχή εξέλιξη την οποία δεν μπορούσε να ορίσει και να κατανοήσει. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει στην σημερινή κοινωνία, μέσω της παγκοσμιοποίησης, της ψηφιακής εξέλιξης και της συνεχούς πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας. Το δεύτερο κοινό

σημείο, αναγνωρίζεται στην ύπαρξη 'νέων δυνάμεων' που χαρακτηρίζουν τις κρίσιμες στιγμές, τις οποίες ο Rajchman αναγνωρίζει στην εξέλιξη των ψηφιακών μέσων και στη νέα χωρική πραγματικότητα που διαμορφώθηκε μέσω αυτών, μία πραγματικότητα που πλέον θεωρείται δεδομένη. Κατά τον ίδιο λοιπόν δημιουργείται μία σύγχρονη ανάγκη για "νέα διαγράμματα, νέες διαγνωστικές διαδικασίες, νέα πειράματα".

Κοινά στοιχεία συναντώνται και μεταξύ του Rajchman και τη σκέψη του Gilles Deleuze. Ο πολωνο – αμερικανός εισάγει τον όρο "the gay science of the city"², επεξηγώντας πως η σύγχρονη πόλη 'δουλεύει' μέσω διαγραμμάτων και όχι μέσω των ξεπερασμένων στατικών σχεδίων. "Τα διαγράμματα αυτά, αποτελούν ένα νέο τρόπο αναλυτικής σκέψης, κατά την οποία οι σχέσεις πόλης-προγραμματισμού-πειραματισμού αντικαθιστούν τις παλαιότερες σχέσεις κράτους-ιδεολογίας, κάνοντας ευκολότερη και αποτελεσματικότερη την αναγνώριση των νέων αστικών συνόλων και συνθηκών" (Rajchman, 1997). Το παραπάνω αποτελεί εξέλιξη της σκέψης του Deleuze, κυρίως μέσω της μελέτης του για το μεταπολεμικό σινεμά, στην οποία προσπαθεί να εκφράσει διαφορετικά είδη χωρικής πραγματικότητας, χρησιμοποιώντας ως πεδίο σύγκρισης τις αστικές λειτουργίες που παρατηρούνται εντός του πλαισίου της 'μηχανικής πόλης' και μιας νέας 'εγκεφαλικής πόλης'³ που φαίνεται να την εκτοπίζει. Για τον Rajchman, οι διαφοροποιήσεις αυτές μπορούν να αναγνωριστούν μέσω διαφοροποιημένων διαγραμμάτων και επιπέδων ανάλυσης, που οδηγούν στην κατανόηση των κοινωνικών εξελίξεων και των νέων αστικών διευθετήσεων.

Ακόμα ένα σημείο επαφής της σκέψης του Deleuze και του Rajchman αναγνωρίζεται στον τρόπο που ο πρώτος χρησιμοποιούσε διαγραμματικές τεχνικές για να απεικονίσει μία διαδικασία χωροθέτησης (spacing) με στόχο να εκφράσει την αλληλοσυσχέτιση διακριτών στοιχείων και να αφηγηθεί τις ιστορίες τους μέσω της δικιάς του σημειολογίας. Ο Rajchman, προχωρώντας τη συγκεκριμένη σκέψη, αναγνωρίζει μία ακόμα, κρυφή μέσα σε κάποιον βαθύτερο κώδικα, 'διαγραμματική διάσταση' στην αρχιτεκτονική, την οποία οριοθετούν διαγραμματικές εικόνες, μέσω δυναμικών χωρικών τοπολογιών και νοητικών επεξηγηματικών συνόλων. Για τον ίδιο οι εικόνες αυτές επιτρέπουν σε πράγματα που δεν έχουν προκαθοριστεί από κάποιο κωδικοποιημένο πρόγραμμα να πραγματοποιηθούν, δημιουργώντας παράλληλα μίξεις, υβριδικότητες με άλλες εικόνες, φανερώνοντας ταυτόχρονα άλλες πιθανές μελλοντικές κινήσεις. Σύμφωνα με τον Rajchman "Η νέα διαγραμματική διάσταση κάνει δυνατό τον ορισμό ενός νέου φονξιοναλισμού, που ασχολείται με την πολύπλοκη εισα-

2. ο όρος "gay science", δανείζεται από τη σκέψη του Nietzsche, και σημαίνει η τέχνη του να κάνει κάποιος ποίηση

3. Οι δύο πόλεις (μηχανική- εγκεφαλική), διαφοροποιούνται από το είδος των μηχανιστικών συνόλων (μηχανικών – ψηφιακών) που λειτουργούν σε καθεμία

4. John Rajchman, "A New Pragmatism", Any-How, σύνταξη: C. Davidson, MIT Press, 1997, σελ 215

γωγή της αρχιτεκτονικής σε ένα νέο περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από πρωτοφανή χωρικά στοιχεία. Η αίσθηση ενός κτηρίου δε δίνεται πλέον μόνο μέσω της 'ενσάρκωσής' του μέσα στον 'κόσμο', με την φαινομενολογική έννοια της λέξης, αλλά 'βγάζει νόημα' μέσω μη παραδοσιακών αρχιτεκτονικών τρόπων"⁴.

Το διάγραμμα **ενεργοποιεί πρωτοφανείς σχέσεις και τις νέες δυνατότητες που αυτές εισάγουν**. Ο νέος πραγματισμός που εισάγει ο Rajchman, αυτός του διαγράμματος και της διάγνωσης, προσπαθεί πέρα από το να αναγνώσει το εκάστοτε παρόν, να προσπαθήσει να αναγνώσει και κάποιες από τις πολλαπλές μελλοντικές πιθανότητες, τις οποίες δεν μπορούμε να οριοθετήσουμε έμμεσα ή άμεσα καθώς βρισκόμαστε ήδη στη διαδικασία εξέλιξης μας σε αυτές. Το νέο δυναμικό διάγραμμα, και κατά συνέπεια ο νεοπραγματισμός λειτουργεί μέσω χωρικών, πληροφοριακών και νοητικών πολυεπίπεδων συνδέσεων, συνεργατικότητας και συμμαχιών που αποτελούν τα μέσα για τη διαμόρφωση των απαντήσεων που οι κλασσικές θεωρίες δεν μπορούν πλέον να δώσουν. Ο Rajchman, δημιουργεί μία νέα μέθοδο χαρτογράφησης των κρίσιμων στιγμών του παρόντος, ένα πρωτόγνωρο εργαλείο επεξεργασίας της πολυπλοκότητας, επιλύοντας κάποια από τα προβλήματα που δημιουργεί η κοινωνία της παγκόσμιας πληροφορίας. Το άτομο στο σύστημα αυτό δεν αποτελεί μία απλή μοναδικότητα, αλλά έναν κρίκο στην αλυσίδα επεξεργασίας και επανασηματοδότησης του περιβάλλοντός του. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται να θεμελιώνονται οι πρώτες βάσεις μεταστροφής της θεωρητικής σκέψης από το υποκείμενο σε κάτι άλλο, που μέχρι στιγμής είναι ένας μηχανισμός αναγνώρισης και επεξεργασίας της πολυπλοκότητας του παρόντος.

How Modern is Dutch Architecture?

Η κρίση που ακολούθησε την κατάρρευση του σοσιαλιστικού ιδεώδους, που κορυφώθηκε σε κάποιους τομείς στα μέσα της δεκαετίας του 80 επέφερε σημαντικές αλλαγές και στον τρόπο ορισμού και προσέγγισης της αρχιτεκτονικής σε όλη την Ευρώπη, συνεπώς και στην Ολλανδία. Για τον λόγο αυτό το 1990, ο Rem Koolhaas διοργάνωσε ένα συνέδριο στο Delft της Ολλανδίας, υπό τον τίτλο *'How modern is Dutch architecture?'*. Σκοπός του συνεδρίου ήταν η αναζήτηση της αισθητικής ουσίας του ολλανδικού μοντερνισμού, με απώτερο σκοπό την κατανόηση του κατά πόσο παρέμενε ακόμα επίκαιρος στη σύγχρονη κοινωνία και ίσως την διεύρυνση των θεωρητικών του ορίων

για την καλύτερη κοινωνική και δομική διαμόρφωση της κοινωνίας αυτής.

Ο Rem Koolhaas, ξεκινώντας την εισήγησή του, παρατήρησε την απόλυτη έλλειψη της αυτοκριτικής από την ολλανδική πραγματικότητα και προχώρησε στην ανάδειξή της ως μία σημαντική διαδικασία για την αρχιτεκτονική εξέλιξη. Εν συνεχεία άσκησε έντονη αυτοκριτική, σχολιάζοντας μελέτες του γραφείου του που είχαν αποπερατωθεί μέχρι τότε και κυρίως το έργο του IJ-plein (1980-1989), υποστηρίζοντας πως ήταν ήδη ξεπερασμένες καθώς είχαν σχεδιαστεί σύμφωνα με τις αρχές του μοντέρνου κινήματος. Έπειτα προχώρησε στην κριτική του συνόλου της ολλανδικής αρχιτεκτονικής, την οποία χαρακτήρισε ένα 'θριαμβευτικό κλισέ' προσκολλημένο στο παρελθόν, χωρίς πολλά περιθώρια εξέλιξης Συγκεκριμένα αναφέρει: *"Πώς είναι δυνατόν, σε έναν αιώνα που διαμορφώθηκε εξ ολοκλήρου από την αστάθεια και την αλλαγή, μια μορφή τέχνης που ήταν εξοπλισμένη να αντανakλά την κοινωνία μέσω μιας γλώσσας, η αρχιτεκτονική, που υμνήθηκε κυρίως για την ικανότητά της να μεταμορφώνεται, πώς είναι δυνατόν, τα κτίρια που χτίστηκαν σε μία περίοδο εκατό ετών, να μοιάζουν τόσο πολύ μεταξύ τους; Αυτό λοιπόν, είναι το γεγονός που με οδήγησε στην αυτοκριτική"*⁵. Συνεχίζοντας την κριτική του, αναγνώρισε το αδιέξοδο της σύγχρονης ολλανδικής αρχιτεκτονικής στην ποιότητα του Ολλανδικού Μοντερνισμού, των δεκαετιών του 20 και του 30 και το γεγονός πως αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις εκείνης της εποχής συνεχίζουν να επηρεάζουν, τη σύγχρονη αρχιτεκτονική σε αδικαιολογήτως μεγάλο βαθμό. Ο Koolhaas, αναφέρει χαρακτηριστικά για την αρχιτεκτονική της εποχής του πως *"στην μάχη μεταξύ της σταθερότητας και της απελευθέρωσης στην εξέλιξη, προτίμησε να μην ενδώσει στον ανεμοστρόβιλο της αλλαγής και να βάλει τα δυνατά της για να μείνει στάσιμη"*⁶.

Συνεχίζοντας την εισήγησή του, εκφράζει το θαυμασμό του προς το κίνημα της Ρωσικής Πρωτοπορίας καθώς και των αισθητικών της αποτελεσμάτων τόσο στην τέχνη όσο και στην αρχιτεκτονική, αποτελεσμάτων που εναντιώνονταν στο πολιτικό και κοινωνικό κατεστημένο της εποχής τους, κάτι που η σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική δεν κατάφερε ποτέ να κάνει επιτυχώς, αφού χαρακτηρίζεται από έλλειψη εξελικτικής δυναμικότητας και πολυπλοκότητας. Κλείνοντας, ο Koolhaas τονίζει πως *"αυτό που χρειάζεται η ολλανδική αρχιτεκτονική είναι μία έρευνα, μία εξομολόγηση ως προς τις εκρηκτικές πλευρές του μοντερνισμού, ενός μοντερνισμού που αποτελεί μία κατάβαση μέσα στον ανεμοστρόβιλο που αποτέλεσε ο συγκεκριμένος αιώνας, που η έντασή του αυξάνεται ακόμα και σήμερα στο πεδίο της αρχιτε-*

5. Rem Koolhaas, ομιλία του : "How Modern is Dutch Architecture?", στο : Mart Stam's Trousers, Stories from behind the Scenes of Dutch Moral Modernism, σύνταξη : Crimson, Michael Speaks και Gerard Hadders, εκδόσεις : 010Publishers, Rotterdam 1999, σελ 161

6. Ibid, σελ 161

κτονικής, μέσω της έκρηξης της κλίμακας, της έκρηξης του τεχνητού, την έκρηξη του γενικότερου πλαισίου και την έκρηξη του ελέγχου. Ενός μοντερνισμού που καλεί στη δημιουργία μίας αρχιτεκτονικής, που δεν θα είναι αποστειρωμένη, θα έχει δόντια και θα σε κρατάει ξύπνιο τα βράδια” (Koolhaas, 1999).

Το συγκεκριμένο συμπόσιο και η εισήγηση του Koolhaas σε αυτό, αποτέλεσαν ορόσημο για να εξερευνηθούν νέες προοπτικές στην ολλανδική αρχιτεκτονική, οδηγώντας την σε νέες ριζοσπαστικές σχεδιαστικές δυναμικότητες, μέσω της κριτικής του μοντέρνου κινήματος και της εισαγωγής νεοπραγματιστικών αρχών σε αυτήν. Η θεωρία της πρακτικής που εκφράζει ο νεοπραγματισμός αποτέλεσε το ιδανικό εργαλείο για την εκθρόνιση της απολυτότητας του μοντερνισμού, ωθώντας παράλληλα τους αρχιτέκτονες να αναζητήσουν έναν νέο κοινωνικό προσανατολισμό. Με τα λόγια του John Rajchman⁷, “Είναι εμφανής η ανάγκη εύρεσης μίας νέας μορφής συζήτησης που μπορεί να επιτρέψει την εισαγωγή λίγου φρέσκου αέρα, που μας οδηγεί να φανταστούμε νέα πράγματα με νέους τρόπους, αξιολογώντας το παρελθόν κριτικά θέτοντας παράλληλα στρατηγικές για την θετική αντιμετώπιση της πραγματικότητας”.

The Pragmatist Imagination

Ένα ακόμα συνέδριο που βοήθησε στην ανάπτυξη της νεοπραγματιστικής σκέψης έλαβε χώρα σε δύο σκέλη υπό τον τίτλο, *The Pragmatist Imagination, thinking about things in the making* το 2000. Το πρώτο σκέλος πραγματοποιήθηκε στο πανεπιστήμιο Columbia των Ηνωμένων Πολιτειών και αποτέλεσε ένα διεπιστημονικό συνέδριο, με στόχο τη δημιουργία ενός διαλόγου σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Το δεύτερο σκέλος έλαβε χώρα έξι μήνες μετά στη Νέα Υόρκη και ήταν καθαρά αφιερωμένο στην αρχιτεκτονική.

Αφορμή για την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου συνεδρίου αποτέλεσε και πάλι μία κρίσιμη στιγμή της ιστορίας, το τέλος του 20ου αιώνα, μία εποχή στην οποία παρατηρήθηκε ένα σχίσμα μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής της αρχιτεκτονικής⁸. Το σχίσμα αυτό, αναγνωρίστηκε στο έργο μίας νέας γενιάς αρχιτεκτόνων, κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίοι βρέθηκαν στη δεκαετία του 90 μέσα σε ένα ισχυρό οικονομικό περιβάλλον δημιουργώντας πολυάριθμα κτίρια, εισάγοντας μία νέα χωρική πραγματικότητα, η οποία συγκρούονταν με την ‘υφιστάμενη θεωρία’, η οποία είχε αυτονομηθεί και αποστασιοποιηθεί από τα καθημερινά προβλήματα του χτισμέ-

νου περιβάλλοντος. Η πρόθεση του συνεδρίου δεν ήταν να προωθήσει κάποια πραγματιστική φιλοσοφική και αρχιτεκτονική ‘γραμμή’ ή να ανασύρει φιλοσοφικές αψιμαχίες που είχαν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν, αλλά να αποτελέσει ένα εμπνευστικό σημείο αναφοράς, ένα καταλύτη διαμόρφωσης μίας νέας χωρικής ανάγνωσης, που θα αποτελέσει την αφετηρία της νέας σκέψης κοινωνικών και πολιτισμικών μεταμορφώσεων εν εξελίξει (in the making). Για ακόμα μία φορά λοιπόν, στόχος είναι η διαμόρφωση του περιβάλλοντος για έναν διάλογο που ξεπερνά επιστημονικά και πολιτισμικά όρια, πιστό στις αρχές του πραγματισμού.

Ο διάλογος αυτός ξεκίνησε με τον ορισμό ενός ερωτήματος, του πώς είναι να σκέφτεται κάποιος ή να φαντάζεται, να κατασκευάζει ή να σχεδιάζει, όχι συναρτήσει ‘πραγμάτων πραγματοποιημένων’ (things made) αλλά ‘πραγμάτων εν εξελίξει της πραγμάτωσής τους’ (things in the making)⁹. Ο John Rajchman, στην εισαγωγική του ομιλία στο συγκεκριμένο συνέδριο, αναγνωρίζει πως ο πραγματισμός και οι νέες αναγνώσεις του, αποτελούν για την εποχή εκείνη, αυτή της δεύτερης μοντερνικότητας που αναγνωρίστηκε στην Ευρώπη και εν συνεχεία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, ένα ακόμα στοιχείο εν εξελίξει, μέσω των αναπάντεχων δυνάμεων που κρύβει και των νέων μορφών που παίρνει. Στόχος λοιπόν, του συνεδρίου ανάγεται η αναγνώριση των νέων χωρικών και φιλοσοφικών ζωνών, μέσα στις οποίες συναντώνται πράγματα εν εξελίξει, με εργαλείο αναγνώρισης τη νεοπραγματιστική σκέψη και τα έργα των εκφραστών της. Οι ζώνες αυτές αποτελούν πεδίο δημιουργίας νέων σκέψεων και ιδεών που μας οδηγούν στο να φανταζόμαστε, να δρούμε, να δημιουργούμε και να κατασκευάζουμε με νέους τρόπους.

Το θεωρητικό χωρικό πλαίσιο του συνεδρίου αποτέλεσε η ‘ψηφιακή πόλη’, που άρχιζε να εδραιώνεται στις αναγνώσεις της πραγματικότητας της εποχής και οι πειραματικές διαδικασίες που ήταν χρήσιμες για την ανάγνωση και την επεξεργασία των χωρικών της επεκτάσεων. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η αρχιτεκτονική όφειλε να ανταποκριθεί στη νέα αστική κατάσταση και να ξεπεράσει κατεστημένες αρχές και σταθερές του παρελθόντος, χρησιμοποιώντας τους νέους πληροφοριακούς κόμβους προς όφελός της για τη δημιουργία χρηστικών χωρικά και κοινωνικά αποτελεσμάτων. Στο συνέδριο αναγνωρίζονται τρία σημεία επαφής μεταξύ της νεοπραγματιστικής φιλοσοφίας και των συντελεστών της πραγματικότητας που διαμόρφωναν την νέα πόλη. Τα τρία σημεία επαφής είναι τα εξής όπως καταγράφηκαν στα πρακτικά του συνεδρίου:

7. Joan Ockman, The pragmatist imagination, Thinking about “things in the making”, εκδόσεις: Princeton Architectural Press, November 2000

9. Ibid, σελ 9

Ibid, σελ 18

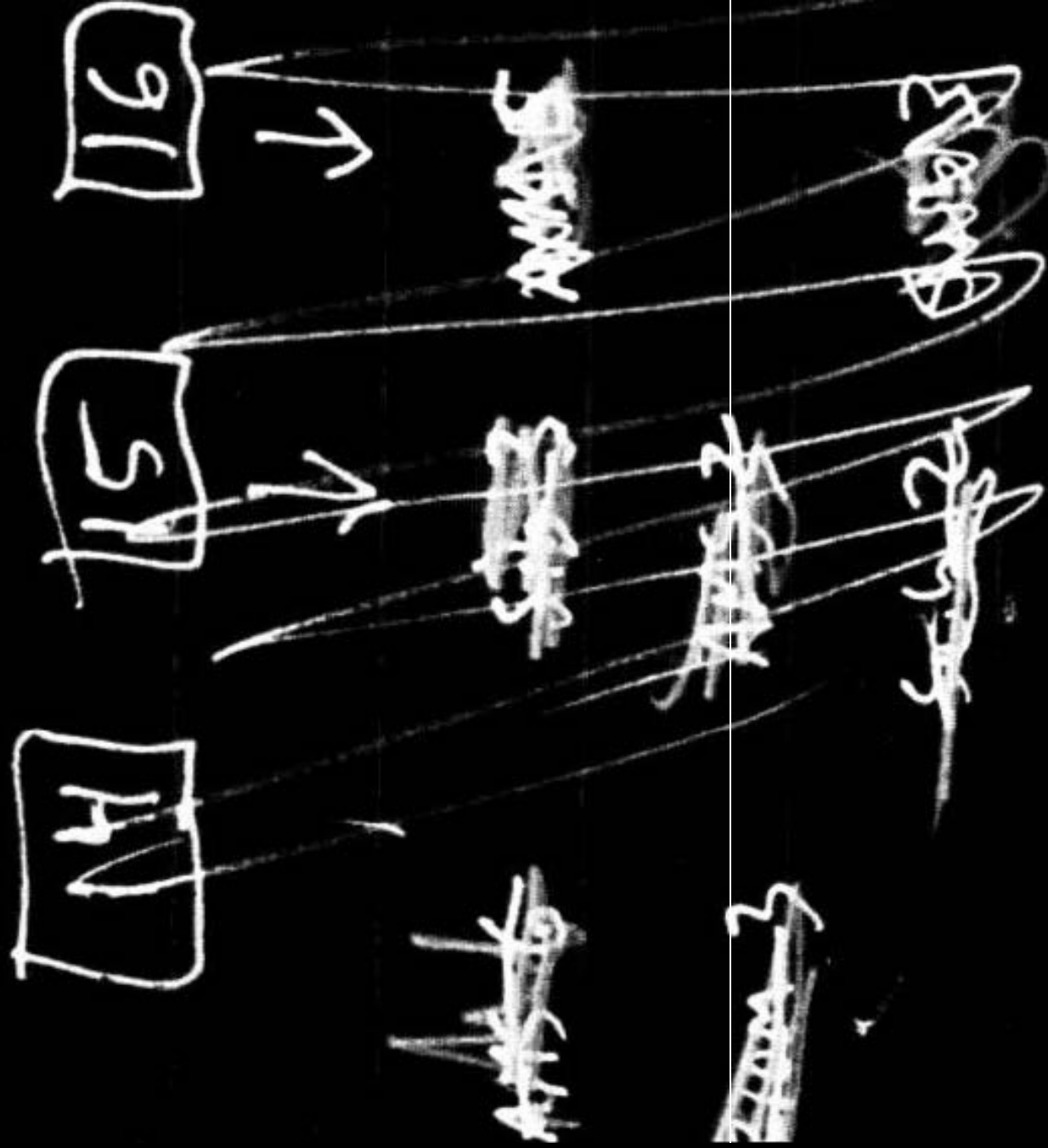
1. Ο πραγματισμός είναι μία φιλοσοφία που αντικαθιστά την σιγουριά και την αμετάβλητη θεωρία, με τον πειραματισμό και την ανάγνωση του κόσμου. Το να σκεφτόμαστε τα πράγματα εν εξελίξει σημαίνει να σκεφτόμαστε για εμάς και τον κόσμο μας 'πειραματικά'. Στο συνέδριο, γίνεται μία προσπάθεια ορισμού μίας νέας 'πραγματιστικής αισθητικής', που θα διαμορφώνεται εμπειρικά μέσω πειραματικών διαδικασιών ξεπερνώντας χώρους όπου το σώμα προϋπάρχει της γλώσσας και του κώδικα. Δημιουργείται λοιπόν το πρόβλημα της δόμησης ενός χώρου που θα επιτρέπει την νέα αυτή πραγματιστική αισθητική να συνομιλήσει, μέσω εννοιών εν εξελίξει, εισάγοντας με τον τρόπο αυτό τον πειραματισμό και την παρατήρηση στην αισθησιακή πραγματικότητα, κάτι σαν αυτό που ο Bernard Tschumi ονόμασε 'αρχιτεκτονική του συμβάντος'. Για πρώτη φορά, στο συγκεκριμένο συνέδριο το πρόβλημα της 'εμπειρίας' και του 'πειραματισμού' ανοίχτηκε σε νέα ερωτήματα και υπό το φίλτρο της κριτικής σκέψης, έθεσε τη βάση για μία εκ νέου προσπάθεια εισαγωγής των όρων αυτών στη σχεδιαστική διαδικασία.

2. Ο πραγματισμός ήταν πάντα μία φιλοσοφία συνδεδεμένη με την έννοια της δημοκρατίας και των δημοκρατικών πολιτικών. Στο κέντρο της σύνδεσης αυτής βρίσκονταν ανέκαθεν ο ρόλος που διαδραματίζει η δημόσια σφαίρα. Για το νεοπραγματισμό η σφαίρα αυτή δεν είναι μία σταθερή οντότητα αλλά αντιθέτως, μία αμείωτη πολλαπλότητα διαφορών των χωρικών σχηματισμών στους οποίους αναγνωρίζουμε τους εαυτούς μας σε κάποια συγκεκριμένη χωροχρονικότητα, εκτεθειμένη σε δυνάμεις και πειραματισμούς. Στο συνέδριο αυτό, γίνεται η προσπάθεια εισαγωγής τέτοιων πολλαπλοτήτων στο σύγχρονο εν εξελίξει αστικό περιβάλλον, ενώ παράλληλα αναζητούνται τα νέα σχεδιαστικά αποτελέσματα που αυτή η εισαγωγή μπορεί να επιφέρει, τόσο σε δομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Το πρόβλημα της πραγματιστικής κατανόησης του δημόσιου χώρου, οδηγεί στην αναζήτηση νέων γεωγραφιών καθώς και 'ορίων δημοκρατικότητας', μέσω της προσπάθειας ανάγνωσης του πολιτικού γίνεσθαι στην δημόσια πραγματικότητα. Γίνεται μια προσπάθεια λοιπόν, κατανόησης της σύγχρονης αρχιτεκτονικής ταυτότητας η οποία υπό το πρίσμα του πραγματισμού αναγνωρίζεται και αυτή εν εξελίξει.

3. Το τελευταίο ερώτημα που οι ομιλητές του συνεδρίου προσπάθησαν να απαντήσουν είναι εάν υπάρχει μία πραγματιστική σχέση με το μέλλον, που αντιτάσσεται στις παραδοσιακές θεωρίες, με το να μη θέλει να το προβλέψει ή να το προγραμματίσει, αλλά να το διαγνώσει και να το χρησιμοποιήσει για περαιτέρω εξέλιξη. Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την προσπάθεια διάθρωσης μίας

απάντησης ήταν και πάλι το διάγραμμα, αυτή τη φορά όμως ως μία πειραματική διαδικασία που προσπαθεί να αναγνωρίσει τα πράγματα εν εξελίξει που βρίσκονται γύρω μας και σχηματίζουν ζώνες ιστορικών απροσδιοριστιών. Τέτοιες ζώνες αποτελούν οι νέες τεχνολογίες και οι δυνάμεις που τις ακολουθούν, τα ερωτήματα που δημιουργούν, οι τρόποι που μας κάνουν να εξελισσόμαστε. Το διάγραμμα φαίνεται λοιπόν να ανάγεται σε πολύ σημαντικό μηχανισμό διαμόρφωσης της πραγματιστικής σκέψης και πρακτικής, εισαγόμενο σε πολλαπλά πεδία ως ένας τρόπος αποκωδικοποίησης και κατανόησης της πραγματικότητας, μίας πραγματικότητας εν εξελίξει.

Το συγκεκριμένο συνέδριο, αναζήτησε ένα τρόπο γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής μέσω της νεοπραγματιστικής φιλοσοφίας, ένα χάσμα που στα τέλη του 20ου αιώνα φαινόταν να προβληματίζει σε μεγάλο βαθμό τον αρχιτεκτονικό χώρο. Αποτέλεσμα της αναζήτησης αυτής ήταν η δημιουργία ενός φιλοσοφικού διαλόγου, αποτελούμενου από σκέψεις ανθρώπων διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, κινούμενου γύρω από την ίδια αίσθηση ανοικτότητας προς το νέο. Ο πραγματισμός ως μία πνευματική, πολιτική και φιλοσοφική παράδοση, ως μία αφετηρία σκέψης, προσπάθησε να ενταχθεί μέσα στην ολοένα και γρηγορότερα εξελισσόμενη πραγματικότητα, μέσω της διαμόρφωσης μηχανισμών αναγνώρισης και ελαστικότητας, γυρνώντας την πλάτη σε προσπάθειες πρόβλεψης της μελλοντικής κατάστασης, θέτοντας τις βάσεις για τη νέα αρχιτεκτονική πραγματικότητα που ερχόταν. Με την εισαγωγή του όρου 'πράγμα εν εξελίξει', γίνεται η πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης των νέων δομικών στοιχείων της μελλοντικής πραγματικότητας, μίας πραγματικότητας που απαρτίζεται από δίκτυα και μεταφορές πληροφοριών, έννοιες μη σταθερές, εν εξελίξει. Παρομοίως επηρεάστηκε και η αρχιτεκτονική πρακτική στο τέλος του αιώνα όταν τα ψηφιακά μέσα κυριάρχησαν στις σχεδιαστικές διαδικασίες, κάνοντας απαραίτητη την ύπαρξη ενός νέου αρχιτεκτονικού λεξιλογίου που να μπορεί να αντεπεξέλθει στη δυναμικότητα και ροικότητα της εποχής. Το λεξιλόγιο αυτό βρέθηκε για κάποιους αρχιτέκτονες στις νεοπραγματιστικές αρχές, δημιουργώντας ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον χωρικό και δομικό αποτέλεσμα, χαρακτηριστικό παράδειγμα του οποίου αποτελεί η Ολλανδία.



_Ολλανδία, το σύγχρονο νεοπραγματιστικό αρχιτεκτονικό εργαστήριο

Η εποχή που ακολούθησε τα δύο προαναφερθέντα συνέδρια, αποτέλεσε ένα προϊόν μίξης πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής πολυπλοκότητας που οδήγησε στην διαμόρφωση ενός νέου αστικού τοπίου, με νέα δομικά χαρακτηριστικά και χρηστικές απαιτήσεις. Η εποχή αυτή ονομάστηκε 'Δεύτερη Μοντερνικότητα' και η Ολλανδία έμελλε να επηρεαστεί πολύ περισσότερο, σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, τόσο σε πολιτικό όσο και αρχιτεκτονικό επίπεδο. Ο Koolhaas, μέσω της αναβίωσης των ιδεών του πραγματισμού έδωσε το κίνητρο για την αμφισβήτηση της κλασικής εκδοχής του μοντερνισμού και οδήγησε την ολλανδική αρχιτεκτονική πρακτική στη δημιουργία ενός νέου ρεύματος, που αργότερα ονομάστηκε "ένας Μοντερνισμός χωρίς δόγμα: η μετατόπιση από το *De Stijl* στην ελευθερία"¹⁰.

Ο νέος αυτός 'μοντερνισμός' εδραιώθηκε στην Ολλανδία ως μία δέσμευση στη συνεχή θεωρητική και αισθητική εξέλιξη, μία πειραματική διαδικασία που οδηγεί στην καινοτομία. Προσπαθώντας να το εξηγήσει ο Habermas (2011) αναφέρει "οι Ολλανδοί κατάφεραν να ασκήσουν και να τιμήσουν τον μοντερνισμό ως ένα μισοτελειωμένο *project*, όπου εμπειρία, πειραματισμός και καλλιτεχνική παρέμβαση αποτελούν τις λειτουργικές συνθήκες μίας πραγματιστικής φιλοσοφίας για τη ζωή. Ένα εξελισσόμενο έργο, μία νέα αισθητική ιδέα."¹¹. Ο σύγχρονος Ολλανδικός Πραγματιστικός Μοντερνισμός χαρακτηρίζεται από την αποτελεσματικότητά του και όχι από την φιλοδοξία που χαρακτήριζε την προηγούμενη εποχή. Η προσκόλληση αυτή στις αναλυτικές και πειραματικές διαδικασίες έχει φέρει τις αρχιτεκτονικές κατασκευές της εποχής, αρκετές φορές κοντά στην αποτυχία ενώ πολλές φορές το κίνημα συνολικά κατηγορείται πως διαμορφώνει κοινωνικά και αστικά συμβιβασμένες λύσεις. Παρά όμως τις κριτικές, γίνεται κατανοητό πως οι νέες ιδέες και πειραματικές διεπιστημονικές αρχές που εισάγονται την εποχή αυτή, οδηγούν στη διαμόρφωση κτιρίων ανοιχτών σε απρόσμενα και ενδιαφέροντα αποτελέσματα που ξεπερνούν τις αρχιτεκτονικές μορφές του παρελθόντος.

Στη συνέχεια θα γίνει μία προσπάθεια χαρτογράφησης και ομαδοποίησης των διαφόρων αρχιτεκτονικών τυπολογιών που δημιουργήθηκαν από τη δεκαετία του 90 έως και σήμερα, στην ολλανδική αρχιτεκτονική πραγματικότητα μέσω της αναφοράς και ανάλυσης κάποιων κτιριακών δημιουργιών. Οι κατηγορίες αυτές διαφοροποιού-

Ολλανδία, το σύγχρονο νεοπραγματιστικό αρχιτεκτονικό εργαστήριο

νται τόσο ανάλογα με τον τρόπο σύλληψης και χωρικής διάρθρωσης της ιδέας του δημιουργού όσο και με την υλικότητα, κλίμακα, αστική αντιμετώπιση και χρήση των προτάσεων.

_Ολλανδική αρχιτεκτονική και Ρεαλισμός

Ο πραγματισμός ήταν πάντοτε συνδεδεμένος με τον ρεαλισμό, συνεπώς η ολλανδική αρχιτεκτονική και τα αισθητικά και υλικά της αποτελέσματα μπορούν να εκφραστούν μέσω ρεαλιστικών μεταβλητών. Ο Ibelings αναφέρει: "Η εξαφάνιση της καταπιεστικής τάσης να κατασκευάζουμε τα πάντα με συμβολικές μορφές, έθεσε δυνατό το να αντιλαμβανόμαστε πλέον φαινομενολογικά όλα τα πράγματα για αυτό που είναι. Ο σιωπηλός μοραλισμός και ο δογματισμός του μοντέρνου και του μεταμοντέρνου έδωσαν τη θέση τους στο ρεαλισμό"¹². Τα δομικά αποτελέσματα του ρεαλισμού αυτού όμως, δεν χαρακτηρίζονται απαραίτητα συμβατικά. Αντιθέτως τα υλικά της πραγματικότητας που αποτελούν αντικείμενα έμπνευσης και χώρο δράσης των Ολλανδών αρχιτεκτόνων, όπως η πόλη, η κοινωνία, οι αστικές τυπολογίες, οι πολιτιστικές διαφοροποιήσεις, μέσω της νέας σκοπιάς επεξεργασίας τους δίνουν πρωτόγνωρα αρχιτεκτονικά αποτελέσματα.

Οι πραγματιστικές τεχνικές αναγνώρισης των συνθηκών και παραγόντων της πραγματικότητας, δεν αποτελούν εμπόδιο στη διαμόρφωση των αρχιτεκτονημάτων τους, αλλά ένα βοηθητικό πλαίσιο για τη διαμόρφωση του αισθητικού λεξιλογίου τους και της διαγραμματικής, πειραματικής τεχνικής τους κατανόησης και επεξεργασίας της δομικής πραγματικότητας. Η πραγματικότητα αυτή, με τη σειρά της αποτελεί την εκκίνηση εύρεσης ανεξερεύνητων κοινωνικών και δομικών περιοχών. "Η ολλανδική σχεδιαστική γλώσσα αναφέρεται στην πραγματικότητα ως μία αλήθεια, αλλά επίσης και ως αριθμητικό δεδομένο. Η εικόνα που έχει δημιουργηθεί για την ολλανδική αρχιτεκτονική, οφείλει την ύπαρξή της στον ευφάνταστο τρόπο με τον οποίο τα αρχιτεκτονικά γραφεία είναι ικανά να επεξεργαστούν πραγματιστικά ένα τεράστιο αριθμό δεδομένων"¹³.

Για παράδειγμα οι MVRDV το 2001, δημιούργησαν στην πόλη Ypenburg, ένα μεγάλο οικιστικό συγκρότημα, το οποίο χρησιμοποίησε ως σχεδιαστική και συνθετική του αφετηρία την τυπική ολλανδική οικιστική τυπολογία. Παρόλα αυτά, για την αποφυγή επανάληψης παραδοσιακών αποτελεσμάτων, η τελική μορφή ήταν αποτέλεσμα διαφοροποίησης της τυπολογίας αυτής μέσω ενός νέου πειραματι-

10. Netherlands Architecture Insitute, 1991

11. Juergen Habermas, The Anti-Aesthetic. Essays in Post-Modern Culture, 1983, σελ. 15

12. Ibelings, The Artificial Landscape, 2002: p.133

13. Janny Rodermond, "After Next", Fresh Facts. The Best Buildings by Young Architects in the Netherlands (Rotterdam: NAi Uitgevers/Publishers, 2002), σελ 111

σμού. Η σχεδιαστική ομάδα του συγκεκριμένου οικιστικού συνόλου αναγνώρισε ότι τα χιλιάδες σπίτια, χαμηλού ύψους και μεγάλης πυκνότητα, που χτιζόντουσαν στην Ολλανδία εκείνη την εποχή δημιούργησαν ένα νέο δομικό περιβάλλον. Το περιβάλλον αυτό δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ούτε αστικό, ούτε αγροτικό, ούτε προαστιακό αλλά ένα σύνολο κτιρίων με πολύ μικρούς κήπους και κλειστοφοβικούς χώρους. Στόχος της μελέτης λοιπόν ήταν να δημιουργηθεί μία νέα κατάσταση που ξεπερνάει την κλειστοφοβικότητα αυτή καθώς και τις δυσκολίες που δημιουργούνται από τους περιορισμούς του οικοπέδου, διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό ένα περιβάλλον σε άμεση επαφή τόσο με το νερό πάνω στο οποίο βρίσκεται όσο και με τις υπόλοιπες γειτονιές τις οποίες 'ανταγωνίζεται'. Η προσέγγιση αυτή ήρθε εις πέρας μέσω της μεταστροφής του οικοπέδου σε ένα αρχιπέλαγος νησιών που πάνω τους δομήθηκαν τα κτίρια.

Η διαφοροποίηση των νησιών επέτρεψε και τη διαμόρφωση ποικιλόμορφων σχεδιαστικών και οικιστικών χαρακτήρων σε κάθε ένα από αυτά, μέσα από τη χρήση διαφορετικής αρχιτεκτονικής γλώσσας και τυπολογιών. Η διαφορά στο χαρακτήρα του κάθε νησιού μεγιστοποιείται και από διαφορετικές επιλογές πράσινων υποδομών, διαφορετικά οικολογικά μέτρα, διαφορετικό φωτισμό, διαφορετικές υλικότητες για κάθε νησί. Γίνεται εύκολα κατανοητό πως στη συγκεκριμένη μελέτη αναγνωρίζεται ένας ακόμα όρος που αναφέρθηκε και παραπάνω, ο πειραματισμός. Μέσω μίας νέας πειραματικής προσέγγισης το κλασσικό ολλανδικό σπίτι χρησιμοποιείται με νέους τρόπους και σε νέες διαμορφώσεις αλλάζοντας ριζικά τον τρόπο που διαμορφώνονται τα παραδοσιακά ολλανδικά οικιστικά σύνολα, θέτοντας τις βάσεις για την οριοθέτηση ενός νέου κλίματος πολυκατοίκησης.



MVRDV, Ypenburg housing complex, άποψη

“Οι Ολλανδοί αρχιτέκτονες με τον ρεαλισμό ως εργαλείο, αναγνωρίζουν το συγκεκριμένο (context) όχι ως ένα κατεστημένο δίκτυ ασφαλείας αποδεκτών αρχιτεκτονικών προτύπων και τυπολογιών αλλά ως μία πρόκληση, μία αφορμή για περαιτέρω εξέλιξη και πειραματισμό. Διαβάζουν το πολιτιστικό, ιστορικό και πολιτικό περιεχόμενο μέσα σε μία πόλη, ένα χωριό ή ένα βιομηχανικό χώρο. Ο ρεαλισμός αποτελεί λοιπόν ένα βοηθητικό παράγοντα στο πολύπλοκο δυναμικό πεδίο της πραγματικότητας που η αρχιτεκτονική καλείται να αποκωδικοποιήσει” (Sabini, 2006).

MVRDV, Ypenburg housing complex, άποψη



Αρχιτεκτονικός Πλουραλισμός

Ο πραγματισμός επίσης οδήγησε τους Ολλανδούς αρχιτέκτονες στο να αποδεχτούν και να επιδιώξουν πολυάριθμες πειραματικές ιδέες στη διαμόρφωση των σχεδιαστικών στρατηγικών τους. Στοιχείο κλειδί της επιδίωξης αυτής αποτελεί η συνεργατικότητα, οδηγώντας στο να ξεπεραστούν διαλεκτικές διαφοροποιήσεις, επιτρέποντας κάποιες μικρές αντιθέσεις απόψεων να οδηγήσουν σε μία επιζητούμενη και διδακτική διαφορετικότητα. Μέσα σε αυτό το κλίμα, ριζοσπαστικές και προκλητικές προτάσεις επικροτούνται, φιλτραρισμένες μέσω της διαδικασίας ενός ευρύτερου διαλόγου. Ακόμα και αν οδηγεί κάποιες φορές σε συμβιβασμένες λύσεις, αυτή η διαδικασία συνεχίζει να εγγύει στη δημόσια σφαίρα μια υγιή δόση από προοδευτική σκέψη. Αυτή η κουλτούρα ομοφωνίας και συλλογικού λόγου οδήγησε στο φαινόμενο των υπο-συνεργασιών, όπου μεγάλα αστικά projects σχεδιάζονται από μία ποικιλία γραφείων, υπό το πνεύμα συνεργασίας τόσο μεταξύ των δημιουργών όσο και του κρατικού μηχανισμού.

Παράδειγμα αποτελεί η πόλη του Amsterdam, όπου για τη σχεδίαση του συμπλέγματος νησιών IJburg, ενός τεχνητού νησιού που προοριζόταν για την δημιουργία κτιρίων κατοίκησης, οι εργασίες είχαν αποδοθεί στους Palmboom & van den Bout, όπου και σχεδίασαν τις πρώτες διαμορφώσεις το 1995. Εκείνοι με τη σειρά τους, συνεργάστηκαν με άλλα τρία αρχιτεκτονικά γραφεία (τους Claus & Kaan, van Dongen και Schaap & Stigter) για τη σχεδίαση του δυτικού κομματιού το 1999. Αποτέλεσμα της πειραματικής αυτής προσέγγισης ήταν η δημιουργία ενός ιδιαίτερου αστικού τοπίου που αποτελείται από πολλαπλά αρχιτεκτονικά στυλ και προσεγγίσεις, οι οποίες μεταφράζονται σε μία ποικιλία διαφορετικών τυπολογιών και υλικών, τα οποία μέσω των προσμίξεών τους δημιουργούν μία αισθητική μίξη, αρκετά διαφοροποιημένη από την κατεστημένη μορφή των γειτονικών του νησιού, οικιστικών κτιριακών συνόλων. Με τον τρόπο αυτό γίνεται δυνατή η εξασφάλιση ενός χαρακτηριστικού σχεδιαστικού χαρακτήρα στο σύνολο των τεχνητών νησιών, όπου η επανάληψη των ίδιων τυπολογιών και δομών, απουσιάζει ενώ παράλληλα προωθείται και η αυτόνομη διαφορετικότητα της κάθε οικιστικής μονάδας. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα λοιπόν, ο αρχιτεκτονικός πλουραλισμός φαίνεται να αποτελεί το μέσο για την επίτευξη του αρχικού στόχου της χωρικής διαμόρφωσης, η δημιουργία δηλαδή, ενός οικιστικού συνόλου απαλλαγμένου από σχεδιαστικούς περιορισμούς που διαμορφώνει ένα νέο αστικό δομικό χαρακτήρα.

Ολλανδία, το σύγχρονο νεοπραγματιστικό αρχιτεκτονικό εργαστήριο



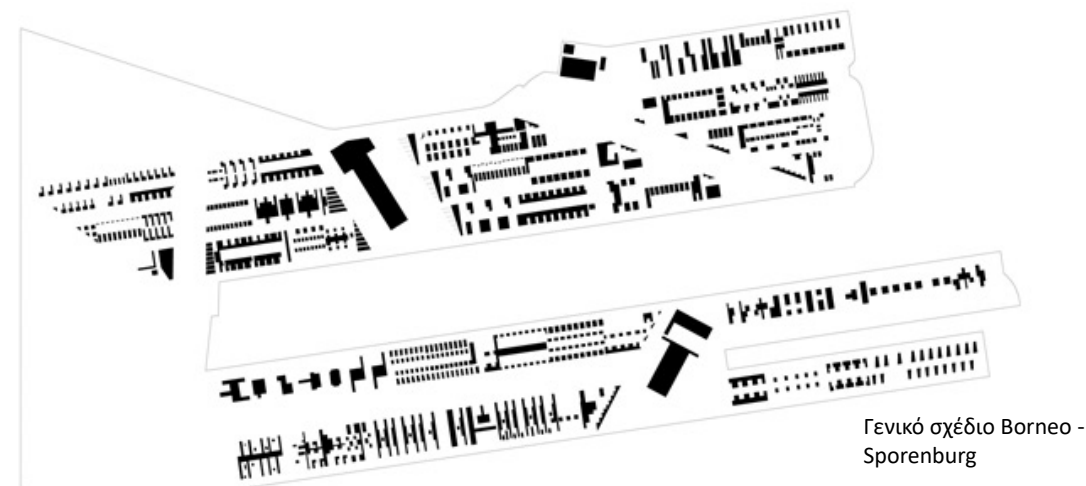
Παρομοίως, στο ανατολικό λιμάνι, επίσης στο Άμστερνταμ, το γενικό ρυθμιστικό σχέδιο, έχοντας κινητοποιηθεί από τον δήμο της πόλης, διαμοιράστηκε σε πολλά τμήματα για να συνεισφέρουν στην διαμόρφωση του συμπλέγματος νησιών Borneo - Sporenburg, με επικεφαλής το γραφείο west 8. Η μελετητική ομάδα πρότεινε για τα νησιά αυτά μία νέα ανάγνωση της κλασικής τυπολογίας του ολλανδικού σπιτιού, δημιουργώντας νέες οικιστικές τυπολογίες, ανοικτές σε δομικές και αισθητικές διαφοροποιήσεις, αυτή τη φορά μέσω της δημιουργίας δομικών μονάδων όπου με σχεδιαστικές και υλικές διαφοροποιήσεις μέσω της επανάληψής τους, διαμόρφωναν τον συνολικό αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Άφο αποτέλεσμα ήταν και ο επαναπροσδιορισμός του ενδιάμεσου δημόσιου χώρου ανάμεσα στις οικίες, ο οποίος φαίνεται να αποτελεί το συνδεδετικό υλικό των νέων αυτών δομών, αναλόγως επηρεαζόμενος από τα γειτονικά του κτιριακά σύ-

Άποψη και Master Plan του συμπλέγματος νησιών IJburg, 1995

νολα. Η ελαστική σχέση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου χώρου κάνει δυνατή την συνομιλία του αστικού ιστού με την εκάστοτε οικιστική μονάδα προσφέροντάς της με τον τρόπο αυτό δυναμικό χαρακτήρα και σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του τελικού χωρικού αποτελέσματος ενώ παράλληλα επιτρέπει την ύπαρξη οπτικών φυγών προς το κανάλι, μειώνοντας το χάσμα μεταξύ τεχνητού και φυσικού περιβάλλοντος. Μέσω της επανάληψης διαφορετικού τύπου οικιστικών μονάδων αναγνωρίζεται μία πειραματική αρχιτεκτονική γλώσσα η οποία επηρεάζει ένα πλήθος αρχιτεκτονικών επιπέδων, από το αστικό στο κτιριακό, επιτυγχάνοντας μία εντέχνως ισορροπημένη δυναμική σχέση τόσο μεταξύ των αστικών τοπίων που δημιουργούνται σε κάθε τεχνητό νησί, όσο και μεταξύ των νησιών αυτών με το ευρύτερο σύνολο της πόλης, προτείνοντας ένα νέο αστικό τοπίο που συνομιλεί με την πολυπλοκότητα και την αισθητική ποικιλία που αποτελεί ορόσημο της σύγχρονης ολλανδικής πόλης.



Διαφορετικές τυπολογίες κατοικιών στα νησιά Borneo - Sporenburg



Γενικό σχέδιο Borneo - Sporenburg

Ο αρχιτεκτονικός πλουραλισμός που επιδιώχθηκε από τους Ολλανδούς παρουσιάζει δύο σημαντικά αποτελέσματα, τα οποία αποτέλεσαν και κεντρικά στοιχεία της εξέλιξης της ολλανδικής αρχιτεκτονικής συνολικά. Αρχικά, μέσω της ύπαρξης ενός γενικότερου διαλόγου, το σύνολο των αρχιτεκτονικών μελετών αποτέλεσε έργο όχι ενός δημιουργού αλλά ενός συνόλου αρχιτεκτονικών ομάδων. Με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε μία ενδιαφέρουσα ποικιλομορφία τόσο σε επίπεδο αστικό όσο και κτιριακό, επηρεάζοντας συνολικότερα το σύγχρονο αστικό περιβάλλον και ορίζοντας νέες συνθήκες για τις μελλοντικές αρχιτεκτονικές μελέτες. Μέσα στο νέο αυτό περιβάλλον, αναγνωρίζονται διαφορετικές αναγνώσεις της κοινωνικής πολυπλοκότητας, μέσω διαδικασιών επεξεργασίας, διαγραμματικότητας και αισθητικού πειραματισμού. Το αρχιτεκτονικό αντικείμενο αντιμετωπίζεται ως ένα μαθηματικό πρόβλημα, όπου η 'λύση' επιτυγχάνεται με πολλούς διαφορετικούς δρόμους επεξεργασίας και σκέψης.

Το δεύτερο αποτέλεσμα του ολλανδικού αρχιτεκτονικού πλουραλισμού είναι η ενίσχυση της δημοκρατικής ιδέας, με την οποία ο νεοπραγματισμός ταυτίζεται άμεσα σε φιλοσοφικό επίπεδο. Η νέα αρχιτεκτονική πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πολλών διαφορετικών απόψεων και μορφολογικών διαφοροποιήσεων, δίνοντας με τον τρόπο αυτό σε πολλά γραφεία την ευκαιρία εξωτερικοποίησης νέων φιλοσοφικών και σχεδιαστικών ιδεών, βοηθώντας την περαιτέρω εξέλιξη της αρχιτεκτονικής σκέψης. Παράλληλα, η οικονομική ενεργοποίηση διαφορετικών αρχιτεκτονικών ομάδων οδήγησε και στην αναζωογόνηση της ολλανδικής αρχιτεκτονικής αγοράς,

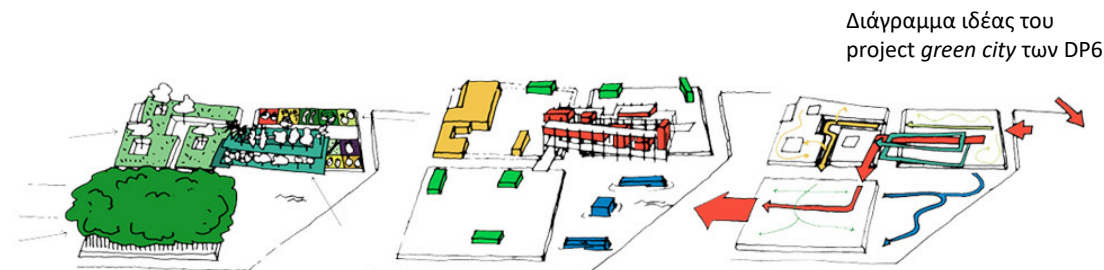
εισάγοντας μία υγιή 'ανταγωνιστικότητα' και δίνοντας την ευκαιρία σε ένα μεγάλο αριθμό γραφείων να αναπτυχθούν υπό το πλαίσιο συνεργασίας με άλλα γραφεία. Η νέα αυτή ενεργοποιητική νοοτροπία καθιστά την ολλανδική αρχιτεκτονική έναν 'μηχανισμό' που προάγει έναν εποικοδομητικό διάλογο, έναν διάλογο που περιλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό και τον χρήστη, ως μέρος του αστικού συνόλου στο οποίο το σχεδιαστικό αποτέλεσμα υπάγεται, πάντα υπό το δημοκρατικό πλαίσιο. Η πληθώρα κατασκευαστικών ευκαιριών μεταφράζεται λοιπόν σε μία αρχιτεκτονική πολυπλοκότητα η οποία επιτρέπει και απαντά στις διαφορετικές χρηστικές και μορφολογικές ανάγκες όλων των χρηστών της. Όπως αναφέρει ο Winy Maas "τα αρχιτεκτονικά προϊόντα μπορούν να αναγνωστούν ως 'όργανα' αστικών συναλλαγών, ως 'αγγελιαφόροι' αστικών συναλλαγών, ως μέσα επικοινωνίας γενικότερων διαδικασιών που προορίζονται προς τον καταναλωτή. Συνδέοντας ξανά το bottom-up με το top-down, το άτομο επαναταυτίζεται με το κοινωνικό σύνολο"¹⁴.

Επαναπροσδιορισμός του προγράμματος

Οι σύγχρονοι Ολλανδοί αρχιτέκτονες, επέτρεψαν στο πρόγραμμα ως αρχιτεκτονικό όρο να επηρεάσει το τελικό μορφολογικό αποτέλεσμα, αντιμετωπίζοντάς το με μία πραγματιστική προσέγγιση. Αναγνώρισαν, συνεπώς πως το πρόγραμμα καθ'αυτό αποτελεί μία νέα σχεδιαστική μεταβλητή, "που επιτρέπει πειραματισμούς και δημιουργία απρόσμενων αποτελεσμάτων, αποδομώντας και διαμορφώνοντας νέες ακραίες λογικές" (Ibelings 2000, σελ 104). Οι λογικές αυτές διαμορφώνονται μέσω της ανάλυσης της ιστορικότητας της εκάστοτε περιοχής δόμησης, της αστικής της πυκνότητας, της επιδιωκόμενης λειτουργίας και γενικότερα της συνολικής αστικής ατμόσφαιρας που ο αρχιτέκτονας θέλει να επιτύχει. Όλες αυτές οι μεταβλητές συγκροτούν τη συνολική σχεδιαστική εξίσωση, η οποία πολλές φορές έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αρχιτεκτονικών παραδόξων, μέσω του χιάσματος λειτουργιών και δομικών μορφολογιών όπου κατά το παρελθόν δε φαίνεται να είχαν σημεία αισθητικής και λειτουργικής επαφής.

Τέτοιες νοοτροπίες, δοκιμάστηκαν σε πολλές μελέτες, συνθήκες και τύπους παρεμβάσεων. Σε μεγάλη κλίμακα, το γραφείο DP6 διαμόρφωσε την μελέτη με όνομα *green city*, για την έκθεση "Floriade, 2002". Με το πειραματικό αυτό περίπτερο η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική ομάδα είχε ως βασικό στόχο τη δημιουργία ενός κτι-

ρίου που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη πράσινων χώρων και από βιοκλιματικά στοιχεία. Η λειτουργικότητα καθώς και η σχεδιαστική ειλικρίνεια ισοβαθμούνται με την ύπαρξη πρασίνου και τη μείωση των κτιριακών ενεργειακών αναγκών. Ο προτεινόμενος τρόπος δομικής επίλυσης εκκινεί λοιπόν από τον συγκεκριμένο προγραμματιστικό στόχο και διαμορφώνει μία νέα αστική τυπολογία. Παράλληλα, λόγω της δυνατότητας αποσυναρμολόγησης και επαναχρησιμοποίησης του συγκεκριμένου οικοδομήματος σε διαφορετικό χώρο, η μελέτη αυτή επιτρέπει την επαναληψιμότητα του κτιρίου με διαφοροποιήσεις, δημιουργώντας ενδιαφέροντα χωρικά και μορφολογικά αποτελέσματα τόσο σε αστικό όσο και αρχιτεκτονικό επίπεδο. Το συγκεκριμένο περίπτερο, αποτελεί παράδειγμα της σύγχρονης ολλανδικής αρχιτεκτονικής καθώς πάνω του αντικατοπτρίζεται η σχεδιαστική και μελετητική πολυπλοκότητα που επιζητά η σύγχρονη αστική κατάσταση. Η δυνατότητα ύπαρξης ενός κτιρίου με ελάχιστο οικολογικό αποτύπωμα, που συγχρόνως διαμορφώνεται από διαδικασίες αναγνώρισης και επεξεργασίας του δομικού ιστού στον οποίο υπάγεται, φαίνεται να αποτελεί μία τυπολογία η οποία στο μέλλον θα μπορούσε να επηρεάσει τον συνολικότερο αστικό ιστό.





DP6 architects, green city, απόψεις εξωτερικών διαμορφώσεων, 2002



Σε μία μικρότερη κλίμακα κτιρίου, οι VMX architects σχεδίασαν έναν προσωρινό χώρο στάθμευσης ποδηλάτων στην πόλη του Άμστερνταμ. Στόχος του κρατικού μηχανισμού με την οργάνωση διαγωνισμού για την μελέτη και την κατασκευή του συγκεκριμένου έργου, ήταν η αποσυμφόρηση των δρόμων από τα χιλιάδες ποδήλατα που χρησιμοποιούνται καθημερινά στις ολλανδικές πόλεις, κατά τη διάρκεια γειτονικών δομικών έργων. Πρόκειται λοιπόν για μία κατασκευή που όφειλε να είναι φιλική προς το αστικό περιβάλλον στο οποίο τοποθετείται χωρίς να το επηρεάσει όταν έρθει η στιγμή αφαιρέσής της. Το πρόγραμμα της μελέτης λοιπόν στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτέλεσε μία σχεδιαστική πρόκληση, την οποία οι αρχιτέκτονες εξέλαβαν ως μία ευκαιρία πειραματικής διαμόρφωσης μίας αστικής λειτουργίας μέσα σε ένα ιδιαίτερα έντονο και δυναμικό περιβάλλον.



VMX architects, fietsflat, 1998

Οι αρχιτέκτονες απάντησαν στο συγκεκριμένο πρόβλημα διαμορφώνοντας ένα κτίριο-πορεία πλάτους δεκατεσσάρων μέτρων και ύψους τριών επιπέδων. Η πορεία τροφοδοτείται από τον δημόσιο ποδηλατόδρομο στο επίπεδο του δρόμου και συνεχίζεται ανεμπόδιστη σε όλη τη διάρκεια του χώρου στάθμευσης, έχοντας σταθερή κλίση και πλάτος. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η αίσθηση μίας ροϊκής συνέχειας και όχι μίας στατικής κτιριακής δομής. Χαρακτηριστικό αποτελεί και το κόκκινο χρώμα που χρησιμοποιήθηκε στα δάπεδα της διαμόρφωσης, δανειζόμενο από τους κλασσικούς ολλανδικούς ποδηλατοδρόμους, δίνοντας ένα συμβολικό στοιχείο που ενδυναμώνει ακόμα

περισσότερο την λειτουργική σχέση του κτιρίου και του προγράμματός του. Παράλληλα η δομή στηρίζεται πάνω στην αποβάθρα του καναλιού χωρίς να αγκυρώνεται πάνω της, κάνοντας ευκολότερη τόσο την αφαίρεσή της όσο και την ένταξή της στο αστικό τοπίο. Η συγκεκριμένη μελέτη θεωρήθηκε αποτελεσματική και παρότι αρχικά στόχος ήταν η αφαίρεσή της, παραμένει ακόμα και σήμερα στην πόλη του Άμστερνταμ, αποτελώντας ένα παράδειγμα αποτελεσματικής χρήσης του αρχιτεκτονικού προγράμματος για την δημιουργία ενδιαφέρουσας και αστικά ενταγμένης αρχιτεκτονικής.



VMX architects, *fietsflat*

Άλλο ένα παράδειγμα επιρροής του προγράμματος μίας μελέτης στη δημιουργία ενός ενδιαφέροντος και ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού αποτελέσματος αποτελεί ο πυροσβεστικός σταθμός στην πόλη Breda, από τους Neutelings & Riedjik. Για το συγκεκριμένο κτίριο οι δημιουργοί του επέλεξαν να μην ακολουθήσουν την κατεστημένη δομή ενός κτιρίου υποδομών που όπως αναφέρουν, καταντάει βαρετό και μονότονο. Αντιθέτως μετέγραψαν την δομή ενός περικλειστού μοναστηριού, *‘δημιουργώντας ένα προστατευόμενο περιβάλλον στο οποίο οι πυροσβέστες μπορούν να ανακτούν τις δυνάμεις τους μετά από τις επιχειρήσεις τους’* (Neutelings & Riedjik, 2004). Οι λειτουργικοί χώροι μοιράστηκαν σε δύο επίπεδα, με τους χώρους άμεσης απόκρισης, όπως ο χώρος αναμονής και ο χώρος στάθμευσης των οχημάτων, να βρίσκονται σε άμεση επαφή με την πόλη, και τους χώρους γραφείων και δωματίων να τοποθετούνται ψηλότερα απομονωμένοι και περιτριγυρισμένοι από φυτεμένα δώματα. Δημιουργείται συνεπώς μία συμβολική πόλη για να εξυπηρετεί τους πυροσβέστες, οι οποίοι με τη σειρά τους εξυπηρετούν την υπόλοιπη πόλη. Αυτή η αίσθηση της εσωτερικότητας ενισχύεται με την χαρακτηριστική υλικότητα που καλύπτει όλες τις εξωτερικές προσόψεις του κτιρίου, δίνοντας την αίσθηση ενός τείχους-ορίου μεταξύ του μέσα και του έξω κόσμου. Για

μια ακόμα φορά η μεταβλητή του προγράμματος στην σχεδιαστική εξίσωση απέδωσε ένα κτίριο απρόσμενα νεωτερικό για τη χρήση του, στηριζόμενο όμως σε μία νέα ανάγνωση υφιστάμενων τυποολογιών αποδεικνύοντας την ύπαρξη μίας έξυπνης υπολογιστικής και σχεδιαστικής διαδικασίας.

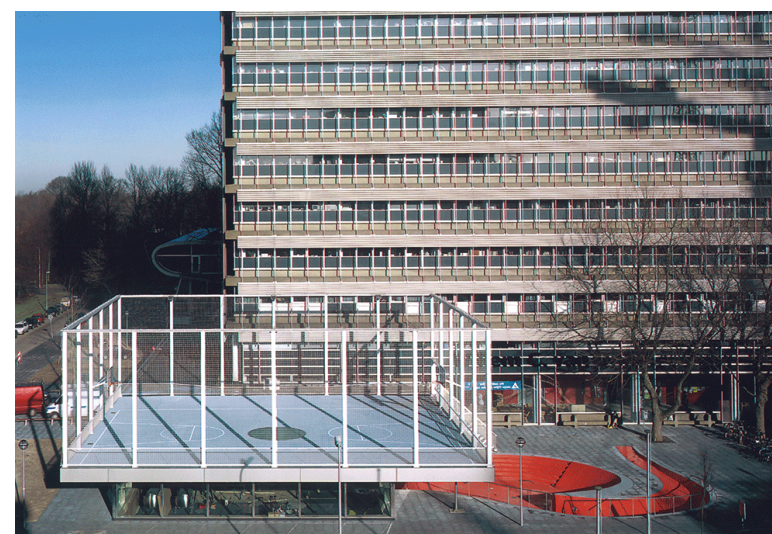


Neutelings & Riedjik,
Breda fire station, 1999

Τέλος, το *BasketBar*, στο πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης, από τους NL architects, αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα διαμόρφωσης του προγράμματος ενός κτιρίου μέσω της ανάλυσης της περιοχής του οικοπέδου. Όταν κάποια στιγμή επιτράπηκε η κατασκευή οικιστικών συγκροτημάτων μέσα στο *campus* του πανεπιστημίου, δημιουργήθηκε και η ανάγκη διαμόρφωσης ενός χώρου αστικής παύσης που θα ενισχύει παράλληλα και τις ποιότητες του υπάρχοντος περιβάλλοντος, ενός άτυπου αστικού κέντρου που θα χρησιμοποιείται ως χώρος συνάντησης όλων των χρηστών των γειτονικών κτιρίων. Η ανάγκη αυτή λοιπόν αποτέλεσε την αφορμή για τη διαμόρφωση μίας μελέτης όπου συνδέει πολύ διαφορετικές λειτουργίες μέσω αρχιτεκτονικών τεχνασμάτων. Το μπαρ βρίσκεται σε μία έμμεση επαφή με το δημόσιο επίπεδο της πλατείας που το περιβάλλει, καθώς βυθίζεται μέσα στο έδαφος. Αυτή η χαμηλωμένη θέση του λειτουργικού χώρου του κτιρίου προσφέρει μία νέα οπτική γωνία στο χώρο της πλατείας ενώ παράλληλα διαμορφώνει και έναν ενδιαφέρον τρόπο εισόδου, αφού ο χρήστης εισέρχεται σε ύψος μεγαλύτερο από το έδαφος του μαγαζιού. Παράλληλα επιτυγχάνεται και η απαραίτητη ανεξαρτητοποίηση του εσωτερικού χώρου προσφέροντας μία αίσθηση απομόνωσης, λόγω της έλλειψης της άμεσης οπτικής επαφής, του μέσα με το έξω. Η μεγάλη επίπεδη οροφή του μπαρ αποτέλεσε το ιδανικό σημείο για τη δημιουργία ενός γηπέδου μπάσκετ. Οι αρχιτέκτονες χρησιμοποίησαν την ελαστικότητα και την αναγνώριση του συγκεκριμένου αθλήματος ως ένα επικοινωνιακό εργαλείο για τη διαμόρφωση ενός χώρου τον οποίο όλοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν χωρίς διακρίσεις, ικανοποιώντας με τον τρόπο αυτό το προγραμματικό ζήτημα της παύσης και του αστικού κέντρου. Καθώς το δόμημα παραμένει επίπεδο και διαφανές επιτυγχάνεται μία συνολικότερη σχέση τόσο με το έδαφος όσο και με το χρήστη ή ακόμα και τα γειτονικά κτίρια. Το κέντρο του γηπέδου είναι φτιαγμένο από γυαλί, ενισχύοντας την οπτική επαφή με το μπαρ γεφυρώνοντας συμβολικά το λειτουργικό χάσμα μεταξύ των δύο χώρων. Τέλος, ως συνδεδετικός κρίκος μεταξύ των κτιριακών και αστικών λειτουργιών δημιουργήθηκε η “πορτοκαλί πισίνα”, μία ράμπα-παγκάκι-χώρος για skate-είσοδος α.μ.ε.α., ένα δομικό στοιχείο που παίρνει πολλές μορφές με ενοποιητικό μεταξύ των δομικών συστατικών χαρακτήρα, διαμορφώνοντας τη συνολική εικόνα του κτιρίου. Το *BasketBar* αποτελεί μία νέα προσέγγιση του αρχιτεκτονικού προγράμματος το οποίο διαμορφώθηκε μέσω της αστικής ανάλυσης και με τη σειρά του διαμόρφωσε τη μορφή και το χαρακτήρα του νέου κτιρίου μέσω μίας εξελικτικής και ίσως πειραματικής σχεδιαστικής διαδικασίας.



NL architects, *BasketBar*, 2003



Συμπερασματικά, στη σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική επαναπροσδιορίζονται πολλά βασικά στοιχεία της σχεδιαστικής διαδικασίας και ένα από αυτά φαίνεται να είναι και ο ρόλος και η βαρύτητα του προγράμματος, που παύει να αποτελεί απλώς τη σχεδιαστική αφορμή και λαμβάνει μέρος σε πολλαπλά στάδια της αρχιτεκτονικής διαδικασίας. Το πρόγραμμα στη λογική του εγγράφει πειραματικές, συχνά απρόσμενες εμπειρίες, στην δημόσια ζωή της πόλης. Η αναλυτική προσέγγιση που προτείνει ο νεοπραγματισμός φαίνεται να επηρεάζει πολυεπίπεδα τα κτιριακά αποτελέσματα, καθιστώντας τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα σε αρκετές περιπτώσεις και το πρόγραμμα φαίνεται να αποτελεί βασική παράμετρο αυτού του πειραματισμού. Οι Ολλανδοί το χρησιμοποιούν ως σχεδιαστική πρόκληση και όχι ως οριοθέτηση, καταφέροντας να παράξουν ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους ικανούς τόσο να ικανοποιήσουν τη χωρική τους λειτουργία όσο και να ενταχθούν σχεδιαστικά και αστικά στο περιβάλλον τους αποδεικνύοντας πως όλες οι πτυχές της αρχιτεκτονικής μέσω νέων αναγνώσεων μπορούν να αποδώσουν νέα αποτελέσματα και συνολικά να μεταλλάξουν προς το καλύτερο τα αστικά σύνολα.

Επαναπροσδιορισμός της Επανάχρησης

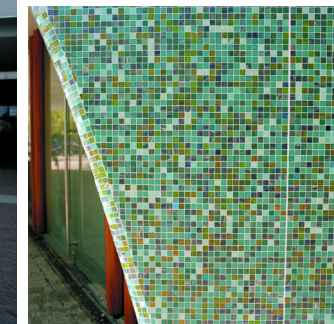
Οι ιδέες του πραγματισμού ήταν πάντα συνδεδεμένες με την οικονομία και την ενδυνάμωσή της. Για να καταφέρουν οι Ολλανδοί αρχιτέκτονες να συνεχίσουν την πειραματική αρχιτεκτονική τους αναζήτηση έπρεπε να καταφέρουν να μειώσουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα κατασκευαστικά τους έξοδα. Αυτό επιτεύχθηκε με την επανάχρηση κελυφών που πλέον δεν χρησιμοποιούνταν ή ακόμα και με τη συμπλήρωση ήδη υπαρχόντων κτιρίων ακόμα και αν αυτά δεν παρουσιάζουν κάποιο ιδιαίτερο ογκοπλαστικό ενδιαφέρον. Με τον τρόπο αυτό, μειώθηκε το κόστος μελέτης και κατασκευής αρκετών κτιρίων, καλλιεργήθηκε περαιτέρω η ιδέα της εξέλιξης του ολλανδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα και αναζωογονήθηκαν αστικά σύνολα που είχαν αρχίσει να παρακμάζουν. Η ιδέα της επανάχρησης όμως δεν σταματά μόνο στην κτιριακή εκμετάλλευση αλλά παίρνει ακόμα μία μορφή, αυτή της βιώσιμης επανάχρησης μορφών, υλικών, ιδεών και τυπολογιών μέσω της νέας αναγνωριστικής και διαγραμματικής σκοπιάς που εισάγει ο νεοπραγματισμός, οδηγώντας σε ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικά αποτελέσματα.

Παράδειγμα επανάχρησης ενός αστικού κενού χώρου αποτελεί ένα κατάστημα ρούχων που πρότεινε ο Maurice Nio το 2002, στο στεγαζόμενο χώρο μίας οδογέφυρας του Voorburg. Το χαμηλό πέρασμα χρησιμοποιείται ως το συγκείμενο το οποίο αποτελεί την βάση της ιδέας του αρχιτέκτονα και μέσα στο οποίο εισάγει τη νέα κτιριακή μάζα, εκμεταλλευόμενος ένα παραδοσιακά υποβαθμισμένο σημείο των σύγχρονων πόλεων. Το έντονο χρώμα καθώς και η ύπαρξη ψηφιδωτού αναγλύφου έρχεται σε αντίθεση με το γκριζό της γέφυρας δημιουργώντας μία οπτική αντίθεση την οποία ο Nio χρησιμοποιεί για να δημιουργήσει τον νέο του κόσμο, *ένα πολύχρωμο θέατρο στο οποίο τα ρούχα είναι οι πρωταγωνιστές*¹⁵. Παράλληλα λόγω της νέας δομής ενεργοποιείται και ο γειτονικός αστικός χώρος που πλέον αποτελεί έναν χώρο σκιασμένης παύσης και όχι απλώς έναν χώρο συνεχούς κίνησης πεζών. Στην περίπτωση αυτή λοιπόν η επανάχρηση βελτιώνει το συνολικό χωρικό σύνολο, δίνοντας χαρακτήρα τόσο στην κτιριακή μονάδα όσο και στο αστικό context που τη φιλοξενεί.

15. Heaven and hell, στο <http://nio.nl/heaven-and-hell/>



Maurice NIO, *Heaven and Hell*, κατάστημα στο Voorburg, 2002



Ένα κτίριο που επαναχρησιμοποιεί τυπολογικά στοιχεία παλαιότερων αρχιτεκτονικών μορφών είναι το *Art Pavillion* της Rene Van Zuk, το οποίο βρίσκεται δίπλα σε μία λίμνη στο Zeewolde της Ολλανδίας. Λόγω της τοποθέτησης του κτιρίου σε ένα αγροτικό περιβάλλον και καθώς στόχος της μελέτης ήταν η δημιουργία ενός συνόλου με χαμηλό κατασκευαστικό και λειτουργικό κόστος, χρησιμοποιήθηκαν υλικά και τεχνικές κατασκευής παραδοσιακών σιταποθηκών που συναντώνται στην περιοχή. Όλα τα δομικά στοιχεία του εξωτερικού κελύφους-οροφής είναι ίδια αλλά τοποθετούνται σε ελαφρώς διαφορετικές γωνίες δημιουργώντας ένα κομψά παραμορφωμένο μορφολογικό αποτέλεσμα που ενώ θυμίζει παραδοσιακές κτιριολογικές δομές, διαφοροποιείται από αυτές εντέχνως τόσο μέσω της τελικής του γεωμετρίας όσο και της λειτουργίας του. Στο επίπεδο του εδάφους χρησιμοποιείται μία λωρίδα γυαλιού στη βάση της κατασκευής η οποία επιτρέπει τις αντανάκλασεις του νερού να προβάλλονται στην οροφή του κτιρίου δίνοντας ζωή στα εκθέματα και συντηρώντας τον απαραίτητο φωτισμό σε όλες τις εποχές. Η διαδικασία της επανάχρησης λοιπόν στο συγκεκριμένο παράδειγμα πέτυχε τον οικονομικό στόχο του κατασκευαστή, βοήθησε στην ένταξη του κτιρίου στο περιβάλλον του και παράλληλα ενεργοποίησε την βέλτιστη προγραμματική λειτουργία του εσωτερικού χώρου.

Rene Van Zuk, *Art Pavillion*, Zeewolde, 2001



Η επανάχρηση στη σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική φαίνεται να έχει μία πιο πρακτική έννοια, παρά ιδεολογική. Δεν πρόκειται για νοσταλγία. Είναι έξυπνη, βγάζει νόημα και είναι μία καλή χρήση πόρων. Αρκετές φορές αποτελεί και έναν πολυεπίπεδο πνευματώδη συμβολισμό. Σε κάθε περίπτωση όμως αποτελεί ακόμα ένα αρχιτεκτονικό εργαλείο το οποίο παρέχει νέες σχεδιαστικές ευκαιρίες, βοηθάει την οικονομική εξέλιξη και την αστική αναζωογόνηση και σε συνδυασμό με άλλες αρχιτεκτονικές τεχνικές δημιουργεί ενδιαφέροντα και πρωτόγνωρα αποτελέσματα αρκετά δυναμικά και ικανά να ενταχθούν στη σύγχρονη δομική κατάσταση.

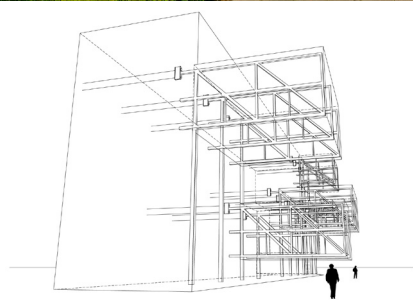
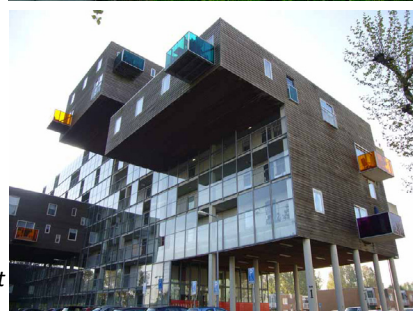
Ξεπερνώντας αισθητικά στερεότυπα

Η γενιά αρχιτεκτόνων που πρωταγωνίστησε στην σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική πραγματικότητα, αυτή που αργότερα θα ονομαστεί ως η γενιά του 'γιατί όχι', χαρακτηρίστηκε από μία σταθερή στάση του να σκέφτεται πέρα από στερεοτυπικά στεγανά. Η νοοτροπία αυτή οδήγησε στη διαμόρφωση πολλών φορές ριζοσπαστικών προτάσεων, που ερχόταν σε ρίξη με τις αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις του παρελθόντος.

Χαρακτηριστικά η σχεδιαστική νοοτροπία των MVRDV αναγνωρίζει πως *“σε κάθε περίπτωση, οι χωρικές συνέπειες, τα όρια και οι προοπτικές μίας σφαιρικής εικόνας των καταστάσεων, εξετάζονται και παρουσιάζονται. Τα όρια που συναντώνται, δοκιμάζονται από μία συστημική συνεχή ένταση, έτσι ώστε να αποκαλύψουν τις ακρότητες. Αυτό αποτελεί μία ριζοσπαστική ενέργεια που βοηθάει να αναγνωριστούν τα όρια αυτά και διατυπώνει ένα σύστημα, που τα καθιστά πιθανά. Η ακραία διαφοροποίηση αυτών των δεδομένων βρίσκει μία πραγματιστική εγγραφή στη χωρική μήτρα, που αποτελείται από την υπέρθεση των διαγραμμαμάτων που μεταδίδουν τα δεδομένα αυτά (datascapes)”*¹⁶.

Το οικιστικό συγκρότημα *WoZoCo* (1994-1997), μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της, εκτός ορίων, σκέψης. Στόχος της συγκεκριμένης μελέτης ήταν η δημιουργία εκατό κατοικιών μέσα σε μία κτιριακή δομή. Κατά τη διάρκεια ανάπτυξης της ιδέας τους οι αρχιτέκτονες συνειδητοποίησαν πως για να διατηρηθούν οι ιδανικές ηλιακές συνθήκες μόνο τα ογδονταεφτά διαμερίσματα θα μπορούσαν να διαρθρωθούν εντός του κτιριακού συνόλου. Παράλληλα εάν επέλεγαν να τοποθετήσουν τα υπόλοιπα δεκατρία διαμερίσματα σε κάποιο γειτονικό σημείο ο δημόσιος αστι-

κός χώρος θα μειωνόταν σε μεγάλο βαθμό υποβαθμίζοντας την ποιότητα του χώρου συνολικά. Έτσι οι MVRDV αποφάσισαν να γαντζώσουν τα εναπομείναντα διαμερίσματα στη νότια όψη, προσφέροντάς τους θέα στο γειτονικό αγροτικό χώρο χωρίς να εμποδίζουν την απαραίτητη ηλιακή έκθεση των άλλων μονάδων. Στο κάθε διαμέρισμα δόθηκε ένας διαφορετικός χαρακτήρας τόσο μέσω του προσανατολισμού του όσο και με τη χρήση διαφοροποιήσεων στις τυπολογίες των μπαλκονιών διαμορφώνοντας ένα αισθητικά ενδιαφέρον συνολικό αποτέλεσμα. Παράλληλα η χρήση έξυπνων και οικονομικών υλικών και κατασκευαστικών τεχνικών κατέστησαν το συγκεκριμένο project κοινωνικής κατοίκησης ως το πιο οικονομικό στο Amsterdam εκείνη την εποχή. Η ιδέα πίσω από το WoZoCo συνεχίζει να αποτελεί παράδειγμα αποτελεσματικότητας και ελαστικότητας της αρχιτεκτονικής προσέγγισης για την επίλυση των δομικών και αισθητικών προβλημάτων που δημιουργούνται μέσα σε ένα ευρύτερο αστικό σύνολο, που χρησιμοποιείται συχνά για την οπτικοποίηση των θεωρητικών βάσεων του συγκεκριμένου αρχιτεκτονικού γραφείου.



MVRDV, WoZoCo apartment block, 1997

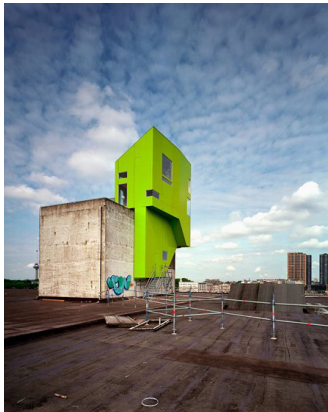
Ένα ακόμα παράδειγμα της απροσδόκητης νεωτερικής σκέψης των MVRDV, αποτελεί το project υπό τον τίτλο *"The Valley"*, που κλήθηκε να δημιουργήσει το γραφείο από το δήμο του Άμστερνταμ το 2015. Σε αυτή την περίπτωση, η πρόκληση για του αρχιτέκτονες ήταν η δημιουργία ενός αστικού συνόρου τοποθετημένου ανάμεσα σε έναν δημόσιο χώρο άθλησης και του αστικά πυκνού επιχειρηματικού κέντρου της πόλης του Amsterdam. Επιδίωξή τους ήταν το φιλτράρισμα της πυκνότητας αυτής με τρόπο που επιτρέπει την ύπαρξη ενός πολλαπλού και πολύπλοκου αστικού βιώματος. Η μεταφορά μικρότερης κλίμακας κτιρίων στο μεγάλης έντασης κέντρο της πόλης αποτέλεσε και τη βασική σχεδιαστική ιδέα, η οποία εξωτερικεύτηκε με τη δημιουργία ενός όγκου που φαίνεται να αποδομείται από την ύπαρξη των πράσινων χώρων, ταυτίζοντάς το και με τους δύο γειτονικούς του κόσμους. Οι ψυχρές γυάλινες επιφάνειες έρχονται σε επαφή με καλυμμένους από φυτά πέτρινους όγκους, δημιουργώντας μία δυαδικότητα στο συνολικό ογκοπλαστικό αποτέλεσμα επιτρέποντας την ένταξη του κτιρίου τόσο μορφολογικά όσο και λειτουργικά. Το δομικό μότο της μελέτης θα μπορούσε να είναι *"grouping/stacking the box"*, αφού μέσω ομαδοποίησης και συσσωμάτωσης τυπολογικών κουτιών σε πολυπλοκότερες δομές και διαμόρφωσης δρόμων και τοπίου ενδιάμεσα, ένα τελείως νέο αστικό τοπίο δημιουργείται θέτοντας παράλληλα ένα νέο αστικό πρότυπο, αυτό της πράσινης πόλης που φαίνεται να κερδίζει μεγάλη αποδοχή τα τελευταία χρόνια.



MVRDV, The Valley, 2015



Από την άλλη το project των Korteknie & Stuhlmacher, που ξεκίνησε το 2000 από μία πρωτοβουλία της πόλης του Rotterdam, μπορούμε να πούμε πως κάνει μία νέα προσέγγιση επανάχρησης του αστικού ιστού. το *Παράσιτο (Para-site)*, όπως ένα παράσιτο του ζωικού βασιλείου πάνω στον ξενιστή του, στηρίζεται πάνω σε μία παλιά αποθήκη στο λιμάνι της πόλης, κάνοντας αισθητή την παρουσία του από μεγάλη απόσταση λόγω του χρώματος και της γεωμετρίας του. Ακόμα και οι βασικές ενεργειακές λειτουργίες καλύπτονται από τις υπάρχουσες εγκαταστάσεις του κτιρίου ξενιστή. Η δημιουργία μίας τέτοιας εγκατάστασης, μέσω ενός πολυεπίδεδου συμβολισμού, αποδεικνύει πως οι υπάρχουσες αστικές συνθήκες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ευκαιρίες για τη δημιουργία χώρων διαφορετικής κλίμακας που μπορούν να εισάγουν νέες ιδέες για τη διαμόρφωση των εμπορικών και οικιστικών συνόλων.



Korteknie & Stuhlmacher,
Para - Site, 2000



Η πειραματική αυτή προσέγγιση της αρχιτεκτονικής διαδικασίας που εισάγουν οι Ολλανδοί αρχιτέκτονες, φαίνεται να επηρεάζει συνολικά την κτιριακή τυπολογία μέσα στις ολλανδικές πόλεις. Νέα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά επιτρέπουν μία πρωτόγνωρη χωρική ελαστικότητα και δομική ποικιλιότητα. Μία νέα αισθητική ελευθερία, η οποία μεταλλάσσει τον τρόπο προσέγγισης της αρχιτεκτονικής σε όλες τις κλίμακες της. Η νέα αυτή κατάσταση φαίνεται να επηρεάζει τόσο τους κατασκευαστές όσο και τους χρήστες, διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό τη σύγχρονη κτιριακή και αστική εμπειρία, μία εμπειρία που προσπαθεί να αντικατοπτρίσει την πολυπλοκότητα της κοινωνίας της παγκόσμιας πληροφορίας, μέσω της ανάλυσης και κατανόησής της.

Ξεπερνώντας τα διεπιστημονικά όρια

“Γιατί λοιπόν, να μην ξεπεραστούν και τα όρια του διεπιστημονισμού; Μία πραγματιστική, φονξιοναλιστική και πειραματική νοστροπία λογικά φλερτάρει με την ιδέα μίας διεπιστημονικής περιπέτειας με στόχο να προσφέρει την πιο αποτελεσματική, κατάλληλη και σωστά διαρθρωμένη απάντηση στα σχεδιαστικά προβλήματα. Τέχνη, αρχιτεκτονική, σχεδιασμός τοπίου και αστικός σχεδιασμός είναι τις περισσότερες φορές αλληλένδετα στοιχεία στα πιο πολλά έργα της σύγχρονης ολλανδικής αρχιτεκτονικής πάνω στο φυσικό περιβάλλον” (Sabini, 2006).

Ο John Koermeling, στο Pioneer's Hut στο Ρότερνταμ το 1999, κάνει μία πιο καλλιτεχνική προσέγγιση συνδυάζοντας τη γλυπτική και την αρχιτεκτονική, δημιουργώντας ένα χωρικό αποτέλεσμα στηριζόμενο στην επανάχρηση παλιών αρχιτεκτονικών τυπολογιών στο σύγχρονο αστικό τοπίο ψάχνοντας μία σύγχρονη σύνδεσή τους. Ο όγκος αυτός, όπως μία μεγάλη ταμπέλα έχει ως στόχο την προώθηση και την προβολή ενός νέου αρχιτεκτονικού αντικειμένου, συνδυάζοντας παράλληλα το συμβολισμό και την ειρωνεία για τον σχολιασμό της σύγχρονης αρχιτεκτονικής κατάστασης που φαίνεται να βρίσκεται μεταξύ δύο κόσμων, παρελθόντος και παρόντος, χωρίς όμως να ταυτίζεται απόλυτα με κανέναν από αυτούς.

Παράλληλα οι Mecanoo συνδέουν αρχιτεκτονική και διαμόρφωση τοπίου στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Ντελφτ (1997), με στόχο τη δημιουργία του νέου σημείου συνάντησης του campus. Η κλίση του εξωτερικού πράσινου χώρου αλλάζει δημιουργώντας μία ράμπα, η οποία επικαλύπτει τη βιβλιοθήκη και το αμφιθέατρο που διαμορφώνουν τον εσωτερικό χώρο του κτιρίου. Φαίνεται λοιπόν πως στο συγκεκριμένο παράδειγμα πραγματιστικής ολλανδικής αντίληψης το τεχνητό τοπίο αποτελεί μία επαναληπτική αρχιτεκτονική σταθερά. Πρόκειται για ένα κτίριο- μετάβαση από την εξωτερικότητα στην εσωτερικότητα, συμβολίζοντας παράλληλα και τη μετάβαση από τον αναλογικό στον ψηφιακό κόσμο. Τα τρία αυτά στοιχεία συντάσσουν μία κτιριακή ενότητα-σύμβολο για τη συνεχή εξέλιξη μέσω της χρήσης πολλαπλών μέσων και επιστημών αποτελώντας το σημείο όπου οι σπουδαστές – επιστήμονες του μέλλοντος μπορούν να βρεθούν και να ανταλλάξουν απόψεις και ιδέες, κάνοντας χώρο τον διάλογο που προωθεί η νεοπραγματιστική φιλοσοφία.



Πάνω: John Koermeling,
Pioneer's hut, Rotterdam,
1999
Κάτω: Mecanoo, Delft's
Library, Delft, 1997



Από τα παραπάνω παραδείγματα, συμπεραίνεται πως η σύγχρονη ολλανδική αστικότητα επαναπροσδιορίζεται μέσω νέων προσεγγίσεων της αστικής αισθητικής και κουλτούρας. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται και μία ακόμα διαφοροποίηση ως αντανakλαστικό αποτέλεσμα, η διαμόρφωση ενός νέου τύπου κάτοικου – αστικού χρήστη. Ο νέος αυτός κάτοικος των πόλεων παύει να είναι ένας απλός παρατηρητής της πόλης στην οποία ζει και αποτελεί ακόμα μία μεταβλητή στη διαδικασία σχεδίασης και δόμησής της. Παρατηρείται δηλαδή μία νέα έμφαση στην εξατομίκευση και στην επινόηση της καθημερινής ζωής με όρους ανεκτικότητας και ελευθερίας στη δημόσια σφαίρα. Ο Adriaan Geuze σημειώνει: “Οι κάτοικοι των πόλεων επιβάλλουν τη δική τους φαντασία στο περιβάλλον. Δεν είναι πλέον ανενεργά θύματα, αλλά έχουν μετατραπεί σε έξυπνους, προετοιμασμένους και εξεταστικούς εξερευνητές. Λαχταρούν πειραματισμούς με νόημα που ξεπερνούν τις εκάστοτε αστικές μόδες, πειραματισμούς που οδηγούν σε ένα νέο είδος αστικού χώρου. Οι παρεμβάσεις σε αστικό επίπεδο, ή καλύτερα στο αστικό τοπίο, δεν πρέπει να είναι συγκεντρωμένες στο να παράγουν απλώς πράσινους χώρους. Η πραγματική πρόκληση είναι η δημιουργία χωρικοτήτων και υφών, τις οποίες με τη σειρά τους οι κάτοικοι θα εποικίσουν. Αυτό είναι, λίγο έως πολύ, και το συμπέρασμα στο οποίο είχε καταλήξει ο Δαρβίνος μελετώντας την οικολογία των νήσων Γκαλαπάγκος. Νέες αστικές ποιότητες θα επηρεάσουν τους χρήστες με τέτοιο τρόπο ώστε να καταφέρουν να κατανοήσουν τις συμπεριφορές τους χωρικά και χρονικά. Αυτό που μετράει δεν είναι το design ή η ομορφιά των μορφών, τα υλικά και τα χρώματα, αλλά η αίσθηση μίας αποκομμένης κουλτούρας, της κουλτούρας που οι ίδιοι οι κάτοικοι ορίζουν”¹⁷.

17. Adrian Geuze,
“accelerating Darwin”, στο:
The Artificial Landscape,
Contemporary Architecture,
Urbanism, and Landscape
Architecture in the
Netherlands, 2000, σελ. 256

_Συμπεράσματα Ενότητας

Φαίνεται λοιπόν, πως σταδιακά το ερώτημα που εισηγάγε ο Rem Koolhaas, του κατά πόσο μπορεί να είναι ριζοσπαστική και ενδιαφέρουσα η σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική αποτέλεσε τη βάση για την εύρεση του νέου δομικού λεξιλογίου πάνω στο οποίο στηρίχτηκαν οι Ολλανδοί για να ορίσουν τη νέα τους πραγματικότητα. Αν το 'ήθος' του Δεύτερου Μοντερνισμού κρύβεται στις ατμόσφαιρες που δημιουργήθηκαν από τα σύγχρονα αρχιτεκτονικά έργα, τότε μπορεί πολύ επιτυχημένα να συσχετιστεί και να γίνει μέρος των νοοτροπιών που χαρακτηρίζουν την σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική σκέψη, ελισσόμενο μεταξύ έρευνας, χωρικής επεξεργασίας και ανάλυσης. Η αρχιτεκτονική πλέον, μεταλλάσσεται σε ένα μόνιμο πειραματικό περιβάλλον που παραμένει σε επαφή με την ολοένα και επιταχυνόμενη, κοινωνία της παγκόσμιας πληροφορίας.

Ακόμα και με κάποιες υποκειμενικές επιφυλάξεις που κάποιοι επικριτές έχουν σημειώσει, κυρίως ως προς την έλλειψη κοινωνικής κριτικής και υποδομής που η σύγχρονη ολλανδική αρχιτεκτονική δείχνει να προβάλλει και με την αντικειμενική κρίση του κοινωνικο-οικονομικού μοντέλου της σύγχρονης ευρωπαϊκής πραγματικότητας, ο ολλανδικός πραγματιστικός μοντερνισμός, οδήγησε σε μία νέα αισθητική άνθηση, άμεσα συνδεδεμένη με μία δέσμευση για καινοτομία, δείχνοντας πως παραμένει μία από τις πιο γόνιμες προσεγγίσεις στις προκλήσεις που γεννάει η νέα παγκόσμια κουλτούρα και τα πολλαπλά της περιβάλλοντα, παραμένοντας παράλληλα ευέλικτη και προσαρμοστική στα νέα δεδομένα που με καινοτόμα διαγραμματικά εργαλεία επιχειρεί να δειχειριστεί. Μέσω των νέων αυτών εργαλείων και αναλυτικών μοντέλων γίνεται δυνατή η αναγνώριση τόσο των κοινωνικών προβλημάτων όσο και των κτιριακών αναγκών της σύγχρονης πόλης την οποία οι αρχιτέκτονες προσπαθούν να δομήσουν. Βασική αρχιτεκτονική τεχνική αναγνώρισης και ανάλυσης φαίνεται να αποτελεί η έννοια του διαγράμματος, η οποία χρησιμοποιείται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό σε όλα τα έργα που αναλύθηκαν και μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η δημιουργία λειτουργικών αρχιτεκτονικών πολυδιάστατων αποτελεσμάτων. Το διάγραμμα για την σύγχρονη αρχιτεκτονική δεν αποτελεί έναν τρόπο συγκεκριμενοποιημένης οργάνωσης της ύλης με μία καθαρή μορφή, ούτε την λειτουργική ολοκλήρωση της ύλης. Αντ' αυτού, εκφράζει δυναμικές σχέσεις δυνάμεων που αποσταθεροποιούν το καθορισμένο και συνηθισμένο τρόπο εμφάνισης και διαχείρι-

σης της πραγματικότητας ενώ παράλληλα χαρτογραφεί και υπολογίζει τα νέα χωρικά δυναμικά πεδία, τις ζώνες διαφοροποίησης, μέσα στις οποίες το αρχιτεκτονικό αντικείμενο καλείται να ορισθεί και να δημιουργήσει. Η αναγνώριση της πραγματικότητας ως δυναμικά πεδία πληροφοριακών πυκνώσεων επιτρέπει τη μετάλλαξη της αρχιτεκτονικής πρακτικής από δημιουργία ενός καλλιτεχνικού ή μορφολογικού αντικειμένου στη διαδικασία διαχείρισης των πραγματικών και συχνά ετερογενών δεδομένων που το παράγουν. Η νέα αυτή παραγόμενη αρχιτεκτονική εξίσωση περιλαμβάνει πολλές μεταβλητές, μέρος των οποίων ήταν συνδεδεμένες και στο παρελθόν με την αρχιτεκτονική, αλλά πλέον εντάσσονται στην ευρύτερη δομική διαδικασία μέσω μίας νέας τους ανάγνωσης.

Μία από τις σημαντικότερες μεταβλητές της εξίσωσης αυτής αποτέλεσε η ανάλυση του αστικού και δομικού τοπίου μέσα στο οποίο ένα κτίριο εντάσσεται. Η προσπάθεια ανάλυσης μία συγκεκριμένης χωρικής πραγματικότητας οδήγησε στην ολοένα και μεγαλύτερη διαφοροποίηση του ρόλου του ανθρώπου στην αρχιτεκτονική δημιουργία, μέσω της αύξησης της βαρύτητας άλλων παραγόντων, όπως αναλύθηκαν παραπάνω. Η μετάλλαξη της στατικής και δομικής κοινωνίας του παρελθόντος σε μία κοινωνία επικράτησης της δυναμικής ροής πληροφοριών μετέτρεψε και τον ρόλο του ανθρώπου μέσα της καθιστώντας τον πλέον χρήστη – πληροφοριακό κόμβο, έναν ακόμα κρίκο στη ροϊκή συνέχεια, μία ακόμα μεταβλητή στην κατασκευαστική εξίσωση, εισάγοντας με τον τρόπο αυτό μία νέα φιλοσοφική ιδέα, αυτή της μεταφοράς της βαρύτητας από το υποκείμενο σε άλλες δυναμικές δομές, όπως την ανάλυση, την επεξεργασία, την καταγραφή, την κατανόηση ενός νέου φιλοσοφικού και αρχιτεκτονικού αντικειμένου, μίας ακόμα έννοιας που μέσω των νεοπραγματιστικών προσεγγίσεων επαναπροσδιορίστηκε στα σύγχρονα δεδομένα της πραγματικότητας. Το νέο αυτό αντικείμενο και ο πολύπλοκος ρόλος του στη θεωρία και την αρχιτεκτονική πρακτική αποτελεί σήμερα πηγή έμπνευσης νέων προσεγγίσεων και φιλοσοφικών κινήματων, νέων τρόπων ανάγνωσης και χαρτογράφησης της σύγχρονης υβριδικής, δυναμικής πραγματικότητας.

Στη προσπάθεια κατανόησης του νέου αυτού αντικειμένου, καθώς και των δυναμικών δικτύων που δημιουργεί και μέσω των οποίων ορίζεται, θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης κάποιων σύγχρονων φιλοσοφικών κατευθύνσεων, των αντικειμενοστραφών ιδεολογιών, που στοχεύουν στην αλλαγή της ηγεμονικής κυριαρχίας του υποκειμένου στο αντικείμενο, με αποτέλεσμα ενδιαφέροντα θεωρητικά συμπεράσματα. Παράλληλα, θα γίνει η προσπάθεια ορισμού του λε-

ξιλογίου και των εργαλείων της αντικειμενοστραφούς έκφρασης της αρχιτεκτονικής, της επίπεδης οντολογίας, που με τη σειρά της γεννά πειραματικά σχεδιαστικά ερωτήματα και τείνει να αλλάξει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται η σύγχρονη αρχιτεκτονική σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό.

_ενότητα δεύτερη

Στροφή στο αντικείμενο

Ιδιαίτερο φιλοσοφικό ενδιαφέρον παρατηρείται προς τον **Θεωρησιακό ρεαλισμό (Speculative realism)**, από το 2007, ενδιαφέρον που κινητοποιήθηκε μέσω ενός workshop υπό τον τίτλο **“Speculative realism: A one day workshop”** που οργανώθηκε εκείνη την χρονιά στην πόλη του Λονδίνου. Το εργαστήριο συγκαλέστηκε από ορισμένους φιλοσόφους που μοιράζονταν αρχικά κοινά ερευνητικά αντικείμενα, και εν συνεχεία την έλλειψη θεωρητικής ταύτισης με μελετητές του παρελθόντος, με εξαίρεση ίσως τον H. P. Lovecraft, στου οποίου τα κείμενα βρεθήκαν αρκετά σημεία επαφής από τους συμμετέχοντες. Η απόρριψη της κανονικότητας, της καθημερινής “κοινής αίσθησης”, ίσως ακόμα και των φυσιολογικών στεγανών που εκφράζουν τα τέρατα του Lovecraft, αποτέλεσε την βασική αιτία που ο ίδιος θεωρείται το σύμβολο της **“θεωρησιακής”** πλευράς του θεωρησιακού ρεαλισμού.

Το **“ρεαλιστικό”** κομμάτι του κινήματος εκφράζεται από αυτό που ο Quentin Meillassoux ονόμασε **“συσχετισμό, την οπτική πως η φιλοσοφία δεν μπορεί να μιλήσει για τον άνθρωπο ή τον κόσμο ξεχωριστά, αλλά μόνο για μία πρωτογενή συσχέτισή τους, μία συμπάθεια μεταξύ τους, μία δυναμική αλληλεπίδρασή τους”**¹⁸. Επιζητούμενο αποτέλεσμα αυτής της προσέγγισης, είναι η επαναφορά της συζήτησης προς **τα αντικείμενα στον εαυτό τους**, με τον τρόπο επίτευξης της επαναφοράς αυτής να αποτελεί πεδίο διαφωνιών, διαμορφώνοντας δύο νέους τρόπους θεωρητικής προσέγγισης. Η πρώτη άποψη υποστηρίζει πως τα αντικείμενα καθαυτά παραμένουν **απροσπέλαστα**, με τους εκφραστές της να έρχονται σε επαφή με τη σκέψη **του Kant και του Heidegger**, ενώ η δεύτερη άποψη προσπαθεί να **εξηγήσει τις ιδιότητες των αντικειμένων μέσω μίας μαθηματικής προσέγγισης**, μίας μεθοδολογίας μέσω της οποίας το αντικείμενο και τα δίκτυα που διαμορφώνει με τα πράγματα που υφίστανται γύρω του αναγνωρίζονται, ορίζονται και ορίζουν τον κόσμο τους.

Αποτέλεσμα της συγκεκριμένης διαφοροποίησης ήταν ο διαχωρισμός του κινήματος του θεωρησιακού ρεαλισμού και η γέννηση ενός αριθμού νέων ομάδων σκέψης, που είχαν ελάχιστα κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Δύο από αυτά, η θεωρία των συναρμογών (**assemblage theory**) όπως την εξέλιξε ο **Manuel DeLanda** και η αντικειμενοστραφής οντολογία (**Object Oriented Ontology**) του **Graham Harman** θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο, με στόχο την κατανόηση των θεωρητικών τους βάσεων και των νέων τρόπων ανάγνωσης και επεξεργασίας της σύγχρονης πραγματικότητας που προτείνουν, μέσα στη συνολικότερη προσπάθεια κατανόησης της φιλοσοφικής στροφής από την ηγεμονία του υποκειμένου, που χαρακτήριζε τη φι-

λοσοφική σκέψη του 20ου αιώνα, στη κυριαρχία του αντικειμένου και των συσχετισμών του. Τέλος, θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης του αντίκτυπου που είχε η στροφή αυτή, στον χώρο της αρχιτεκτονικής, μέσω της παρουσίασης της σκέψης της **επίπεδης οντολογίας (flat ontology)**, της μόνης μέχρι στιγμής αμιγώς αρχιτεκτονικής προσπάθειας να γίνει ένας παραλληλισμός της μεταουμανιστικής σκέψης και της αρχιτεκτονικής δημιουργίας.

_Θεωρία των Συναρμογών - Manuel DeLanda

Η θεωρία των συναρμογών αποτελεί μία εξέλιξη της σκέψης του Γάλλου φιλοσόφου Gilles Deleuze. Γενικότερα, οι μεταφράσεις της σκέψης του Deleuze αποτέλεσαν τη νοητική αφετηρία ενός πλήθους θεωρητικών ρευμάτων, πολλές φορές δομημένων από ετερογενείς απόψεις και ιδέες. Ο **DeLanda**, στο έργο του **“A New Philosophy of Society, assemblage theory and social complexity”** (2006), θεμελιώνει από την αρχή μία εξελιγμένη θεωρία συναρμογών, ξαναδιαβάζοντας τις σκέψεις του Deleuze υπό την δική του αναλυτική ματιά, κάνοντας δυνατή τόσο την περαιτέρω εξέλιξη της ίδιας της θεωρίας όσο και την τριβή της με την πραγματικότητα και τις εξελίξεις της σε ένα πιο σύγχρονο χωροχρονικό πεδίο. Ο DeLanda, στο έργο του αυτό, συνδέοντας τη θεωρία του με κομμάτια της γενικευμένης πραγματικότητας του παρελθόντος και του παρόντος, καταφέρνει να διαμορφώσει έναν διαφορετικό τρόπο ανάγνωσης και επεξεργασίας της σύγχρονης κοινωνίας και της πολυπλοκότητας που τη χαρακτηρίζει.

Σημαντικότερα, η θεωρία των συναρμογών αποτελεί μία από τις πρώτες δομημένες προσπάθειες αντιστροφής της έμφασης που δίνεται στο υποκείμενο καθώς και στις αντιπροσωπεύσεις και ερμηνείες του κατά τα τέλη του εικοστού αιώνα γενικότερα και ειδικότερα κατά το μεταμοντερνισμό, εστιάζοντας στο αντικείμενο και τις υλικές του διεργασίες και εκφράσεις. Χωρίς να θέλει να μειώσει τις προηγούμενες παραδόσεις, ο DeLanda διαμορφώνει μία στρατηγική προσέγγιση που επαναπροσδιορίζει την κοσμική ισορροπία, ξεπερνώντας την ύπαρξη κοινωνικών, θεωρητικών και χωρικών προϋποθέσεων που ορίζονται από την υφιστάμενη κυρίαρχη σκέψη. Στη συνέχεια θα γίνει μία προσπάθεια ορισμού του θεωρητικού πλαισίου της θεωρίας των συναρμογών καθώς και των σημείων επαφής της με την κοινωνική αισθητική και φιλοσοφική πραγματικότητα.

18. Quentin Meillassoux, *After Finitude: Essay on the Necessity of Contingency*, μετάφραση: R.Brassier, London:Continuum, 2008

_Θεωρητικό Πλαίσιο

Τι είναι μία συναρμογή; Είναι μία πολλαπλότητα η οποία απαρτίζεται από πολλούς ετερογενείς όρους και η οποία καθιερώνει συνδέσμους, σχέσεις μεταξύ χρόνων, φύλων και κυριαρχιών – **διαφορετικών φύσεων**. Συνεπώς, η μόνη ενότητα της συναρμογής είναι αυτή της **συν-λειτουργίας**: είναι μία **συμβίωση** μία **‘συμπάθεια’**. Σημαντικοί δεν είναι οι κατακερματισμοί, αλλά οι **συμμαχίες**, τα κράματα, τα οποία δεν είναι συνέχειες, δεν ακολουθούν γραμμές καταγωγής, είναι σαν μία μόλυνση, μία επιδημία, τον άνεμο.¹⁹

Σύμφωνα με τον συγκεκριμένο ορισμό της συναρμογής από τον Gilles Deleuze, δίνεται έμφαση σε δύο στοιχεία της έννοιας. Πρώτον, πως τα μέρη που συνεργάζονται δεν ταυτίζονται, ούτε λόγω φύσης ούτε λόγω καταγωγής, και δεύτερον πως η συναρμογή συνδέει ενεργητικά τα μέρη αυτά δημιουργώντας σχέσεις μεταξύ τους. Η αντίθεση μεταξύ κατακερματισμού και συμμαχίας, οριοθετεί τον σχεσιακό τύπο που είναι αναγκαίος έτσι ώστε τα στοιχεία να παραμένουν σε συνάρτηση. Ο DeLanda αναφέρει: “Κάποιες σχέσεις, όπως αυτές μεταξύ των γονιών και του απογόνου τους ή αυτές μεταξύ αδερφών, καθορίζουν την ταυτότητα των όρων συγγένειας. Κάποιος μπορεί να είναι πατέρας αν συσχετίζεται γενεαλογικά με έναν γιο ή μια κόρη αντιστοίχως, έτσι η ταυτότητα του ρόλου του πατέρα, ή του γιου ή της κόρης, δεν μπορεί να υπάρξει πέρα από την κοινή τους σχέση. Παραδοσιακά, αυτές οι σχέσεις ονομάζονται σχέσεις ‘εσωτερικότητας’.” Από την άλλη πλευρά, όταν δύο άνθρωποι που έχουν ίδια καταγωγή εισέρχονται σε μία πολιτική συμμαχία, η σχέση τους δεν χαρακτηρίζεται από την γενεαλογική τους ταυτότητα αλλά από δυνάμεις ‘εξωτερικότητας’. Είναι μία σχέση που υφίσταται μεταξύ των δύο μερών, όπως ο αέρας που υπάρχει μεταξύ τους, μεταδίδοντας επιρροές που τους συνδέουν χωρίς να χαρακτηρίζουν πλήρως την οντότητά τους”²⁰. Καθίσταται λοιπόν σαφές, πως **αν μία σχέση χαρακτηρίζεται από την ίδια την ταυτότητα από την οποία αποτελείται, δεν μπορεί να σεβαστεί την ετερογένεια των συστατικών της, αλλά τείνει να τα ενώσει μεταξύ τους σε ένα ομογενές όλο.**

Σύμφωνα με τον DeLanda υπάρχουν δύο είδη σχέσεων στον κόσμο, οι εσωτερικές και οι εξωτερικές. Οι εσωτερικές σχέσεις ορίζονται από τους ρόλους που διαδραματίζουν οι εκάστοτε κοινωνικές συμβάσεις μέσα στην κοσμική πραγματικότητα, όπως για παράδειγμα οι σχέσεις μεταξύ των μελών μίας οικογένειας και το πως αυτές δι-

αφέρουν ανάμεσα σε δύο διαφορετικές κουλτούρες. Η παρατήρηση του εύρους της ποικιλομορφίας των σχέσεων αυτών οδηγεί στο συμπέρασμα πως η διαμόρφωση μίας εναλλακτικής σχεσιακής επιλογής όπως αυτή προκύπτει μέσα από έναν συμβατικό κοινωνικό κώδικα, αποτελεί και την ίδια του την ταυτότητα. Μία παρόμοια κατάσταση αναγνωρίζεται και στο επίπεδο της βιολογίας, ως προς τον σχεσιακό ρόλο που διαδραματίζουν οι οργανισμοί ενός ίδιου είδους. Για τον DeLanda “με τον τρόπο αυτό εξηγείται και η έλξη του Deleuze με τις συμβιωτικές σχέσεις που παρατηρούνται στη φύση, όπως οι σχέσεις μεταξύ εντόμων και των φυτών που επικοινωνούν, σχέσεις που περιλαμβάνουν ετερογενή είδη που αλληλεπιδρούν μέσω σχέσεων εξωτερικότητας, ενώ η σχέση τους δεν είναι απαραίτητως υποχρεωτική. Και στις δύο περιπτώσεις λοιπόν, κοινωνικές και βιολογικές, οι εσωτερικές σχέσεις δημιουργούνται με συγκεκριμένους τρόπους, καθώς είναι κωδικοποιημένες και επειδή η κωδικοποίησή τους αυτή επιλέγεται ανάμεσα σε πολλές πιθανές” (DeLanda, 2006). Το συγκεκριμένο συμπέρασμα, οδήγησε τον DeLanda στη σύλληψη της ιδέας μίας **‘μεταβλητής παραμέτρου’** η οποία μπορεί να χαρακτηρίσει ένα σύνολο ως κωδικοποιημένο ή μη κωδικοποιημένο, αναλόγως με τις σχεσιακές δυνάμεις που αναγνωρίζονται μέσα σε αυτό.

Ο Gilles Deleuze και ο Felix Guattari χρησιμοποιούν μία σειρά αντιθέσεων: δέντρο-ρίζωμα, ραβδωτό-λείο, στρώμα-συναρμογή, χωρίς να θεωρούν ως ένα απίθανο σενάριο, οι αντιθέσεις αυτές να μεταμορφωθούν στο ίδιο οντολογικό αποτέλεσμα. Για παράδειγμα “τα σύνολα, που προσδιορίζονται ως συναρμογές, μπορούν να προκύψουν και μέσω μίας διαδικασίας αποκωδικοποίησης ενός στρώματος. Αν όμως ένα κομμάτι αυτών των διπλών, μπορεί να μεταμορφωθεί στο αντίθετό του, τότε ολόκληρη το δίπολο μπορεί να αντικατασταθεί από έναν μοναδικό παραμετροποιημένο όρο ικανό να υπάρχει σε δύο διαφορετικές καταστάσεις” (DeLanda, 2006). Το παραπάνω οδηγεί σε μία διαφορετική προσέγγιση της θεωρίας των συναρμογών, αυτή της έννοιας των κόμβων (knobs), που μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα τόσο ένα στρώμα όσο και μία συναρμογή, αναλόγως με τον τρόπο που τα συστατικά τους μέρη θα ρυθμιστούν. Κόμβους ενός συνόλου αποτελούν για παράδειγμα, η παράμετρος της κωδικοποίησης και η παράμετρος του βαθμού της εδαφικοποίησης, η οποία μετρά το βαθμό στον οποίο τα όρια της συναρμογής έχουν ορισθεί μέσα από διαδικασίες ομογενοποίησης. Φαίνεται λοιπόν, πως ακόμα και τα συστατικά μέρη που ενώνονται με εσωτερικές ή εξωτερικές σχέσεις ώστε να δημιουργηθεί μία συναρμογή, αποτελούν και αυτά με τη σειρά τους συναρμογές, χαρακτηριζόμενα από τα δικά τους ιδιότητες,

19. Deleuze and Parnet, Dialogues II, 2002, σελ. 69

20. Manuel DeLanda, Assemblage theory, Edinburgh University Press, 2006, σελ 12

έτσι ώστε σε κάθε περίπτωση τα πάντα να μπορούν να αναλυθούν σε συναρμογές συναρμογών. Ο DeLanda, χρησιμοποιώντας τα παραπάνω συμπεράσματα προχωρά στη διαμόρφωση μίας νέας οντολογίας, μέσω της οποίας προσπαθεί να αναγνώσει διαφορετικές πτυχές της πραγματικότητας, μεγάλες ή μικρές, σημαντικές ή μη, ανάγοντας όλα τα συστατικά στοιχεία της πραγματικότητας αυτής σε συναρμογές.

Ο DeLanda ορίζει τον κόσμο του, τον κόσμο της θεωρίας των συναρμογών, ανάμεσα σε **δύο άξονες**, σε δύο διαστάσεις, μέσα στους οποίους εντάσσει τα σύνολα των συναρμογών και των συναρμογών τους κ.ο.κ. Ο πρώτος άξονας καθορίζει τους **μεταβλητούς ρόλους** τους οποίους τα συστατικά στοιχεία μίας συναρμογής διαδραματίζουν ανάμεσα στα όρια του άξονα αυτού. Στο ένα άκρο εξηγούνται τα συστατικά αυτά ξεκάθαρα μέσω μίας **υλιστικής σκοπιότητας** ενώ στο άλλο αναλύονται μέσω των **εκφραστικών και διαδραστικών τους διαδικασιών**. Οι ρόλοι αυτοί είναι μεταβλητοί και μπορούν να προκύψουν μέσω προσμίξεων των δύο άκρων, όπως και μία συναρμογή συνολικά είναι αποτέλεσμα προσμίξεων μέσω της άσκησης των διαφορετικών της υλιστικών και εκφραστικών ικανοτήτων (DeLanda, 2006). Η δεύτερη διάσταση του κόσμου της θεωρίας των συναρμογών ορίζει τις μεταβλητές διαδικασίες μέσω των οποίων τα **“συστατικά αυτά που χρησιμοποιούνται για τη σύσταση της συναρμογής είτε σταθεροποιούν την ταυτότητά της, μέσω της αύξησης του βαθμού της ομοιογένειάς της και της σαφήνειας των ορίων της, είτε την αποσταθεροποιούν. Περιλαμβάνει λοιπόν, τις διαδικασίες εδαφικοποίησης και απεδαφικοποίησης του συνόλου. Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει κατανοητό πως μία συναρμογή μπορεί να περιλαμβάνει συστατικά στοιχεία που προσπαθούν να σταθεροποιήσουν την ταυτότητά της και στοιχεία που προσπαθούν να την αποσταθεροποιήσουν και ίσως και να την μεταλλάξουν σε κάποια διαφορετική, άλλη συναρμογή. Πολλές φορές το ίδιο ακριβώς συστατικό στοιχείο μπορεί να συμμετέχει και στις δύο διαδικασίες ασκώντας τις διαφορετικές του ικανότητες”** (DeLanda, 2006).

Η νέα οντολογία που προτείνει ο DeLanda κυμαίνεται στα πλαίσια του **ρεαλισμού**, εξηγώντας και προσπαθώντας να αναλύσει έναν κόσμο αληθινό, η ύπαρξη του οποίου επέρχεται με ή χωρίς την ανθρώπινη πρόσβαση σε αυτόν. Ο κόσμος αυτός είναι φτιαγμένος από συναρμογές πολλών **διαφορετικών μεγεθών**, και οι συναρμογές πρέπει να έχουν **αναδυόμενες ιδιότητες**, που ούτε περιέχονται στο σύνολό τους στα μέρη που τις αποτελούν, μα ούτε **εξαντλούνται από τις μεγαλύτερες συναρμογές** στις οποίες περιέχονται. Η οντολογία αυτή ξεπερνάει μία απλοϊκή **ακτουαλιστική πραγματικότητα**,

καθώς εάν ο κόσμος ήταν απλώς αυτό που είναι παρών στο εδώ και στο τώρα, τότε καμία οργανική συνολική εξελικτική διαδικασία δεν θα άλλαζε από την τωρινή της κατάσταση. Για τον DeLanda, εφόσον ξεκάθαρως οντότητες είναι πάντα υπάρχουσες, τότε υπάρχουσα είναι και η πολυεπίπεδη συνομιλία μεταξύ τους. Οι ικανότητες των οντοτήτων αυτών είναι ο παράγοντας που επηρεάζει τον βαθμό **υλικότητας και δυναμικότητας**, την εδαφικοποίηση ή την απεδαφικοποίηση των συναρμογών που ορίζουν.

Συνολικά το φιλοσοφικό έργο του DeLanda, ως προς τη θεωρία των συναρμογών, μπορεί να συμπυκνωθεί σε πέντε βασικά σημεία, από τα οποία πηγάζουν και όλα τα υπόλοιπα συμπεράσματά του²¹.

- Πρώτον, ο DeLanda είναι προφανώς ρεαλιστής. Η φιλοσοφία του δεν ασχολείται με την πρόσβαση του ανθρώπου στον κόσμο, αλλά με τον κόσμο καθαυτό.

- Δεύτερον, παρότι είναι ρεαλιστής, ο DeLanda απορρίπτει οποιαδήποτε αντίληψη περί ουσίας (essence). Ο κόσμος αποτελείται από μοναδικότητες αμέτρητων μεγεθών, και σε κάθε περίπτωση πρέπει να γίνονται αντιληπτές μέσω αποδεδειγμένων ιστορικογενετικών διαδικασιών μέσω των οποίων δημιουργήθηκαν και όχι ως περιπτώσεις μίας προϋπάρχουσας ουσίας.

- Τρίτον, παρά την οντολογία που προτείνει, στην οποία οι κόκκοι της άμμου δεν είναι παραπάνω πραγματικοί από τα άτομα που τους αποτελούν, ο DeLanda σχεδιάζει μία αυστηρή **διαχωριστική γραμμή μεταξύ είδους και γένους**. Για τον ίδιο, αυτοί οι δύο όροι δεν είναι σχετικοί αναλόγως με τον τρόπο που κάποιος παρατηρεί την αλυσίδα των συναρμογών που δημιουργούν τον κόσμο. Ένα είδος αποτελείται πάντα από ατομικότητες (όπως παρατήρησε και ο Δαρβίνος) και ποτέ δεν ξεπερνά τις μοναδικότητες αυτές ώστε να γίνει ένα μόνιμο φυσικό αρχέτυπο. Αντίθετα, πιστεύει πως το γένος έχει μία **εμμενή δυνητική δομή που παραπέμπει στους τοπολογικούς ‘βαθμούς ελευθερίας’** που αναπτύσσονται από διαφορετικά είδη με διαφορετικούς τρόπους και συνεπώς το γένος πρέπει πάντα να ξεπερνά τις μοναδικότητες.

- Τέταρτον, αναπτύσσει σύντομα μία θεωρία της ‘κατάλυσης’ (catalysis), ενάντια στην ιδέα της **μηχανικής αιτιότητας (mechanical causation)**. Αντί τα ίδια αίτια να οδηγούν στα ίδια αποτελέσματα κάθε φορά, ο DeLanda επισημαίνει περιπτώσεις όπου μία αιτία απλώς χρησιμεύει ως καταλύτης χωρίς αυτό το κάτι να εξαπολύεται αυτόματα.

- Πέμπτον, οργανώνει τον κόσμο μεταξύ δύο διαφορετικών αξόνων. Ο πρώτος άξονας, είναι η διαφορά μεταξύ του **υλικού και**

21. Graham Harman, DeLanda's Ontology: Assemblage and Realism, online publishing, 2008

του **εξπρεσιονιστικού**, ενώ ο δεύτερος είναι η το γνωστό ζευγάρισμα μεταξύ **εδαφικοποίησης και απεδαφικοποίησης**.

Τι λοιπόν διαφοροποιεί τη σκέψη του DeLanda από αυτή των Deleuze και Guattari; Όχι πολλά. Οι πλούσιες περιγραφές των δεύτερων, για το ρίζωμα εναντίον του δέντρου, ή της μοριακής ροής έναντι του γραμμομοριακού αδρανούς, ή των λείων επιφανειών σε αντίθεση των σαθρών, περιγράφουν το **σύνολο ως ποιοτικά διαφορετικές φάσεις μίας και μοναδικής οντότητας**, καθιστώντας τις διαφοροποιήσεις αυτές τόσο χρήσιμες όσο και τη λεπτομερή απεικόνιση των διαφοροποιήσεων που παρουσιάζει μία ουσία σε υγρή και σε κρυσταλλική μορφή αντίστοιχα. Συνεπώς, η χρήση στρωμάτων και συναρμογών υπό διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις επιτρέπει στον παρατηρητή να θίξει τις χαρακτηριστικές διαφορές τους, ακόμα και αν αυτό περιπλέκει τη συνομιλία των αμοιβαίων μετασχηματισμών τους.

Βασικό εργαλείο για την θεωρία των συναρμογών αποτελεί για μία ακόμα φορά η έννοια του **διαγράμματος**. Ένα σύνολο του οποίου τα συστατικά μέρη έχουν συνεργαστεί επιτυχώς, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία χαρακτηρίζεται από **ιδιότητες που τα ίδια τα συστατικά μέρη δεν κατέχουν**, όπως επίσης έχει και τις δικές του τάσεις και δυνατότητες. Οι δυνατότητες αυτές είναι **πραγματικές αλλά όχι απαραίτητως πραγματοποιημένες** εάν δεν έχουν ασκηθεί προηγουμένως. Ο όρος για κάτι το οποίο είναι πραγματικό αλλά όχι πραγματοποιημένο είναι εν δυνάμει πραγματοποιήσιμο (virtual). Το διάγραμμα μίας συναρμογής εκφράζει ακριβώς αυτή την εν δυνάμει πραγματοποιησιμότητα μίας συναρμογής, τη **“δομή ενός πιθανού χώρου συναρτήσεως των διατάξεων της συναρμογής”** (DeLanda, 2006). Η έννοια του διαγράμματος, εκτός από το να εκφράζει τις ιδιότητες και τις δυναμικές μέσα στον χώρο ανάμεσα στους δύο άξονες του κόσμου του DeLanda, συνδέει τη συναρμογή με άλλα διαγράμματα και ως αποτέλεσμα με τον χώρο στον οποίο τα διαγράμματα αυτά αναγνωρίζονται. Αποτελεί το μέσο γεφύρωσης πραγματικότητας και δυνητικότητας, το επίπεδο εξέλιξης των ίδιων των συναρμογών καθώς και των συστατικών στοιχείων τους.

Συνολικά, ο DeLanda προτείνει ένα νέο τρόπο αντίληψης της πραγματικότητας ενός κόσμου του οποίου τα συστατικά στοιχεία είναι συναρμογές, το περιβάλλον των οποίων είναι και αυτό με τη σειρά του μία συναρμογή. Η προσέγγιση αυτή, μας επιτρέπει να αναλύσουμε την πραγματικότητα με έναν νέο επίπεδο τρόπο, καταλύοντας την top down οντολογική ιεραρχία την οποία η φιλοσοφία υπηρέτούσε για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Εξελίσσοντας της μεταστρουκτουραλιστική σκέψη, τα υφιστάμενα διακριτά συστατικά του κόσμου,

το φυσικό, το κοινωνικό, το μηχανικό επίπεδο, αυτό που ονομάζεται το συνολικό υπαρξιακό συγκείμενο και οι ενέργειες που επιτυγχάνονται μέσα σε αυτό, αντικαθίστανται από το **‘σώμα’ και τις ιδιότητες μικρότερων ή μεγαλύτερων συναρμογών** που βρίσκονται παντού, πολλαπλασιάζονται προς πάσα κατεύθυνση, κάποιες πιο “παχύρυστες” και με αργή ταχύτητα, κάποιες πιο ροϊκές και παροδικές, ερχόμενες στον κόσμο σχεδόν όσο γρήγορα εξαφανίζονται. *“Και στο τέλος, στο κρίσιμο όριο που τα διαγράμματα των συναρμογών φτάνουν ταχύτητα διαφυγής, βρίσκουμε τη μεγάλη κοσμική συναρμογή, το επίπεδο της εμμένειας, της σταθερότητας, της εξωτερικότητας.”*²²

22. Manuel DeLanda, *Assemblage theory*, Edinburgh University Press, 2006, σελ 14



Εξώφυλλο του βιβλίου του Manuel DeLanda, *Assemblage Theory*

_Αντικειμενοστραφής Οντολογία - Graham Harman

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του κεφαλαίου, η Αντικειμενοστραφής Οντολογία (Object Oriented Ontology), όπως και η θεωρία των συναρμογών, προσπαθεί να προκαλέσει την ηγεμονία της ανθρωποκεντρικής / υποκειμενικής οπτικής στη φιλοσοφία, η οποία θεωρούσε τον άνθρωπο προνομιούχο έναντι των αντικειμένων, εκφράζοντας και κατανοώντας την φύση των αντικειμένων αυτών μέσω ανθρωπινων δομών και διαδικασιών. Ο **Graham Harman**, εισήγαγε τον όρο **‘αντικειμενοστραφής φιλοσοφία’**, το 1999, με την έκδοση της διδακτορικής του διατριβής πάνω στον Martin Heidegger και της σκέψης του για τα εργαλεία, που παρουσιάζεται στο ***Tool – Being : Elements in a Theory of Objects***. Εν συνεχεία ο **Levi Bryant** το 2009 εισήγαγε με τη σειρά του τον όρο **‘αντικειμενοστραφής οντολογία’**, ονομασία που πλέον υιοθετήθηκε για όλο το κίνημα.

Παρότι και τα δύο κινήματα, αυτό του θεωρησιακού ρεαλισμού και αυτό της αντικειμενοστραφούς οντολογίας, συνδέονται, στην αντίστασή τους προς τις αξιώσεις της ηπειρωτικής φιλοσοφίας, και κυρίως στην αντίθεση μεταξύ ρεαλισμού – ιδεαλισμού, παρουσιάζουν και μία πολύ σημαντική διαφοροποίηση. Η διαφοροποίηση αυτή παίρνει τη μορφή μίας ερώτησης **“ Τα αντικείμενα καθαυτά είναι απευθείας προσβάσιμα από τον άνθρωπο / υποκείμενο ή όχι; Ο θεωρησιακός ρεαλισμός φανίνεται να απαντά ναι, ενώ η αντικειμενοστραφής οντολογία όχι”**²³.

Η ερώτηση αυτή μπορεί να αναδιαρθρωθεί και ως εξής, μέσω της περίληψης των δύο βασικών φιλοσοφικών συμπερασμάτων του Kant:

1. Η ανθρωπινή γνώση είναι πεπερασμένη, αφού τα αντικείμενα καθαυτά μπορούν να θεωρηθούν αλλά ποτέ δεν κατανοούνται πλήρως.
2. Η σχέση ανθρώπου – κόσμου (μεσολαβούμενη από χώρο, χρόνο) είναι φιλοσοφικά προνομιούχα έναντι οποιασδήποτε άλλης σχέσης. Η φιλοσοφία ασχολείται πρωτίστως με την πρόσβαση του ανθρωπίνου παράγοντα στον κόσμο, ή πρέπει να θεωρεί ως σημείο εκκίνησής της την πρόσβαση αυτή.

Η αντικειμενοστραφής φιλοσοφία, συμφωνεί με το πρώτο συμπέρασμα του Kant και διαφωνεί με το δεύτερο. Για τη συγκεκριμένη σκέψη, τα αντικείμενα καθ’αυτά παραμένουν πάντα εκτός της

άμεσης επιρροής μας, αλλά **όχι λόγω μιας συγκεκριμένης ανθρωπίνης αποτυχίας να τα φτάσει**. Αντίθετα, οι σχέσεις – αλληλεπιδράσεις γενικότερα αποτυγχάνουν να εκφράσουν τις συνιστώσες τους, και σε αυτό το επίπεδο, ως άλλα φαντάσματα, τα αντικείμενα στοιχειώνουν άψυχες αιτιακές σχέσεις, στον ίδιο βαθμό που το κάνει και η σχέση ανθρώπου – κόσμου, η οποία πλέον δεν στέκεται στο κέντρο της φιλοσοφικής αναζήτησης.

Ο Graham Harman, χαρακτηρίζεται ως εκφραστής μίας **νεο-χαϊντεγκεριανής** σκέψης, λόγω του φιλοσοφικού του υπόβαθρου και της αφετηρίας της σκέψης του. Παρόλα αυτά, ενώ ο Harman υιοθετεί την φιλοσοφική δομή του Heidegger, δεν υιοθετεί τη διαφοροποίησή του μεταξύ του **αντικειμένου** (που το χρησιμοποιεί με αρνητική χροιά) και του **πράγματος** (που το χρησιμοποιεί θετικά). Η έμφαση στην ΟΟΟ δίνεται σε ένα νέο **“αντικείμενο”**, μία νέα υπόσταση με ιδιότητες που θα αναλυθούν παρακάτω και που φαίνεται πως αποτελεί το βασικό εργαλείο ανάγνωσης και επεξεργασίας της πραγματικότητας της νέας αυτής θεωρίας.

_Το ‘αντικείμενο’

Πηγή έμπνευσης της νέας αυτής έννοιας του αντικειμένου, αποτέλεσε ένας λιγότερο προφανής δρόμος, αυτός της φαινομενολογίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε τόσο από τον Heidegger όπως και από τον Husserl, μέσω των διαφορετικών καινοτομιών που εισήγαγαν στη φιλοσοφία περί της έννοιας του αντικειμένου.

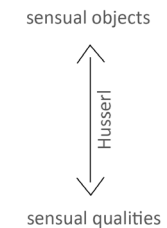
Ο Husserl, ασχολείται με τη σφαίρα της πρόθεσης ή αλλιώς **‘έμφυτη αντικειμενικότητα’**. Διακόπτοντας όλες τις θεωρίες που αναφέρονταν σε έναν έξτρα-φαινομενικό εξωτερικό κόσμο, ο Husserl αναλύει τα φαινόμενα όπως αυτά εμφανίζονται σε μας, εστιάζοντας ακόμα και στα διακριτικά περιθώρια των διαδράσεων μας με αυτά. Η ενασχόλησή του με **την πρόθεση**, συνεπάγεται την ενασχόλησή του **με τα αντικείμενα που υπάρχουν πριν την νόηση**. Κάθε αντίληψη, κρίση, αγάπη ή μίσος είναι αντίληψη, κρίση, αγάπη ή μίσος ενός αντικειμένου. Το αντικείμενο αυτό ποτέ δεν είναι μία κρυμμένη οντότητα μη προσπελάσιμη, αλλά μία οντότητα έμφυτη, ενώ η έννοια της πρόθεσης αποτελείται από **‘πράξεις αντικειμενοποίησης’**. Όπως ο ίδιος ο Husserl χαρακτηριστικά αναφέρει **“ Το να πούμε πως η διάδρασή μας με ένα μήλο αποτελείται από ‘πεπειραμένα περιεχόμενα’, είναι το ίδιο με το να λέμε ότι βιώνουμε εκατοντάδες ή χιλιάδες ποιότητες σε ένα δημοκρατικό επίπεδο, όπου όλες πιεζόμενες σε ένα μοναδικό αντικεί-**

23. Graham Harman, The Road to Objects, web release: continentcontinent.cc, 2011, σελ 1

μενο αποτελούν ένα μήλο. Το ακριβές σχήμα του μήλου, η θερμοκρασία του στο χέρι μας, ο βαθμός σκληρότητάς του, το ακριβές προφίλ που προβάλλεται μία συγκεκριμένη στιγμή, η ακριβής στιγμιακή γλυκύτητά του, όλα αποτελούν ποιότητες του μήλου ως πεπειραμένου περιεχομένου. Για εμένα, η εμπειρία ενός μήλου είναι μία πράξη αντικειμενοποίησης, αρκετά μακριά από τη λίστα των ποιοτήτων που το μήλο δείχνει να περιέχει μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Μπορούμε να το πετάξουμε στον αέρα, να το δούμε από πολλαπλές οπτικές γωνίες, να το εκθέσουμε σε πολλούς βαθμούς ηλιοφάνειας, να το περιγράψουμε μέσω διαθέσεων όπως η ευφορία ή η κατάθλιψη, για εμάς όμως παραμένει πάντα το ίδιο μήλο. Για να χρησιμοποιήσω έναν πιο τεχνικό όρο, υπάρχουν πολυάριθμες 'σκιαγραφήσεις' (adumbrations) του μήλου. Η υπόστασή του δεν πετυχαίνεται προσθέτοντας όλες τις διαφορετικές επιφάνειες και προφίλ που μπορεί να επιδείξει, αντίθετα το μήλο είναι εκεί εξ αρχής ως μία διαρκής μονάδα, η οποία παρουσιάζει πολλαπλά προσωπεία σε διαφορετικές χρονικές στιγμές²⁴. Εναντίον σε όλες τις θεωρίες εμπειρισμού, ο Husserl δημιούργησε ένα ρήγμα μεταξύ των αντικειμένων εκ προθέσεως και των διαφόρων ποιοτήτων που μπορεί να έχουν σε κάθε χρονική στιγμή. Στον κόσμο της συνειδητής εμπειρίας, τα αντικείμενα δεν είναι 'σύνολα ποιοτήτων', αλλά μονάδες βαθύτερες από κάθε προβολή επιφανειακών ποιοτήτων. "Τα αντικείμενα εκ προθέσεως (intentional objects) είναι πεδία τριβής, μέσα στα οποία τα αντικείμενα τρίβονται με τις ίδιες τους τις ποιότητες, προβάλλοντας διαφορετικές ποιότητες σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, διαφυλάσσοντας την διακριτότητά τους" (Harman, 2011).

Ο Harman αντί να τα ονομάζει αντικείμενα εκ προθέσεως, τα ονομάζει 'αισθητηριακά' αντικείμενα για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον θεωρεί πως ο όρος 'αντικείμενα εκ προθέσεως' είναι υπερβολικά τεχνικός, κάνοντάς τον κουραστικό στην επανάληψη που χρειάζεται για την ανάλυση της θεωρίας του. Δεύτερον, η φράση 'εκ προθέσεως' χρησιμοποιείται διφορούμενα. Πολλοί φιλόσοφοι τη χρησιμοποιούν αναφερόμενοι στο αντικείμενο που βρίσκεται εκτός της πνευματικής σφαίρας, ένα αντικείμενο μακρινό το οποίο οι σκέψεις μας "προπαθούν να ορίσουν". Ο Husserl όμως όταν χρησιμοποιεί τη φράση δεν αναφέρεται σε αυτό, οπότε πολλές φορές υπάρχει σύγχυση. Για το λόγο αυτό, ο Harman δημιουργεί μία ακόμα κατηγορία ανάλυσης αυτή των **αισθητηριακών ποιοτήτων**. Με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να παρατηρήσουμε και να αναλύσουμε μία ένταση μεταξύ **αισθητηριακών αντικειμένων και αισθητηριακών ποιοτήτων**, ή αλλιώς την ένταση ενός μήλου που παραμένει το ίδιο μήλο από τη μία στιγμή

στην άλλη και των αγρίως διακυμαινόμενων επιφανειακών του χαρακτηριστικών.



Στο σημείο αυτό, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως η διαμάχη μεταξύ αντικειμένου και ποιότητας ξεδιπλώνεται στην καθαρώς αισθησιακή αρένα από τη φαινομενολογία. Και αυτό μας φέρνει στον Heidegger. Αν ο Husserl στρέφει τη φιλοσοφία σε μία περιγραφή του πώς τα πράγματα παρουσιάζονται στο συνειδητό, ο Heidegger αντιτίθεται. Η διαφορά γίνεται αισθητή στην 'εργαλειακή ανάλυση' (tool analysis) που δημοσίευσε ο Heidegger στο *Being and Time* (1927). Σημείο κλειδί για τον Heidegger, είναι πως εάν κάτι παρουσιάζεται στο συνειδητό, είναι απλώς παρόν- τώρα (present-at-hand). "Αλλά το τι είναι παρόν στο μυαλό μας με αυτόν τον τρόπο, είναι μόνο ένα ελάχιστο κομμάτι των οντοτήτων, με τις οποίες αλληλεπιδρούμε. Ο αέρας που αναπνέουμε, το πάτωμα στο οποίο πατάμε, η καρδιά, τα νεφρά και οι πνεύμονες που λειτουργούν μέσα μας, όλα τείνουν να μην είναι παρόντα όσο επιτελούν την δουλειά τους" (Harman, 2011). Συνήθως ο προβληματικός εξοπλισμός που δεν μπορεί να επιτελέσει το έργο για το οποίο δημιουργήθηκε έρχεται στην συνειδητή προσοχή. Όσο ο εξοπλισμός αυτός τελεί τη λειτουργία του είναι έτοιμος για χρήση (ready-to-hand) αντί για παρόν-τώρα (present-at-hand).

Ο Harman, πιέζοντας λίγο ακόμα τη θεωρία του Heidegger βγάζει μερικά ακόμα συμπεράσματα. Αρχικά, η 'εργαλειακή ανάλυση' δεν περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο είδος οντοτήτων που ονομάζονται 'εργαλεία' με την απλοϊκή έννοια, όπως για παράδειγμα ένα σφυρί, ένα αυτοκίνητο ή ένα τρυπάνι αποκλείοντας έτσι, την οικογένεια, έναν φίλο, τον Θεό. Αντιθέτως για τον Heidegger, κάθε οντότητα έχει και τις δύο πλευρές, έτοιμη για χρήση (ready-to-hand) και παρούσα-τώρα (present-at-hand). Το παραπάνω συμβαίνει, όχι επειδή 'χρησιμοποιούμε' την οικογένεια και τους φίλους μας με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούμε ένα σφυρί, αλλά επειδή οι φίλοι μας, όπως και ένα σφυρί, είναι οντότητες με μεγαλύτερο βάθος από οποιαδήποτε

πρόσβαση έχουμε σε αυτούς.

Εν συνεχεία, σύμφωνα με τον Harman, πρέπει να αποφύγουμε την συχνή ανάγνωση της 'εργαλειακής ανάλυσης' ως μία παραδοσιακή διαφοροποίηση μεταξύ πράξης και θεωρίας. Το πρόβλημα με αυτή την ανάγνωση γίνεται εύκολα κατανοητό, καθώς αν τα αντικείμενα είναι πάντα βαθύτερα από τις αντιλήψεις ή τις θεωρίες μας για αυτά, είναι βαθύτερα και από τις χρήσεις μας για αυτά. *“Το να κάτσω σε μία καρέκλα δεν είναι αμεσότερη σκέψη από το να σκεφτώ την καρέκλα. Και στις δύο περιπτώσεις η καρέκλα καθαυτή διατηρεί ένα ανεκμετάλλευτο θεωρητικό πλεόνασμα βαθύτερο από τη σχέση μου μαζί της. Δεν πρόκειται για μια **διαφορά θεωρίας και πράξης**, αλλά μια **διαφορά μεταξύ των πραγμάτων καθαυτών και των σχέσεών μας μαζί τους**”*. Ο Harman θεωρεί πως στο σημείο αυτό υπάρχει ένα ακόμα βήμα, ένα βήμα το οποίο ο Heidegger δεν αναλογίσθηκε ποτέ, πως η αποτυχία και της θεωρίας και της πράξης του να εξηγήσουν ολοκληρωμένα τα αντικείμενα του κόσμου δεν είναι μία αποτυχία της πνευματικότητας του ανθρώπου. Αντίθετα, είναι ένας περιορισμός της σχεσιακότητας γενικότερα. Τα αντικείμενα αποσύρονται το ένα από το άλλο, μέσω μίας άψυχης αιτιότητας, όπως ακριβώς και ο άνθρωπος στην χρήση των εργαλείων του. Γεγονός που καθιστά την αιτιότητα αυτή σημαντικό φιλοσοφικό πρόβλημα στη σκέψη του Harman, καθώς **αν τα αντικείμενα δεν έχουν άμεση επαφή μεταξύ τους, τότε πώς επηρεάζουν το ένα το άλλο;** Στο σημείο αυτό, δημιουργείται η ανάγκη εύρεσης του τρίτου όρου, του μέσου μέσω του οποίου τα αντικείμενα αλληλεπιδρούν και επικοινωνούν καθώς **η σχεσιακή αιτιότητα, όπως αναλύεται φαίνεται να είναι έμμεση και όχι άμεση**.

Ο Harman, εξελίσσοντας τη σκέψη του Heidegger λίγο περαιτέρω, καταλήγει επίσης πως αυτός ο πραγματικός κόσμος τον οποίο προσπαθεί να αναγνώσει αποτελείται από πραγματικά αντικείμενα, αποσπασμένα από οποιαδήποτε θεωρητική, πρακτική ακόμα και αιτιακή πρόσβαση και εν συνεχεία, κάθε ένα από τα πραγματικά αυτά αντικείμενα (real objects), έχει και πραγματικές ποιότητες (real qualities). Ο Harman χρησιμοποιεί μία σκέψη του Leibniz για να δικαιολογήσει την εισαγωγή των δύο αυτών νέων παραμέτρων στη θεωρία του. : *“Ακόμα και οι απλοποιημένες αντικειμενικές μονάδες πρέπει να έχουν **διαφοροποιημένες ποιότητες**, αλλιώς θα ήταν ανταλλάξιμες. Τα σφυριά θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως τρυπάνια, πνεύμονες, δελφίνια, αναλόγως με την ιδιοτροπία του παρατηρητή. Μα κάτι τέτοιο θα ήταν γελοίο”*²⁵. Σύμφωνα με τον Husserl παραπάνω, ανακαλύψαμε πως η αισθητηριακή σφαίρα χωρίζεται σε αντικείμενα και ποιότητες. Ο Harman μέσω της εργαλειακής θεωρίας του Heidegger,

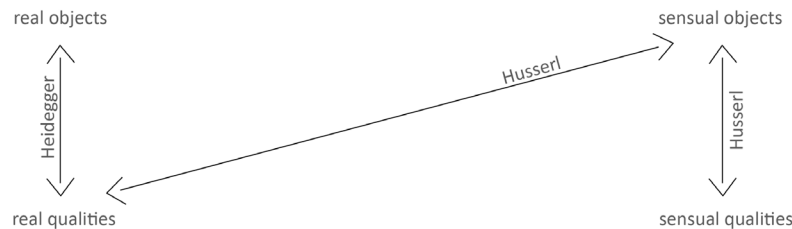
αναγνωρίζει μία αναλογία μεταξύ των πραγματικών αντικειμένων και των πραγματικών τους ποιότητων. Δημιουργείται πλέον, ένα αντικειμενικό μοντέλο που αποτελείται από τέσσερις διαφορετικούς όρους, πραγματικό αντικείμενο, πραγματική ποιότητα, αισθητηριακό αντικείμενο και αισθητηριακή ποιότητα.



Το νέο αυτό αντικειμενικό μοντέλο, μέχρι στιγμής αποτελείται από 4 στοιχεία – πόλους και από δύο 'εντάσεις' που συνδέουν ανά δύο τους πόλους μεταξύ τους. Στην αναζήτησή του εν συνεχεία ο Harman στρέφεται στα όρια της εμπειρίας, στα οποία παρατηρεί μία διαμάχη μεταξύ των αισθησιακών αντικειμένων και των μεταλλασσόμενων αισθησιακών τους ποιότητων, όπως ακριβώς περιέγραψε ο Husserl. *“Ακόμα και αν κάτσω ακίνητος, το μήλο σαν αντικείμενο διαφέρει στη μορφή του αναλόγως από την γωνία και την απόσταση που το παρατηρώ καθημένο, ενώ διαφέρει και το χρώμα του αναλόγως με το βαθμό ύπαρξης ή όχι μίας πηγής φωτισμού μέσα στο δωμάτιο ή το βαθμό φωτισμού εάν το παρατηρώ τη νύχτα. Παράλληλα, η γεύση που φαντάζομαι ότι έχει διαφέρει αναλόγως με το βαθμό της πείνας μου ή την διάθεσή μου. Μέσα όμως σε κάποια συγκεκριμένα όρια, αυτά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά, περιγράμματα και πιθανότητες του αντικειμένου δεν μπορούν να το μετατρέψουν σε κάποιο διαφορετικό αντικείμενο. Γίνεται κατανοητό λοιπόν, πως το πραγματικό και το αισθησιακό, ως επίπεδα, δεν μπορούν να είναι τελείως αποσυνδεδεμένα. Το πραγματικό πρέπει να μπορεί να επηρεάσει το αισθησιακό και αντιστρόφως. Πρέπει να υπάρχουν αντιστοιχίες μεταξύ των δύο κόσμων, κάποιες σχέσεις μεταξύ πραγματικών αντικειμένων και αισθησιακών ποιότητων και επίσης μεταξύ αισθησιακών αντικειμένων και πραγματικών ποιότητων”* (Harman, 2006). Ο Harman, για να καταφέρει να εντοπίσει τις αντιστοιχίες αυτές που θα ολοκληρώσουν το μοντέλο του για το νέο κόσμο των αντικειμένων καταφεύγει και πάλι στη φιλοσοφία του Heidegger και του Husserl. Η μέχρι στιγμής, αναφορά μας στις σκέψεις του δεύτερου, μας βοήθησε να κατανοήσουμε πως υπάρχει μία διαμάχη που εκτυλίσσεται εν μέσω του αισθησιακού κόσμου, πως κάθε αισθησιακό αντικείμενο, έχει πολυάριθμες σκια-

γραφήσεις, πολυάριθμες αισθησιακές ποιότητες, ανάλογες του τρόπου με τον οποίο το παρατηρούμε. Μέσω της μεθόδου της “**ειδητικής διαφοροποίησης**”, ο Harman ξεγυμνώνει το αντικείμενο από το “**θόρυβο**” που δημιουργούν οι διαφορετικές οπτικές του και κινείται προς την εύρεση της “**αίσθησης του τι ακριβώς χρειάζεται το αντικείμενο αυτό για να κρατήσει την υπόστασή του στο χώρο του αισθητικού**”. Κατανοεί πως πρέπει να υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ της επιφανειακής, στιγμιαίας εικόνας του αντικειμένου και της βαθύτερης, διαρκούς ποιότητας που το μήλο πρέπει να συντηρεί έτσι ώστε να αναγνωρίζεται ως ένα μήλο από τον παρατηρητή. Με τον τρόπο αυτό οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως οι πραγματικές ποιότητες είναι αυτές που καθιστούν το αισθησιακό αντικείμενο πραγματικό, ξεπερνώντας τον κόσμο των αισθήσεων. Εν συντομία, τα αντικείμενα εκ προθέσεως του Husserl, όπου ο Harman ονόμασε αισθησιακά αντικείμενα, αποτελούν ένα “**σταυροδρόμι όπου τόσο αισθησιακές και πραγματικές ποιότητες συναντώνται, σαν ένας πλανήτης που έχει τόσο κρυφά όσο και φανερά φεγγάρια**”, αναφέρει ο Harman.

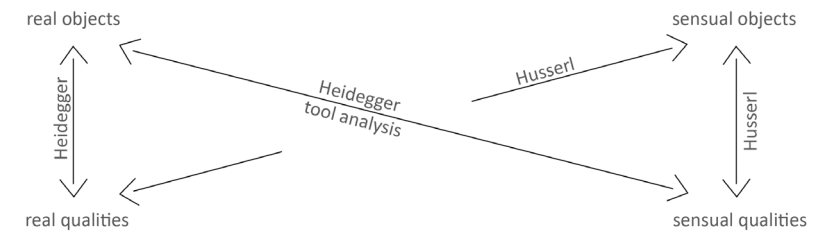
Έχουμε πια, μία **τρίτη ένταση**, όπου τα πεδία της πραγματικότητας και της αίσθησης συνδέονται μέσω μίας περιέργης γέφυρας, μίας γέφυρας που διασχίζει φως και σκιά, μία αυστηρή επιστημονική φαινομενολογία που παράγει ένα περίεργο επικοινωνιακό **χίασμα μεταξύ πραγματικού και μη πραγματικού**.



Την τελευταία σύζευξη, αυτή μεταξύ των πραγματικών αντικειμένων και των αισθησιακών ποιότητων, ο Harman την αναγνωρίζει διαμέσω της “**εργαλειικής ανάλυσης**” του Martin Heidegger, και κυρίως χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του σφυριού. Για τον Heidegger, όταν το σφυρί σπάει σε πολλά μικρότερα κομμάτια βιώνουμε μία χαρακτηριστική εμπειρία καθώς τα μέρη του εργαλείου δεν λειτουργούν πλέον αόρατα, αλλά αντιθέτως τα πολυάριθμα κομμάτια του σφυριού τώρα γίνονται γρήγορα ορατά και κατανοητά. Το πραγματικό σφυρί παραμένει απομακρυσμένο όπως και πριν, αντιλαμβανόμαστε όμως

μία παράξενη αίσθησή του, καθώς τα μάτια μας δεν βλέπουν το εργαλείο στην ολοκληρωμένη κατάστασή του αλλά η αντίληψη μας “**τείνει σε αυτό, βλέπει το σφυρί, χωρίς να το βλέπει, το υπαινίσσεται**”. “**Οι αισθησιακές ποιότητες του σφυριού παύουν πλέον απλώς να περιφέρονται γύρω από το φαινομενικό σφυρί στο μυαλό του παρατηρητή, και φαίνεται να υποδουλώνονται σε ένα κρυμμένο και σκοτεινό αντικείμενο το οποίο πάντα διαφεύγει της κατοχής μας παρά την άμεση ενοχλητική του δυσλειτουργία**” αναφέρει χαρακτηριστικά ο Harman²⁶. Και έτσι λοιπόν, παρατηρείται η τέταρτη ένταση του μοντέλου μας, αυτή μεταξύ πραγματικών αντικειμένων και των αισθησιακών τους ποιότητων.

26. Ibid, σελ 5



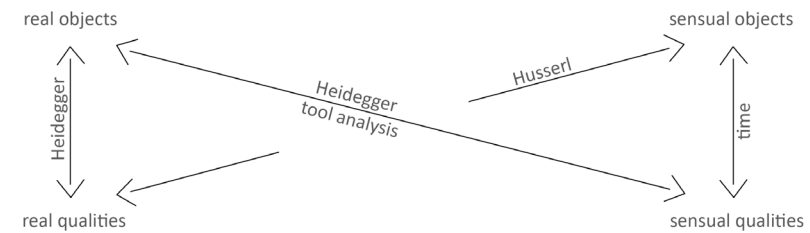
_Χρόνος, Χώρος, Αίσθηση, Ουσία

Ο Harman, έχοντας θέσει τις βάσεις του νέου αντικειμενικού του μοντέλου, μέσω τεσσάρων πόλων και τεσσάρων σχέσεων που τους συνδέουν, συνεχίζει, προσπαθώντας να εξηγήσει τις αλληλεπιδράσεις και τις τριβές που παρατηρούνται στο σύνολό του. Να ονοματοδοτήσει μέσω γνωστών εννοιών, αυτά που δεν κατάφερε ο Heidegger, μέσω της χρήσης των δικών του ποιητικών όρων, του εδάφους, του ουρανού, των θεών και των θνητών²⁷. Για να το καταφέρει, ο Harman, στρέφεται σε πτυχές της ζωής των ανθρώπων και σε ζητήματα που ανά τους καιρούς έχουν αποτελέσει το κέντρο της φιλοσοφικής αναζήτησης, όπως **ο χρόνος και ο χώρος**.

Ο Harman αναφέρει, “Κατά το παρελθόν, ο χρόνος και ο χώρος αποτελούσαν τις απαραίτητες βασίλισσες της φιλοσοφικής αναζήτησης, διαστάσεις του κόσμου που στερούνταν αντιπάλους. Το πολωμένο μοντέλο των αντικειμένων και των ποιότητων τους, μας επιτρέπουν να ενσωματώσουμε τις δύο αυτές έννοιες σε μία πιο διευρυμένη θεωρία, μέσα στην οποία αποτελούν δύο διαστάσεις μεταξύ πολλών άλλων. Σύμφωνα με το αντικειμενοστραφές μοντέλο υπάρχει και αναγνωρίζεται μόνο το παρόν, μόνο τα αντικείμενα και οι ποιότητές τους, ανεξάρτητα της οποιασδήποτε χρονικής στιγμής”²⁸. Με αυτή την σκοπιά, ο χρόνος φαίνεται να χαρακτηρίζεται άμετρος, ψεύτικος, όχι όμως για το παραδοσιακό λόγο πως αποτελεί την τέταρτη χωρική διάσταση όντας παρών από την αρχή της ύπαρξης. Αντιθέτως για τον Harman, ο χρόνος δεν υπάρχει απλώς επειδή υπάρχει μόνο το παρόν. Σύμφωνα με τη θεωρία του δεν αντιμετωπίζουμε ένα στατικό πλαίσιο της πραγματικότητας, αλλά φαίνεται να νιώθουμε το πέρασμα του χρόνου. “Το χάος της ύπαρξης δεν μεταλλάσσεται αγρίως από το ένα δευτερόλεπτο στο επόμενο μέσω τυχαιότητας, καθώς παρατηρείται κάποια φαινομενική πολυεπίπεδη αντοχή. Τα αισθησιακά αντικείμενα υπομένουν παρά των διαφοροποιήσεων στις σκιαγραφήσεις της εικόνας τους, και ακριβώς αυτή η αντοχή είναι που εκφράζεται μέσω της έννοιας του χρόνου” (Harman, 2011). Ο χρόνος, για τον Harman, μπορεί να οριστεί ως η τάση μεταξύ αισθησιακών αντικειμένων και των αισθησιακών τους ποιότητων.

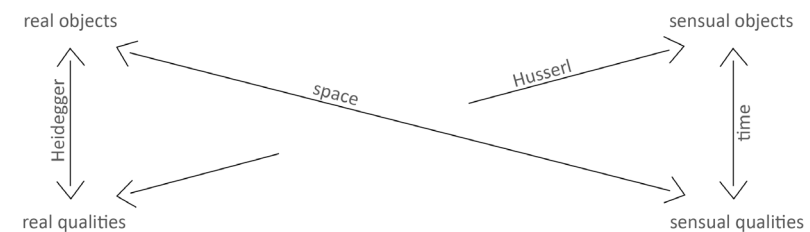
27. Heidegger Martin, Being and Time, translation: John Macquarrie and Edward Robinson, Harper & Row, 1962, σελ. 28.

28. Graham Harman, The Road to Objects, web release: continentcontinent.cc, 2011, σελ 6



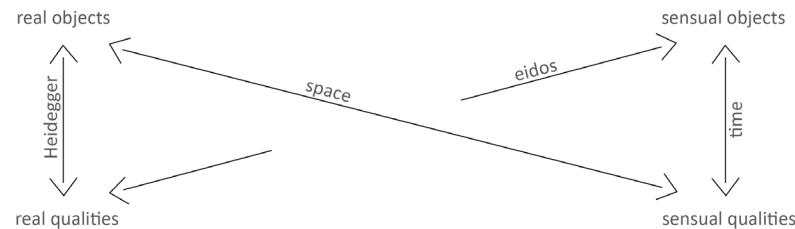
Στρεφόμενος στον χώρο, ο Harman, αναφέρει: “Ένα πράγμα που γνωρίζουμε είναι πως ο χώρος δεν μπορεί να εντοπιστεί εξ ολοκλήρου μέσα στο αισθητηριακό επίπεδο. Ο John Locke, παρατήρησε πως η χωρική μας εμπειρία αποτελεί μία ψευδαίσθηση. Οτιδήποτε στην εμπειρία μας αυτή, είναι επίπεδο και ισαπέχον, όπως για παράδειγμα ένα μωρό που απλώνει τα χέρια του με την ίδια ευκολία για να πιάσει ένα παιχνίδι δίπλα του, την πόρτα του δωματίου που βρίσκεται και το φεγγάρι”²⁹. Ο χώρος δεν είναι άμεσα προσβάσιμος από τις αισθήσεις μας, αλλά συμπεραίνεται από αυτές, μέσω ενός μηχανισμού που εξελίσσουμε χρονικά. Ο χώρος μας δείχνει πως υπάρχει κάτι σε απόσταση από μας. Αυτό ακριβώς το συμπέρασμα σύμφωνα με τον Harman βγαίνει και από την ‘εργαλειακή θεωρία’ του Heidegger, μέσω της ιδέας του σφυριού που αποτελεί εξολοκλήρου ένα εσωτερικό στην εμπειρία μας δημιουργήμα, μέχρι να σπάσει και να κατανοήσουμε πως υπάρχει κάτι σαν σφυρί σε μία απόσταση από μας, χωρίς να εντάσσεται απόλυτα στη χωρική μας εμπειρία. Ο χώρος λοιπόν, αποτελεί την ένταση μεταξύ πραγματικών αντικειμένων και των αισθησιακών τους ποιότητων.

29. Ibid, σελ 6

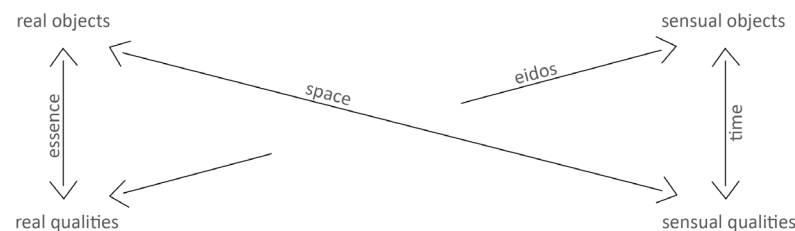


Οι δύο τάσεις που απομένουν, παρότι δεν αποτελούν τόσο συχνά το πεδίο ανάλυσης της φιλοσοφικής θεωρίας όσο ο χρόνος και ο χώρος, για τον Harman έχουν την ίδια νοητική βαρύτητα, οπότε και

τις αναφέρει με την ίδια σοβαρότητα. Στον Husserl, και πάλι, αναγνωρίζεται η τρίτη ένταση, αυτή μεταξύ αισθητηριακών αντικειμένων και των πραγματικών τους ποιοτήτων, την οποία έχει ήδη ονοματοδοτήσει ως είδος (eidos). *“Το ‘είδος’ του Husserl, αποτελεί στο νέο αντικειμενικό μοντέλο της αντικειμενοστραφούς οντολογίας την τάση που διαμορφώνεται μεταξύ ενός αισθητηριακού αντικειμένου κατά την εμπειρία του και των αποκομμένων και κρυφών συστατικών στοιχείων και ιδιοτήτων του που μόνο εμείς ως παρατηρητές μπορούμε να κατανοήσουμε χωρίς να το αντικρίζουμε άμεσα”* (Harman, 2006)



Τέλος, δεν έχει οριστεί μία ένταση, αυτή μεταξύ των πραγματικών αντικειμένων και των πραγματικών τους ποιοτήτων, η μονή που δεν έχει καμία επαφή με την σφαίρα των αισθήσεων. Την ένταση αυτή, ο Harman, την παρατηρεί και την αναγνωρίζει στην παραδοσιακή έννοια της **ουσίας (essence)**, την οποία μπορούμε μόνο να συμπεράνουμε και ποτέ να την αισθανθούμε.



Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας το μοντέλο του, ο Harman, εισάγει ένα νέο τρόπο ανάλυσης και επεξήγησης του κόσμου, μέσω ενός σύνθετου δράματος **χώρου, χρόνου, είδους και ουσίας**. Χρησιμοποιώντας ως βάση του, τη φαινομενολογική σκέψη και μέσω μίας, κάπως μαθηματικής, αποδεικτικής διαδικασίας, ορίζει το νέο συστατικό όρο της δικής του πραγματικότητας, το νέο σύγχρονο αντικείμενο. Ένα αντικείμενο το οποίο είναι **πολυδιάστατο και αποτελεί την πρώτη ύλη τόσο της πραγματικότητας όσο και της αισθησιακής σφαίρας**. Για τον Harman η νέα αυτή πραγματικότητα ορίζεται από **το τι κάνει και όχι από το τι είναι**. Όλα τα αντικείμενα που απαρτίζουν την πραγματικότητα αυτή **δεν είναι εξίσου δυνατά**, καθώς δεν μπορούν να την επηρεάσουν στον ίδιο βαθμό, **μα είναι εξίσου πραγματικά**. Καταλήγει και αυτός λοιπόν στην κατάργηση της ύπαρξης κάποιας δυναμικής ιεραρχίας (κοινωνικής, ατομικής, φυσικής, μηχανικής, κ.ο.κ.) στην εξίσωση της ύπαρξης, οδηγούμενος στην επίπεδη ανάλυσή της, όπως και ο DeLanda, αυτή τη φορά με συστατικό της στοιχείο **όχι τη συναρμογή αλλά το αντικείμενο και τις ιδιότητές του που αναγνωρίστηκαν προηγουμένως**. Ο άνθρωπος/υποκείμενο για άλλη μία φορά χάνει την πρωτοκαθεδρία στην επιρροή της εξέλιξης της συνέχειας της πραγματικότητας, ενώ η πολύπλευρη φύση του που τόσα χρόνια αποτελεί αντικείμενο φιλοσοφικής και επιστημονικής έρευνας φαίνεται να αντικατοπτρίζεται στη φύση και στον ρόλο του **αντικειμένου**, το οποίο **μέσω των αλληλεπιδράσεων και μεταλλάξεών του** αποτελεί το **δομικό στοιχείο του πραγματικού αλλά και του πραγματοποιήσιμου κόσμου**.

Η σκέψη του Harman και κυρίως οι διαφοροποιήσεις που παρουσιάζει με τα υπόλοιπα παρακλάδια του θεωρησιακού ρεαλισμού, όπως η θεωρία των συναρμογών του DeLanda, αποτελεί την αφορμή αντιπαραθέσεων, που έχουν να κάνουν με **τα όρια των νέων συνόλων (συναρμογή – αντικείμενο)**, το **βαθμό επιρροής και επικοινωνίας των συνόλων αυτών με τον εαυτό τους και με το γειτονικό τους χώρο, τον ρόλο του ανθρώπου μέσα και για τα σύνολα αυτά, το βαθμό ελαστικότητάς τους καθώς και τους τομείς ανάγνωσης, επεξεργασίας και ανάλυσής τους**.

Ο Harman τονίζει χαρακτηριστικά όσον αφορά την θεωρία των συναρμογών του DeLanda πως πρέπει να απορριφθεί η ιδέα πως όλα τα σύνολα - αντικείμενα οφείλουν να είναι σε συσχετισμό με άλλα σύνολα - αντικείμενα οποιαδήποτε χρονική στιγμή. Ο ίδιος αναφέρει, *“Παρότι, όλα τα αντικείμενα αποτελούνται από σχέσεις μεταξύ άλλων*

επιμέρους αντικειμένων, δεν είναι απαραίτητο όλα τα αντικείμενα να εισέρχονται ως συστατικά σε άλλα αντικειμενικά σύνολα. Παρότι διαφαίνεται να υπάρχει μία άπειρη οπισθοχώρηση οντοτήτων προς τα βάθη του κόσμου, δεν διαφαίνεται να υπάρχει και μία άπειρη εξέλιξη προς τα μεγαλύτερα μεγέθη. Μπορεί να υπάρχουν αμέτρητες οντότητες που δεν έχουν καταφέρει ακόμα να έχουν κάποιο αποτέλεσμα επί της κοσμικής πραγματικότητας. Τα αντικείμενα αυτά, μπορούν να χαρακτηριστούν ως **‘κοιμόμενα αντικείμενα’ ή ‘αδρανή αντικείμενα’**. **Υπάρχουν, μα δεν επηρεάζουν τίποτα και κανέναν ακόμα.** Ίσως να υπάρχουν εκατομμύρια οντοτήτων που παραμένουν σε αυτή την κατάσταση για πάντα, περνώντας μέσα από τον κόσμο με την καθαρά ατυχή μοίρα να μην επηρεαστούν και να μην επηρεαστούν από τίποτα άλλο³⁰.

Μεταουμανιστική θεωρία και αρχιτεκτονική

Το χωροχρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι σκέψεις των Gilles Deleuze και Felix Guattari διαμορφώθηκαν και επηρέασαν τα υπόλοιπα επιστημονικά πεδία, αποτέλεσε και το πλαίσιο της επανάστασης της ψηφιακότητας, τόσο μέσω του διαδικτύου όσο και των νέων ψηφιακών σχεδιαστικών μέσων που επέτρεψαν την παραγωγή πρωτοφανών αντιληπτικών και φορμαλιστικών συνόλων. Τη σημερινή εποχή το μοντέλο του κόσμου ως ένα τεράστιο ανοιχτό δίκτυο προσβάσιμο άμεσα από οποιονδήποτε, δεν αποτελεί υπόθεση, αλλά δεδομένο. **Το μοντέλο αυτό όμως δεν μπορεί πλέον να εξηγηθεί μόνο μέσω ροών και συνεχειών.**

Αιχμές και οριοθετήσεις, εσωτερικότητες και εξωτερικότητες φαίνονται να δημιουργούνται. Ειδικότερα στην αρχιτεκτονική, ιδέες όπως αυτές του folding, του γίνεσθαι (becoming), της ροϊκότητας, της συνδεσιμότητας, του Σώματος χωρίς όργανα, που αποτέλεσαν το σχεδιαστικό λεξιλόγιο της δεκαετίας του 90 φαίνεται να δίνουν τη θέση τους σε ένα νέο σύνολο όρων. *Το κομμάτι, η άρθρωση, τα μέρη, τα διάκενα, το περίγραμμα (contour), η ημι-μορφή, η εσφαλμένη ευθυγράμμιση, το μπάλωμα, η διαφοροποίηση χαμηλής – υψηλής ανάλυσης, το φώλιασμα, η ενσωμάτωση, η εσωτερικότητα φαίνεται να είναι κάποιοι νέοι όροι που διαδέχονται τους προηγούμενους.* Η μεταστρουκτουραλιστική σκέψη φαίνεται να μην μπορεί να περιγράψει εξολοκλήρου, το νέο αυτό συνεχώς διαφοροποιούμενο χωρικό πεδίο που δημιουργεί η σύγχρονη κοινωνία της παγκόσμιας πληροφορίας.

Αποτέλεσμα, στην αρχιτεκτονική, ήταν η δημιουργία δύο

νέων τάσεων, η μία που καλούσε προς την **ολική συνοχή ανάμεσα στη φύση, την πόλη, τις υποδομές χωρικές ή μη** και η άλλη που **προτείνει την αποκατάσταση της πειθαρχικής εμπειρίας και συμπλοκής, των επιμέρους στοιχείων του αρχιτεκτονικού αντικειμένου.** Οι δύο αυτές θέσεις φαίνεται να υπάρχουν σε δύο παράλληλα σύμπαντα: έναν κόσμο από ομαλές επιφάνειες, που εξελίσσεται προς πάσα κατεύθυνση όπως ένα φύλλο χαρτιού και έναν κόσμο που αποτελείται από διακριτά κομμάτια τα οποία μπορούν να διαχωριστούν και να παρατηρηθούν από κοντά όπως μία πέτρα. Στην πρώτη περίπτωση, η **διαφοροποίηση συνειδητοποιείται ως μία συνεχής αλλαγή από την ροή της κανονικότητας**, ενώ στην δεύτερη **δεν υπάρχει συνθήκη κανονικότητας και η διαφοροποίηση συναντάται μέσα στα συστατικά μέλη του ίδιου του κόσμου.** Η συνοχή δεν επιτυγχάνεται μέσα από τη ροϊκή συνέχεια, αλλά μέσω διαφορετικών στοιχείων που δρουν μεταξύ τους. Οι σημαντικές διαφοροποιήσεις αυτών των σύγχρονων τάσεων αποτελούν κάτι πέρα από μία διαφωνία μέσα στην αρχιτεκτονική και την αισθητική, αποτελούν μία διαμάχη για το πώς τα αντικείμενα και τα σύνολα αντικειμένων υπάρχουν και συναρθρώνονται μέσα στον κόσμο.

Μέσα στο πλαίσιο της δεύτερης σκέψης που εξετάστηκε εκτενώς ο **Tom Wiscombe**, δανείζεται τον όρο flat ontology από τον Manuel DeLanda και επηρεαζόμενος από την ανάπτυξη του κινήματος της αντικειμενοστραφούς οντολογίας δημιουργεί ένα νέο χιάσμα μεταξύ της αρχιτεκτονικής και της μεταουμανιστικής φιλοσοφίας. Αντικείμενο της επίπεδης οντολογίας του, είναι η δημιουργία **μίας νέας αρχιτεκτονικής συνοχής μέσω σχηματισμών, όπου δυναμικές χωρικές μορφές δημιουργούνται και στη συνέχεια παραμορφώνονται μέσω ελαστικών διατάξεων.** Στόχος του είναι να επαναπροσεγγίσει την, γνωστή πλέον, ψηφιακή ροή, δημιουργώντας **παύσεις και στιγμές μερικής αναγνώρισης**, με αποτέλεσμα τη δημιουργία κτιρίων πιο ανθεκτικών στην ‘κατανάλωση’, που αποτελούνται από αντικείμενα ισάξια ανεξαρτήτως μεγέθους, φύσης και βαρύτητας.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να αναφερθεί πως η επίπεδη οντολογία που προτείνει ο Wiscombe δεν χρησιμοποιεί τη μεταουμανιστική φιλοσοφία ως ένα εγχειρίδιο οδηγιών για την αρχιτεκτονική, αλλά ως μία αφορμή για την δημιουργία νέων τάσεων και ιδεών, για τη δημιουργία ενός σύγχρονου αρχιτεκτονικού λεξιλογίου, το οποίο επηρεασμένο από τις νέες μεθόδους ανάγνωσης του κόσμου προσπαθεί να αλλάξει και τον τρόπο προσέγγισης της σχεδιαστικής σύνθεσης και της συνολικής χωρικής ύπαρξης.

Η θεωρία του Tom Wiscombe, είναι ιδιαίτερα νέα και δεν έχει

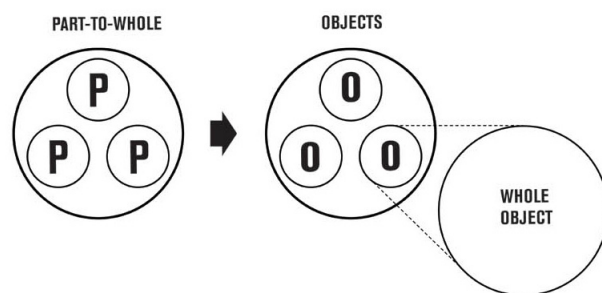
30. Graham Harman, The Quadruple Object, Winchester, UK: Zero Books, 2011

δοκιμαστεί αρχιτεκτονικά καθώς κανένα προτεινόμενο κτίριό του δεν έχει χτιστεί. Παρόλη την έλλειψη χτισμένου υλικού, οι επαφές που διαμορφώνει με τις μεταουμανιστικές ιδέες καθώς και η νεωτερικότητα με την οποία προσπαθεί να επεξεργαστεί και να μετασχηματίσει την σύγχρονη πραγματικότητα, καθιστούν την ανάλυσή της ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα.

Επίπεδη Οντολογία - Tom Wiscombe

Μία από τις σημαντικότερες εξελίξεις όσον αφορά την σχέση **μέρους – όλου** στην αρχιτεκτονική του προηγούμενου αιώνα, προέκυψε μέσω της θεωρίας της **ανάδυσης**, ή αλλιώς την ιδέα πως **το όλο ποιοτικά ξεπερνά το σύνολο των μερών που το αποτελεί**. Η συγκεκριμένη θεωρία, δίνει μία εξήγηση στο πώς νέα πράγματα γίνονται προφανή ως ολοκληρωμένα αντικείμενα με τις δικές τους χαρακτηριστικές ιδιότητες. *“Το νερό, για παράδειγμα δεν αποτελείται από μικρότερα νερά, αλλά είναι ένα αντικείμενο με τις δικές του χαρακτηριστικές ιδιότητες, το οποίο περιλαμβάνει άλλα αντικείμενα (υδρογόνο και οξυγόνο) με τις δικές τους χαρακτηριστικές ιδιότητες”* (Wiscombe, 2014). Το αποτέλεσμα της σκέψης αυτής είναι μία εννοιολογική έκπληξη καθώς μία ολοκληρωμένη οντότητα αποτελείται από άλλες ολοκληρωμένες οντότητες και όχι απλά μέρη της.

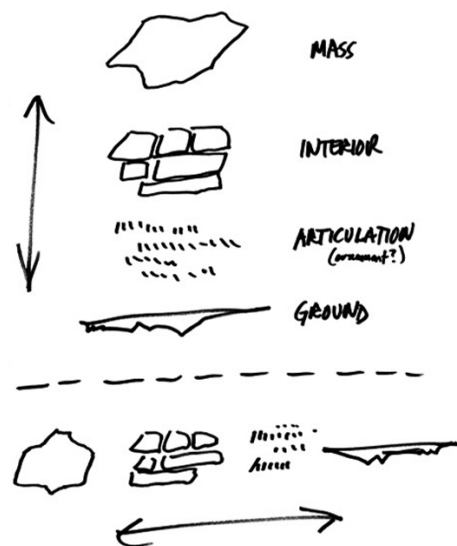
OBJECTS WRAPPED IN OBJECTS



Η αντικειμενοστραφής φιλοσοφία πήγε τη συγκεκριμένη σκέψη ένα βήμα παραπάνω, μέσω της πρόσθεσης της μεταφυσικής. Αν τα πάντα αποτελούν ένα ολοκληρωμένο αντικείμενο και όχι ένα συστατικό μέρος κάτι άλλου, και τα πάντα υπάρχουν εξίσου αλλά με διαφορετικό τρόπο, τότε η κάθετη ιεράρχηση μεταξύ μερών και όλων

καθίσταται αδύνατη. Στο συγκεκριμένο μοντέλο, τα πάντα υπάρχουν το ένα δίπλα στο άλλο, όπως *“μία συλλογή από πολύτιμους λίθους πάνω σε ένα τραπέζι”*. Στο συγκεκριμένο σημείο, δημιουργείται ένα ακόμα ερώτημα. Εάν μία οντότητα αποτελείται από άλλες οντότητες, **πώς κάτι μπορεί να είναι συστατικό μέρος ενός πράγματος ενώ παράλληλα αποτελεί ένα αυτόνομο πράγμα με δικές του χαρακτηριστικές ιδιότητες**; Ο Tom Wiscombe, για την επίλυση του συγκεκριμένου προβληματισμού χρησιμοποιεί το παράδειγμα ενός σακίου. Το σακί περικλείει πολλές οντότητες, δημιουργώντας μία ελαφριά συνοχή μεταξύ των συστατικών του στοιχείων, χωρίς όμως να αλλοιώνει τη συνολική τους μορφή. Η σκέψη αυτή βρίσκει παραλληλισμούς και στην αρχιτεκτονική αναλογικά με τα περιλαμβάνοντα στοιχεία ενός κτιρίου, της εξωτερικής του μορφής και αίσθησης καθώς και την συνομιλία των δύο αυτών οργανισμών. *“Πλέον δεν υπάρχει μόνο ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό στοιχείο σε κάθε δομημένο οργανισμό αλλά πολλαπλά εσωτερικά και εξωτερικά, όπως όταν τρυπάς στα πλάγια ένα σετ από ρωσικές κούκλες”* (Wiscombe, 2014). Άμεσο αποτέλεσμα αποτελεί ο επαναπροσδιορισμός του όρου του αρχιτεκτονικού συστατικού, το οποίο στην επίπεδη οντολογία δίνει τη θέση του σε μία νέα έννοια, το *‘υπερ – συστατικό’*, σε μία προσπάθεια ορισμού της παραδοξικής ταυτόχρονης ύπαρξης μέσα σε (συστατικό) και πάνω από (υπερ) ενός δομικού συνόλου. Αντί για υλικά σύνολα με πολλά διαφορετικά συμπεριλαμβανόμενα στοιχεία, τα κτίρια μεταλλάσσονται σε αντικείμενα, τυλιγμένα γύρω από άλλα αντικείμενα, τυλιγμένα γύρω από άλλα αντικείμενα, μεταλλάσσοντας με τον τρόπο αυτό και την συνολική ιεραρχική δομή σε επίπεδη.

Για τον Wiscombe όταν όλα τα αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως **η μάζα, το εσωτερικό, η διάρθρωση των επιφανειών και το έδαφος, αντιμετωπίζονται ισότιμα αλλά διαφορετικά**, διαμορφώνονται περιέργες μα παραγωγικές αρχιτεκτονικές συνέπειες. Τα αντικείμενα του εσωτερικού χώρου, κερδίζουν φορμαλιστική ελευθερία από την εξωτερική μάζα, ενδεχομένως πιέζοντάς τη ή ακόμα και ξεπερνώντας τα χωρικά όριά της έτσι ώστε να υπάρχουν επί ίσοις όροις. Εν συνεχεία, **η μάζα δεν είναι εξαρτώμενη του επιπέδου του εδάφους**, αλλά μέσω μίας αντίστασης προς τις αρμονικές συναρμογές με το χωρικό προϋπάρχον, το έδαφος και η κτιριακή μάζα διαχωρίζονται, έτσι ώστε να αποτελέσουν ισάξια αλλά ανεξάρτητα αρχιτεκτονικά προβλήματα που επιδέχονται διαφορετικών λύσεων. Τέλος, στη διάρθρωση των επιφανειών δίνεται μία ξεχωριστή αντικειμενικότητα, ενσωματωμένη ελαφρά μέσα στην αρχιτεκτονική δημιουργία και όχι απλώς υπονοούμενη.



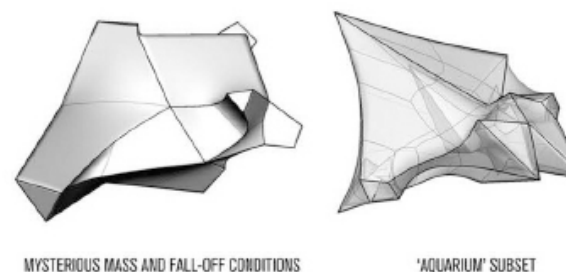
Η ιεραρχική διαφοροποίηση, από Top - Down σε Flat

Αυτή λοιπόν φαίνεται να ορίζεται ως η “**βασική αρχή της επίπεδης οντολογίας στην αρχιτεκτονική**”. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία διαχωρίζονται μέσω διαδικασιών αποστρωμάτωσης και στη συνέχεια επανασυσχετίζονται με στόχο τη δημιουργία νέων επαναστατικών και ενδιαφερόντων αποτελεσμάτων, που χαρακτηρίζονται από λειτουργικές διαφοροποιήσεις και μορφικές εντάσεις. Για να επιτευχθεί το παραπάνω, τα στοιχεία αυτά πρέπει να μην χαρακτηρίζονται μόνο από αυτονομία και μοναδικότητα, αλλά να **προχωρήσουν, μέσω σχέσεων εμπάθειας, σε επικοινωνία**. Τα αρχιτεκτονικά αντικείμενα μίας σύνθεσης, προκειμένου να αποφύγουν την αλλοίωση και την ταύτιση με άλλα αντικείμενα, καταλύοντας την επίπεδη οντολογία, πρέπει να χαρακτηρίζονται από μία σχετική **αντοχή**. Ο Wiscombe αναφέρει, “*Στο γραφείο μου συχνά δουλεύουμε με χονδροειδή ψευδό – θεμελιώδη σχήματα, όπως οι κρύσταλλοι ή κάποια πετρώματα, καθώς έχουν ισχυρές σιλουέτες αλλά κανένα προνομιούχο άξονα στο καρτεσιανό επίπεδο. Οι τεχνικές ανάπτυξης περιλαμβάνουν το σακούλιασμα, το γέμισμα, το τύλιγμα με μεμβράνες, την εναπόθεση, το καλούπωμα, το σπάσιμο υλικών καθώς και άλλες ενέργειες που δημιουργούν συνθετικά υλικά αποτελέσματα και αξιοποιούν/ενεργοποιούν την αντοχή των αντικειμένων και των αλληλεπιδράσεών τους. Αντί για ένα milkshake, στο οποίο τα συστατικά του διαλύονται δημιουργώντας ένα ομογενές σύνολο, εμείς φτιάχνουμε μία ομελέτα, όπου διαφορετικά υλικά συνυπάρχουν στο ίδιο τηγάνι δημιουργώντας ένα απρόσμενο αποτέλεσμα*”³¹.

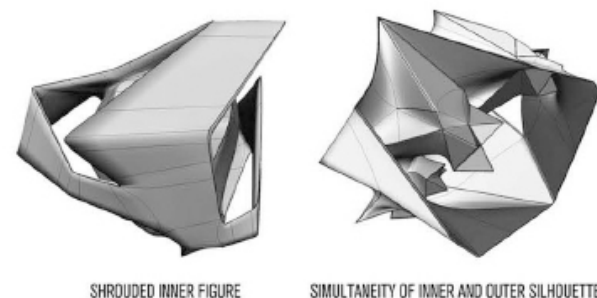
31. Tom Wiscombe, *Discreteness or Towards a Flat Ontology of Architecture*, Project Issue Three, Project Journal, 2014, σελ 36

Αντικείμενα τυλιγμένα σε αντικείμενα

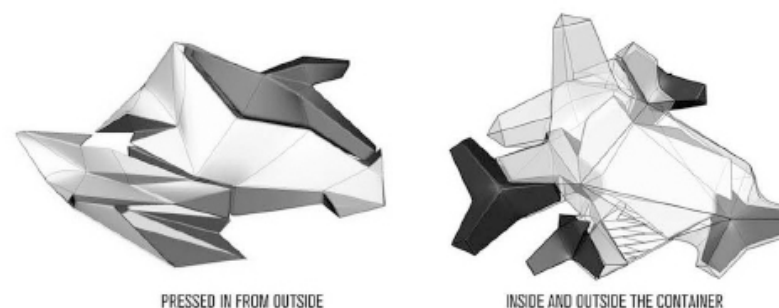
Ο Wiscombe, χρησιμοποιεί **τρεις όρους** για να περιγράψει τις τεχνικές μέσω των οποίων δημιουργεί την ογκοπλασία του, **τη φιγούρα μέσα στο σακί (figure in a sack)**, το υπονοούμενο εξωτερικό κέλυφος (implied outer shell) και το υπερσυστατικό (supercomponent).



I. FIGURE-IN-A-SACK



II. IMPLIED OUTER SHELL



III. SUPERCOMPONENT

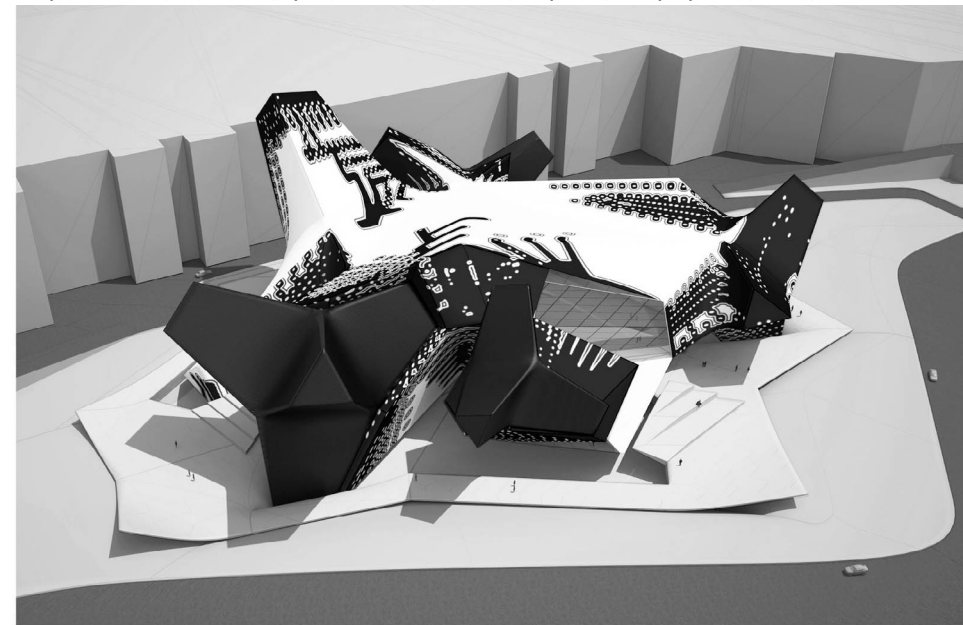
“Η φιγούρα μέσα στο σακί, ως τεχνική εκφράζει μία προσπάθεια δημιουργίας πλαστικών σχέσεων μεταξύ του περιέχοντος και του περιεχομένου, δίνοντας στοιχεία για τα περιεχόμενα του σακιού χωρίς όμως να τα αποκαλύπτει απόλυτα” (Wiscombe, 2014). Το τελικό αποτέλεσμα χαρακτηρίζεται από μία **‘παράξενη συγχρονικότητα’** του μέσα και του έξω, καθώς η συνολική μορφή του σακιού παραμορφώνεται ανάλογα με τα αντικείμενα που περιέχει και που προσπαθούν να ξεφύγουν προς τα έξω, δημιουργώντας οπτικές διαφοροποιήσεις. Ο Wiscombe, παραλληλίζει την τεχνική αυτή με τη δουλειά του Bart Hess, στην οποία υλικά διαφορετικής ελαστικότητας και δομής περιβάλλουν ανθρώπινες φιγούρες δημιουργώντας παράξενα αποτελέσματα, που δεν ταυτίζονται ούτε με το υλικό ούτε με την φιγούρα.



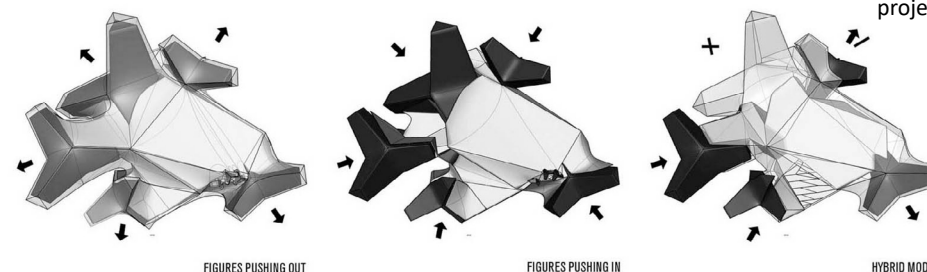
Bart Hess, *Mutants*, 2013

Το σακί και η εσωκλειόμενη φιγούρα παρότι αποτελούν ανεξάρτητες οντότητες, δημιουργούν ένα δυναμικό, παραμορφώσιμο ‘όλο’. Τη συγκεκριμένη τεχνική ακολούθησε ο Wiscombe για τη σχεδίαση της πρότασής του για το *National Center for Contemporary Art* στη Μόσχα το 2013. “Στη μελέτη αυτή, τα αντικείμενα δεν είναι ποτέ πλήρως ορατά αλλά το σχήμα τους υπαινίσσεται. Κάποιες φορές μάζες έχουν αφαιρεθεί τελείως, μα το αποτέλεσμα που επέφεραν στο σακί παραμένει σταθερό σαν ένα είδος οπτικής απάτης” (Wiscombe, 2014). Ο εσωτερικός χώρος διαμορφώνεται μεταξύ και γύρω από τις εξωτερικές μορφές δημιουργώντας ‘τσέπες’, μέσα στις οποίες οργανώνονται οι λειτουργικοί χώροι του κτιρίου με έναν αποστρωματο-

ποιημένο τρόπο. Παράλληλα, η ύπαρξη των εξωτερικών επιφανειών σε συνέχεια η μία με την άλλη, ορίζουν το σακί, κάνοντας ικανή τη διαφοροποίηση του εσωτερικού οργανισμού από τον εξωτερικό επιτυγχάνοντας την ανεξαρτησία τους και την ομαλή διάθρωση τους.



Tom Wiscombe, NCCA project, Μόσχα, 2013



Ο Wiscombe, θεωρεί πως η τεχνική της φιγούρας στο σακί εμφανίστηκε για πρώτη φορά στα έργα των Jean Nouvel και Philippe Starck, στη πρότασή τους για την όπερα του Τόκιο, που απαρτίζεται από ένα περιέχον στοιχείο που περιλαμβάνει εσωτερικές δομικές διαφοροποιήσεις οι οποίες δεν γίνονται ποτέ κατανοητές από το εξωτερικό κέλυφος - σακί, καθώς και στους Coop Himmelb(l)au όπου και διαβάζει το **UFA cinema center** ως ένα ενυδρείο με ‘διάσπαρτα αντικείμενα στο εσωτερικό του’ που διαμορφώνουν και τους τελικούς λειτουργικούς χώρους. Παράλληλα, στο συγκεκριμένο παράδειγμα αναγνωρίζει και τις ‘φωλιές’ που δημιουργούνται είτε λόγω της το-

ποθέτησης των διάσπαρτων αυτών αντικειμένων στο εσωτερικό, είτε στην ύπαρξη διαφάνειας του εξωτερικού κελύφους που επιτρέπει την οπτική επαφή μεταξύ χώρων που πολλές φορές δεν επικοινωνούν στην πραγματικότητα.



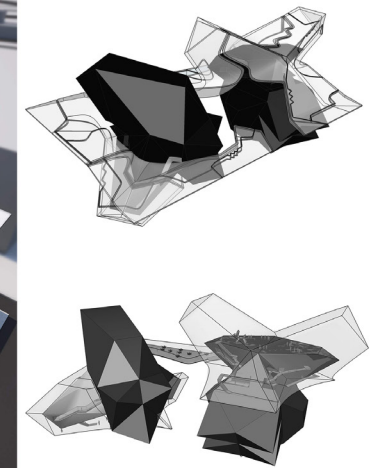
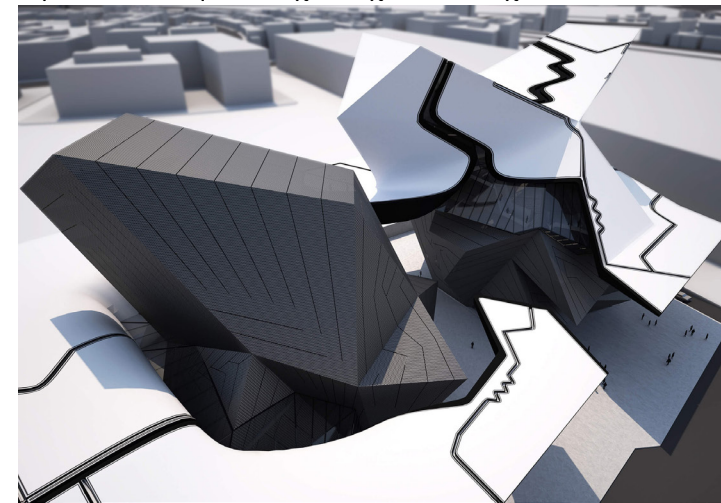
Αριστερά: Philippe Starck & Jean Nouvel, *Tokyo Opera*, unbuilt
Δεξιά: Coop Himmelb(l)au, *UFA cinema center*

Παράλληλα θεωρεί προγόνους της τεχνικής του **υπονοούμενου εξωτερικού κελύφους** τον Bernard Tschumi και το έργο του *Le Fresnoy* καθώς και τον Le Corbusier με το *Heidi Weber Museum*. Ο Wiscombe πιστεύει πως και τα δύο αυτά κτίρια αντιμετωπίζουν τα χωρικά αποτελέσματα που δημιουργούνται από μία μερική δευτερεύουσα χωρική περιφραξη, την οροφή τους πάνω από την οροφή τους. Θεωρεί επίσης πως η οπτική αυτή ψευδαίσθηση χρησιμοποιείται από τους αρχιτέκτονες ως ένα μέσο επικοινωνίας ή προστασίας συγκεκριμένων δομικών μερών της συνολικής σύνθεσης ενώ παράλληλα συμβάλλει στην ανεξαρτησία και δυναμικότητα του κτιριακού συνόλου.



Αριστερά: Le Corbusier, *Heidi Weber Museum*
Δεξιά: Bernard Tschumi, *Le Fresnoy*

Ακολουθώντας την τεχνική αυτή, σχεδιάζει το *Taichung City Cultural Center* το 2013, βασίζοντάς το σε δύο κάθετες μορφές, με τη μία να πιέζει προς τα πάνω και την άλλη προς τα κάτω ενώ ταυτόχρονα ένας οργανισμός 'πέπλο' τις συνδέει και τις φέρνει σε αλληλουχία, δημιουργώντας της αίσθηση τριών διαφορετικών αντικειμένων, όπου το ένα φωλιάζει στο άλλο χωρίς όμως ποτέ να χάνουν την ανεξαρτησία τους. "Οι ελαστικές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των τριών υλικών στοιχείων μεταφράζονται σε οπτικές και φυσικές χωρικές συνδέσεις μεταξύ του εσωτερικού λειτουργικού και του εξωτερικού χώρου παύσης" (Wiscombe, 2014). Το πέπλο, διαφέρει σε πάχος και πτυχώσεις επιτρέποντας τη διαφοροποίηση των ποιοτήτων που δημιουργεί τόσο στους χώρους όπου σκιάζει, δίνοντας την ψευδαίσθηση εξωτερικότητας στο εσωτερικό, όσο και στους χώρους που γεφυρώνει, δίνοντας την απαραίτητη κτιριακή συνοχή στο μονολιθικό αυτό σύνολο. Το κάθε μέρος του αντικειμενικού συνόλου έχει το δικό του χαρακτήρα και διαδραματίζει ισάξιο ρόλο στην τελική λειτουργία, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός συνεχόμενα ενδιάμεσου χώρου που μεταπηδά ανάμεσα σε εσωτερικότητα και εξωτερικότητα αποπροσανατολίζοντας τον χρήστη προσδίδοντας στο κτίριο την 'δύσκολη κατανάλωση' που είχε στόχο να επιτύχει.



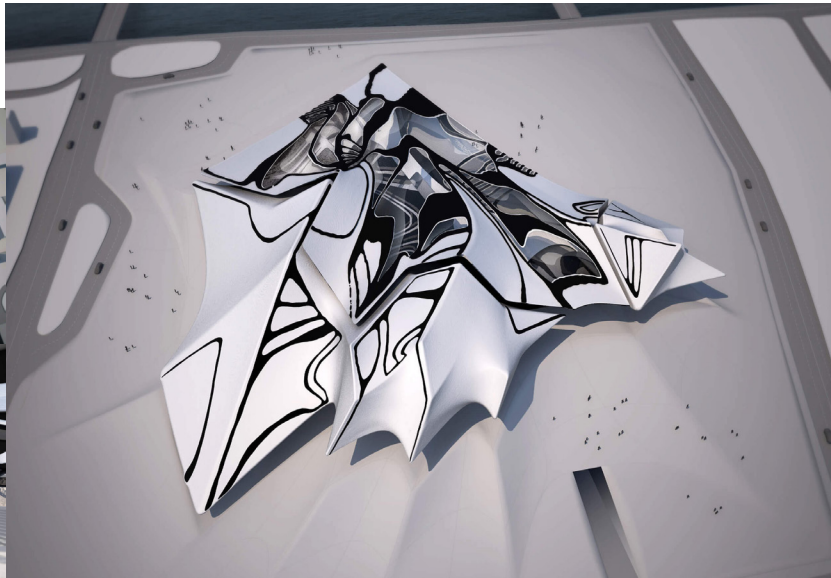
Tom Wiscombe, *Taichung City Cultural Center*, unbuilt, 2013

Τέλος, το μοντέλο του **υπερσυστατικού**, αποτελεί μία παραλλαγή της φιγούρας στο σακί, στην οποία αντικείμενα πιέζονται στη δημιουργία του κτιριακού συνόλου, αυτή τη φορά από έξω προς τα μέσα. Το τελικό αποτέλεσμα, σαν να του έχουν ρουφήξει τον αέρα και να το έχουν φέρει σε κενό, αποτελείται και πάλι από ανεξάρτητα αντικείμενα τα οποία φωλιάζουν το ένα στο άλλο, συντάσσοντας ένα

ομοιογενές νέο αντικείμενο μορφολογικά διαφοροποιημένο από τα μονολιθικά συστατικά του. Οι σχισμές, τα σπασίματα και οι ασυνέχειες που παράγονται μέσω της τεχνικής αυτής είναι κρίσιμες, αφού ενισχύουν την αυτονομία του υπερσυστατικού. Τα υπερσυστατικά μπορούν να έχουν χαλαρότερη ή στενότερη φόρμα αναλόγως με το αποτέλεσμα που ο σχεδιαστής θέλει να επιτύχει. Με το να πιέζονται κάποια αντικείμενα λιγότερο ή περισσότερο βαθύτερα το ένα στο άλλο, παράγονται ιδιαίτερες χωρικές ανατροπές κυρίως στον εσωτερικό χώρο που φαίνεται να διαμορφώνεται από εξωτερικές δυνάμεις.

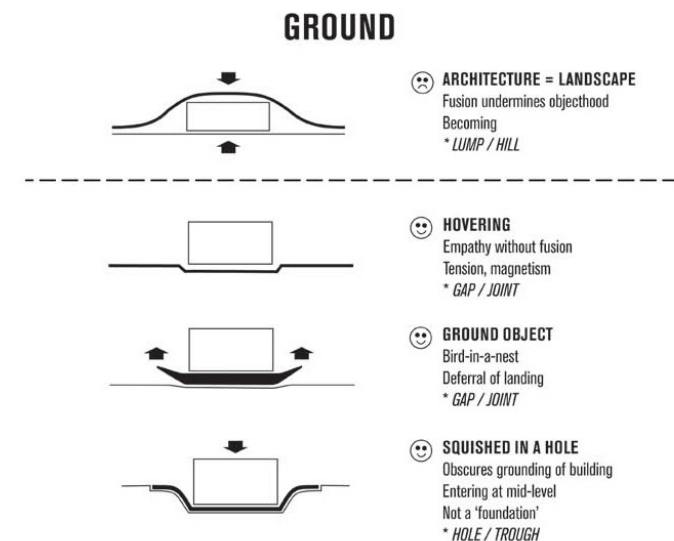
Ο Wiscombe χρησιμοποιεί την τεχνική αυτή για τη σχεδίαση της πρότασής του για το *Maribor Event Center Project* το 2012 στη μπενάλε της Βενετίας. Η χωρική διαμόρφωση ξεκινάει με την εισαγωγή κάποιων σκληρών κρυσταλλικών φιγούρων μέσα σε ένα χαλαρό σακί. Στη συνέχεια το σακί σφίγγει γύρω από αυτές τις φιγούρες έως που οι ακμές τους δημιουργούν περίεργες φορμαλιστικές παραμορφώσεις που διαμορφώνουν μία **‘τεταμένη ομαλότητα’**. Το σακί ταυτοχρόνως εκθέτει, περιορίζει και μεταλλάσσει τις κρυσταλλικές φιγούρες. Χρησιμοποιώντας το σακί σαν ένα καλούπι, μία εσωτερική επιφάνεια διαμορφώνεται και γεμίζει τα κενά μεταξύ των εσωτερικών σχηματισμών και του εξωτερικού σακιοῦ. Όταν το σακί αφαιρείται, αποτέλεσμα είναι ένα σύνολο διακριτών μερών που διαχωρίζονται από τεράστιες εικονικές αρθρώσεις, διαμορφώνοντας έτσι ένα συναφές και νέο αντικείμενο.

Tom Wiscombe, *Maribor Event Center Project*, unbuilt, 2012



Εδαφικές Παραλλαγές

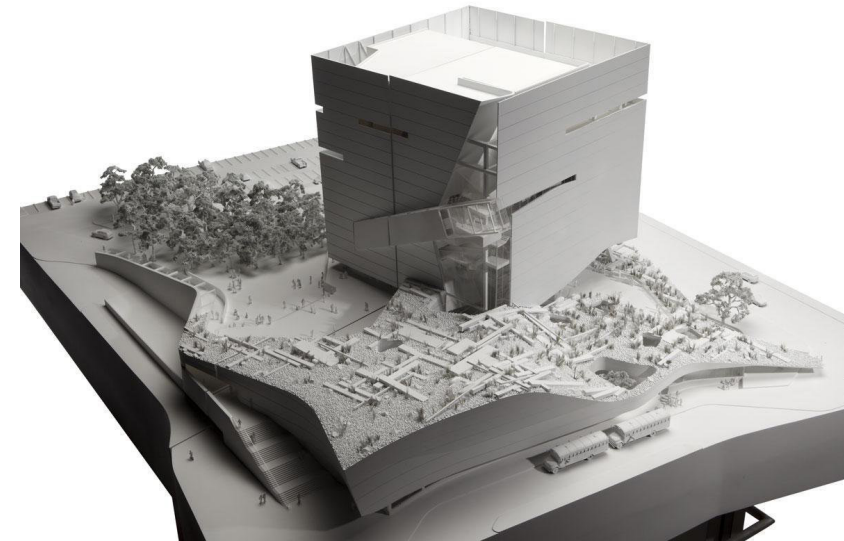
Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα αντικείμενα χαρακτηρίζονται από διακριτότητα και αυτονομία αναλόγως με τις σχέσεις εσωτερικότητας και εξωτερικότητας που διαμορφώνουν. Η συγκεκριμένη παραδοχή μεταφράζεται στην αρχιτεκτονική της επίπεδης οντολογίας στις σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ του κτιρίου και του εδάφους στο οποίο εδράζεται. **Κρίνεται απαραίτητη μία σχεσιακή απόσταση μεταξύ των δύο στοιχείων (κτίριο – έδαφος) για την εξασφάλιση της απαραίτητης ανεξαρτησίας και δυναμικότητας και των δύο.** Στρατηγικές για το επιτυχές χίasma των δύο αυτών όρων, αποτελούν για τον Wiscombe **‘η αιώρηση’, ‘η εμφώλευση’, ‘η διαφοροποίηση του εδαφικού αντικειμένου’**. Επιθυμητό αποτέλεσμα της επιτυχούς χρήσης των τεχνικών αυτών δεν αποτελεί η απλή χωρική συνέχεια αλλά η ποιοτική και δομικά ενδιαφέρουσα χωρική συνοχή. Ο Wiscombe για να εκφράσει τη δυναμική αλληλουχία εδάφους κτιρίου, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα το ρωσικό εκρανοπλάνο, ένα όχημα της δεκαετίας του 80 που πετάει πάνω από το νερό στο ύψος ενός μέτρου, *“δημιουργώντας μία έντονη, ‘μαγνητική’ σχέση μεταξύ ιπτάμενης μάζας και εδάφους, πλησιάζοντας το νερό χωρίς όμως ποτέ να έρχεται σε επαφή με αυτό”* (Wiscombe, 2014). Σε αντίθεση με την προσέγγιση του Le Corbusier, ο οποίος σήκωνε τη δομημένη μάζα σε ύψος, διαμορφώνοντας πυλωτές, επιτρέποντας με τον τρόπο αυτό την ανεμπόδιστη ροή του τοπίου στο επίπεδο του εδάφους, ο Wiscombe έχει ως στόχο να τονίσει την δυναμική συσχέτιση που παρατηρείται μεταξύ του κτιρίου και του εδάφους που το φιλοξενεί, *“καθιστώντας ακόμα πιο δυναμική την ροή από το εσωτερικό στο εξωτερικό, από τον κόσμο στο κτίσμα”* (Wiscombe, 2014)



Η σχεσιακή ταύτιση του εδάφους και της δομημένης μάζας που παρατηρούνταν στα τέλη του περασμένου αιώνα, στα τοπιακά κτίρια, ίσως αποτελεί την ολική διαφοροποίηση της προσέγγισης που προτείνει η επίπεδη οντολογία. Για τον Wiscombe, *“εκείνη την εποχή, οι ιδέες του εν δυνάμει και του γίνεσθαι, που εισήγαγε ο Deleuze, συχνά ωθούσαν την αρχιτεκτονική εκτός των επιστημονικών της ορίων στα άγνωστα μέρη του context και του site. Η αρχιτεκτονική έγινε ένας αναπληρωτής του εδάφους και τα κτίρια συχνά μειώνονταν σε ένα ‘αποτέλεσμα’ πραγματικών ή φανταστικών συγκεκριμένων δυνάμεων. Αυτή η υποτίμηση του οικοδομικού αντικειμένου, η ταύτισή του με το αποτέλεσμα των συμφραζόμενων, αναιρείται από την επίπεδη οντολογία. Το εδαφικό αντικείμενο είναι η πλήρης αντικειμενοποίηση της γης κάτω από το κτίριο. Το έδαφος αναδιαμορφώνεται ως μάζα αντί για επιφάνεια. Στην κλασσική αρχιτεκτονική, η πλίνθος έχει προέλθει από το τη γη, άρα είναι ακόμα μία μορφή επιφάνειας. Εν αντιθέσει, ένα ισχυρό εδαφικό αντικείμενο θα χαρακτηριζόταν από εγκοπές στο τοπίο, θα εμφανιζόταν σκαμμένο και θα συνομιλούσε άμεσα με την κτιριακή μάζα. Το εδαφικό αντικείμενο χρειάζεται κάποιον βαθμό αρχιτεκτονικής αυτονομίας”*³². Η νέα δυναμική σχέση που αναλύεται, παρατηρείται στο Perot Museum of Nature and Science, των Morphosis, στο οποίο παρατηρούνται τρία εδαφικά αντικείμενα, με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά. Τα τρία αυτά στοιχεία κρατούν την ανεξαρτησία τους παρόλο που τείνουν να ενοποιηθούν, επιτυγχάνοντας την ομαλή μετάβαση και συνέχεια από το ένα στο άλλο χωρίς όμως ποτέ να ταυτίζονται απόλυτα μεταξύ τους, είτε χωρικά είτε χρηστικά.

Για την επίπεδη οντολογία, ακόμα και η διαμόρφωση μίας τρύπας μπορεί να χαρακτηριστεί εδαφικό αντικείμενο. *“Στην περίπτωση αυτή, το εδαφικό αντικείμενο δεν είναι μία μάζα αλλά ένα διαμορφωμένο κενό”* (Wiscombe, 2014). Η έννοια της τρύπας εμφανίζεται ιστορικά αρκετές φορές, όπως στο house of the agriculture του Claude-Nicholas Ledoux του 1775, καθώς και πιο σύγχρονα στο Whitney Museum του Marcel Breuer του 1966. Η τρύπα, στις περιπτώσεις αυτές, αποτελεί μία σχεδιαστική απόφαση καθώς μέσω υποβάθμισής του κτιρίου χαμηλότερα από το επίπεδο του δρόμου γίνεται εφικτή η είσοδος του χρήστη σε ένα άλλο επίπεδο, ενώ παράλληλα επιτυγχάνεται μία διαφοροποιημένη σχέση μεταξύ του κόσμου του κτιρίου και του κόσμου που το περιβάλλει. Με τον τρόπο αυτόν η διαμόρφωση του εδαφικού αντικειμένου και ο τρόπος τοποθέτησης του κτιριακού συνόλου μέσα σε αυτό αποτελούν μία σημαντική σχεδιαστική απόφαση, καθιστώντας το έδαφος του οικοπέδου μία σημαντι-

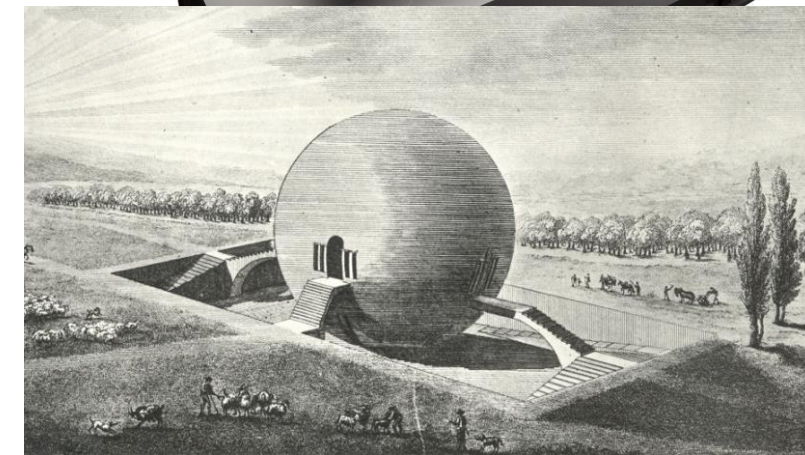
κή μεταβλητή της τελικής αρχιτεκτονικής λύσης, ισάξια αρκετές φορές με τα συστατικά δομικά στοιχεία του κτιρίου.



Πάνω: Morphosis, Perot Museum of Nature and Science, 2006

Κάτω αριστερά: Claude-Nicola Ledoux, House of Agriculture Guard, 1775

Κάτω δεξιά: Marcel Breuer, Whitney Museum, 1966, New York



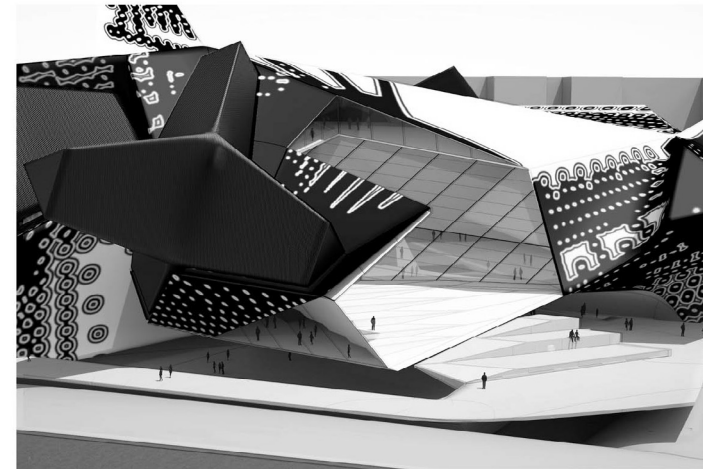
Αντικειμενοποίηση της εξωτερικής επιδερμίδας

Ο Wiscombe για να προσδιορίσει την αντικειμενοποίηση της εξωτερικής επιδερμίδας των κτιρίων προχωράει σε μία νέα ανάγνωση των τατού. Για τον ίδιο, *“Τα τατού δεν αποτελούν στολίδια, από την άποψη ότι δεν κρέμονται από τις όψεις του κτιρίου, αλλά είναι ενσωματωμένα στην κτιριακή μάζα, χωρίς να χάνουν όμως την στοιχειώδη τους αυτονομία. Είναι καλυπόμενα ή πιεσμένα μέσα στις επιφάνειες χαλαρά, σαν να είναι ανά πάσα στιγμή ικανά να αφαιρεθούν και να*

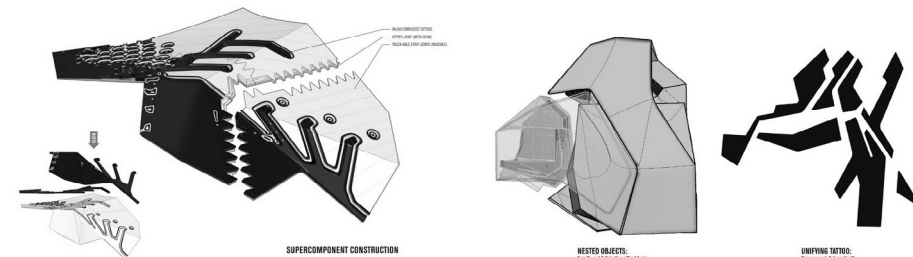
εξεταστούν ως ανεξάρτητα αντικείμενα. Αντί να υποτάσσονται στις φορμαλιστικές κλίσεις της κτιριακής μάζας, είναι ακανόνιστα και διακεκομμένα” (Wiscombe, 2014). Σύμφωνα με τον Owen Jones, που αποτέλεσε έναν από τους πρώτους μελετητές που προσπάθησε να συνδέσει τη γραφιστική γεωμετρία με την αρχιτεκτονική κατά τη βικτοριανή εποχή μέσω της ‘γραμματικής του’³³ και του έργου του στη διαμόρφωση του Crystal Palace, “ένα τατού είναι μία αποτύπωση, μία στάμπα, που χαρακτηρίζεται λιγότερο από το ‘σώμα’ το οποίο καλύπτει και περισσότερο από το γραφιστικό ενδιαφέρον και την φαντασία του δημιουργού του”.

Για τον Wiscombe, το τατού αποτέλεσε το εργαλείο μέσω του οποίου κατάφερε να αντικειμενοποιήσει την εξωτερική επιδερμίδα των κτιρίων του, δημιουργώντας παράλληλα και κάποια οπτικώς παράδοξα αποτελέσματα. Χρησιμοποιώντας τις τεχνικές των σύγχρονων τατού, καταφέρνει να δώσει μία αίσθηση βάθους και τριπλής διάστασης σε επιφάνειες που πολλές φορές είναι επίπεδες, ή να ενώσει οπτικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που δεν έχουν κανένα σημείο επαφής μορφολογικά. Χρησιμοποιεί τα τατού όμως επίσης διότι με την διαμόρφωση μίας στατικής επιδερμίδας σε κάθε μελέτη του καταφέρνει να επηρεάζει στο βαθμό που θέλει ο ίδιος το βαθμό οπτικής και χωρικής δυναμικότητας και ανεξαρτησίας των στοιχείων που υπερκαλύπτει η επιδερμίδα αυτή. “Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το NCCA, στο οποίο τα τατού κάποιες φορές γεφυρώνουν οπτικά διακριτές μάζες για να δημιουργήσουν την εντύπωση ενός μεγαλύτερου ενοποιημένου αποτελέσματος, ενώ κάποιες άλλες δημιουργούν την ψευδαίσθηση πως οι μάζες είναι ξεχωριστές ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι” (Wiscombe, 2014).

Τα τατού έρχονται να υπερκαλύψουν το δομικό κενό που φαίνεται να δημιουργεί η εξέλιξη των κατασκευαστικών δυνατοτήτων. Η ολοένα και μικρότερη ανάγκη ύπαρξης υλικών αρθρώσεων και συρραφών, επιτρέπει τη δόμηση ολοένα και μεγαλύτερων κτιριακών συνόλων, με ολοένα και διαφορετικά αισθητικά και χωρικά χαρακτηριστικά. Για το Wiscombe, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης μίας νέας μορφογενετικής τεχνικής που οφείλει να έχει και ενδιαφέρον οπτικό αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό, ίσως όταν η αρχιτεκτονική ξεπεράσει απόλυτα την ανθρώπινη κλίμακα, ακολουθώντας τη φιλοσοφία στην μεταουμανιστική της φάση, να έχουμε τα κατάλληλα μέσα να την εκφράσουμε.



Tattoos και η διάρθρωσή τους στο NCCA project,



Συμπεράσματα ενότητας

Η επίπεδη οντολογία και οι νέες προσεγγίσεις που προτείνει, αποτελούν μία εξαιρετικά νέα θεωρία, η οποία χρειάζεται αρκετή ωρίμανση για την τελική διαμόρφωσή της και την σύγκρισή της με άλλες υφιστάμενες θεωρίες, για το ποια θα είναι αυτή που θα διαμορφώσει το αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο του μέλλοντος. Θέλοντας να της δώσει μία θεωρητική βαρύτητα ο Wiscombe αποφεύγει τις άμεσες επαφές με φιλοσοφικές προσεγγίσεις και προτιμά να στηριχθεί στην ανάλυση και τον παραλληλισμό των έργων του, με άλλα αναγνωρισμένα έργα παρουσιάζοντας την ως μία αρχιτεκτονική εξέλιξη των σχέσεων μέρους – όλου και του τρόπου αντιμετώπισης συνθετικών προβλημάτων. Όπως ο ίδιος αναφέρει, “η επίπεδη οντολογία αντιμετωπίζει την πιθανότητα της ολικής αποστρωματοποίησης της αρχιτεκτονικής χωρίς να προσφεύγει ούτε στην απλή ομαλοποίηση ή την αποσταθεροποίηση. Αντίθετα, προσφέρει ένα αναζωογονητικό μοντέλο συνάφειας, βασισμένης στα σύνολα των ολοκληρωμένων αντικειμένων και των μεταξύ τους μαγνητικών και εμπαθειτικών συσχετισμών”³⁴.

34. On ground, Offramp Interview with Tom Wiscombe, 2016

ενότητα τρίτη

Συμπερασματικά

Στόχος της παρούσας θεωρητικής εργασίας ήταν η εύρεση των τρόπων που η σύγχρονη αρχιτεκτονική θεωρία και σκέψη κατανοούν την χωρική πραγματικότητα, καθώς και των σημείων όπου η αναλυτική αυτή διαδικασία έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Μία πραγματικότητα που χαρακτηρίζεται από ραγδαίες εξελίξεις και ολοένα και μεγαλύτερη αλληλεπίδραση με τον ψηφιακό, δυναμικά πραγματοποιήσιμο κόσμο. Μία πραγματικότητα η οποία μέσα σε δύο δεκαετίες, ξεπέρασε τη δομικότητα και σταθερότητά της, με αποτέλεσμα να κάνει ακόμα δυσκολότερη την χωρική οριοθέτησή της. Πνευματική βάση της αναζήτησης αυτής, κυρίως στις θεωρίες που αναλύθηκαν παραπάνω, αποτέλεσε η επιρροή τους από τη σκέψη των Gilles Deleuze και Felix Guattari, όπου σε συνάρτηση με την τεχνολογική εξέλιξη της εποχής της φιλοσοφικής και δομικής καθιέρωσής της, επέφερε μία πολυεπίπεδη επανάσταση και αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια κατανόησης, και ίσως πρόβλεψης, των αλλαγών που η νέα ψηφιακή κοινωνία επέφερε και θα συνέχιζε να επιφέρει και στο μέλλον.

Οι θεωρητικές σκέψεις των δύο ανδρών, κυρίως μέσω του βιβλίου τους *a thousand plateaus*, διαμόρφωσαν μία ολόκληρη γενιά αρχιτεκτόνων στα τέλη του 20ου αιώνα και έκαναν εφικτό τον ορισμό ενός νέου σχεδιαστικού λεξιλογίου που αναφέρεται σε έννοιες όπως η ροή, η σχισμή, η ένταση, η δυναμική. Το λεξιλόγιο αυτό άλλαξε το αρχιτεκτονικό και θεωρητικό κατεστημένο της εποχής, θέτοντας παράλληλα και σημαντικά κοινωνικά και χωρικά ερωτήματα, τα οποία η γενιά αυτή προσπάθησε να απαντήσει. Οι διαφορετικές ερμηνείες των σκέψεων αυτών, είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πληθώρας κινημάτων και σχολών, τόσο ως προς την φιλοσοφία όσο και ως προς την αρχιτεκτονική. Η πληροφορία, και το πώς αυτή διανέμεται και αποθηκεύεται καθώς και ο ρόλος και η βαρύτητα που διαδραματίζει η έννοια του αντικειμένου στη νέα αυτή πραγματικότητα, αποτέλεσαν δύο από τις νοητικές μεταβλητές της νεοορυσταθείσας κοινωνικής εξίσωσης, της οποίας η προσπάθεια επίλυσης άλλαξε σημαντικά το θεωρητικό και το αρχιτεκτονικό πεδίο.

Το **παράδειγμα της Ολλανδίας** αποτελεί ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσπάθεια επαναφοράς ιδεών του παρελθόντος σε μία σύγχρονη και πολύ διαφορετική πραγματικότητα. Μέσω του διαγραμματικού νεοπραγματισμού του Rajchman, η πληροφορία και ο τρόπος επεξεργασίας και οπτικοποίησής της άλλαξαν τα σχεδιαστικά πρότυπα και αποτέλεσαν τη βάση αλλαγής της αρχιτεκτονικής γλώσσας ενός ολόκληρου κράτους, χαράσσοντας τον δρόμο και για το παγκόσμιο πεδίο. Οι ολλανδοί αρχιτέκτονες, με τη δέσμευσή τους στην επιστημονική και αρχιτεκτονική καινοτομία καθώς και με την προσπάθεια

συντήρησης του φορμαλιστικού και σχεδιαστικού πλουραλισμού, κατάφεραν, πολλές φορές ερχόμενοι κοντά στην αποτυχία, να ανοίξουν τη χωρική δυναμική σε νέες ανεξερεύνητες χωρικές και αρχιτεκτονικές διαστάσεις. Χρησιμοποιώντας καθιερωμένα εργαλεία, όπως ο ρεαλισμός, η επανάχρηση, η διεπιστημονικότητα, το διάγραμμα, το πρόγραμμα, αλλά μέσω νέων φίλτρων και διαδικασιών επεξεργασίας ξεπέρασαν την επικείμενη αισθητική και οικονομική κρίση. Κρίση την οποία είχε αναγνωρίσει ο Rem Koolhaas και συγκάλεσε το συνέδριο που αποτέλεσε το έναυσμα και το θεωρητικό υπόβαθρο του 'ήθους' του δεύτερου ολλανδικού μοντερνισμού. Η κοινωνία της παγκόσμιας πληροφορίας και η πολυπλοκότητά της, έγινε ο καμβάς πάνω στον οποίο οι Ολλανδοί έθεσαν τα διαγράμματά τους και παρήγαγαν μία ανατρεπτική συνθετική διαδικασία, ανοιχτή στην κοινωνική συμμετοχή, σε καινοτόμες πρακτικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις. Βλέπουμε λοιπόν, πως η πραγματικότητα, ως ο συνεχώς εξελισσόμενος αστάθμητος παράγοντας, χωρίς ιδεαλισμούς, αποτέλεσε την αρχιτεκτονική βάση για τη δημιουργία μίας νέας αστικής πραγματικότητας, ανοικτής σε καινοτόμες ιδέες και αισθητικές ιδιαιτερότητες με έμφαση τον καινοτόμο σχεδιασμό και την επικοινωνία στη δημόσια σφαίρα του πραγματικού. Παράλληλα ο ρόλος του ανθρώπου – χρήστη μέσα στην πραγματικότητα αυτή αναπροσδιορίζεται, αποτελώντας πλέον μία ακόμα μεταβλητή μέσα στη συνολικότερη δομική εξίσωση που επηρεάζει το τελικό δομικό αποτέλεσμα. Μέσω του επαναπροσδιορισμού της ιεραρχικής ισορροπίας μεταξύ χρήστη – πόλης, γίνεται μία από τις πρώτες, μεγάλης κλίμακας, προσπάθειες κατανόησης, χαρτογράφησης και χωρικής υλοποίησης της σύγχρονης πραγματικότητας, δημιουργώντας ταυτόχρονα και πολλά ερωτήματα περί του ρόλου του ανθρώπου μέσα σε αυτή, ερωτήματα στα οποία δίνουν ενδιαφέρουσες απαντήσεις οι θεωρίες που αναλύθηκαν προηγουμένως.

Έχοντας και πάλι ως θεωρητική βάση τους Deleuze και Guattari, και κυρίως τις θεωρητικές προσεγγίσεις τους ως προς τον ρόλο και την υπόσταση του αντικειμένου στην υλική ή μη πραγματικότητα, η μεταουμανιστική σκέψη κατάφερε κάτι ξεκάθαρα επαναστατικό. Αμφισβητώντας την έννοια του ανθρωποκεντρισμού στην φιλοσοφία, έθεσε ένα νέο πλαίσιο μελέτης της πραγματικότητας και των εκφράσεών της, φέρνοντας **στο προσκήνιο το αντικείμενο** και τον τρόπο που αυτό μέσω των σχηματισμών και των δυναμικών αλληλεπιδράσεών του μπορεί να εκφράσει τον κόσμο. Τα πολυάριθμα κινήματα που δημιουργήθηκαν από την ριζοσπαστική αυτή φιλοσοφική διαφοροποίηση, ενώ παρουσιάζουν πολλές διαφορές, κυρίως στο θεωρητικό τους

υπόβαθρο, στις οριοθετήσεις των αντικειμένων και των δικτύων που δημιουργούν καθώς και στο βαθμό που ο άνθρωπος είναι αναγκάσιος στη δημιουργία και σταθεροποίηση των δικτύων αυτών, παρουσιάζουν και πολλά κοινά. Στα νέα αυτά μοντέλα, ο κόσμος παύει να είναι μία συνεχής ροή, ένα τεράστιο επικοινωνιακό δίκτυο και αποτελεί το αποτέλεσμα μίας πολυπλοκότητας που αποτελείται από αντικειμενικούς κόμβους και δικτυακά σύνολα. Ο άνθρωπος, παύει να είναι ο κυρίαρχος με τον κόσμο να περιφέρεται γύρω του ως ένας άλλος πλανήτης και μεταλλάσσεται σε ένα ακόμα μέρος της τεράστιας αλυσίδας της πραγματικότητας, ένα ακόμα σύνολο χαρακτηριστικών, πληροφοριών και ιδιοτήτων που δημιουργεί εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις εξάρτησης και επικοινωνίας με άλλα σύνολα. Πρόκειται για μια υλική, οικο-λογική και σχεσιακή διαχείριση του πραγματικού.

Η αρχιτεκτονική που γεννιέται από το νεοσύστατο αυτό φιλοσοφικό μοντέλο απαιτεί ακόμα αρκετή ωρίμανση, αλλά ήδη διαφαίνεται να είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Η κατάργηση της κάθετης ιεράρχησης στη σχεδιαστική διαδικασία δημιουργεί απρόσμενα φορμαλιστικά αποτελέσματα που χαρακτηρίζονται από εξαιρετική συνοχή, αυτονομία και δυναμικότητα. Παράλληλα, η εξέλιξη των σχεδιαστικών και δομικών μέσων επιτρέπουν μία πρωτόγνωρη απεικόνιση της κοινωνικής και αρχιτεκτονικής πολυπλοκότητας που η μεταουμανιστική σκέψη προσπαθεί να χαρτογραφήσει. Στην επίπεδη οντολογία, για πρώτη φορά οι εκφράσεις της πραγματικότητας αντιμετωπίζονται με απόλυτα ισοκρατικό και δημοκρατικό τρόπο, δημιουργώντας ένα νέο σύνολο αισθητικών και αρχιτεκτονικών 'αξιών' χωρικής διαμόρφωσης. Όπως και το φιλοσοφικό πλαίσιο στο οποίο βασίζεται, η επίπεδη οντολογία καταφέρνει κάτι νέο, αναδιαμορφώνει τις σχέσεις εσωτερικότητας και εξωτερικότητας, καταργεί σχεδιαστικά κατεστημένα που χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική διαδικασία. Φέρνοντας σε ιεραρχική ισότητα όλα τα σχεδιαστικά στοιχεία αλλάζει τον τρόπο που αντικατοπτρίζεται η χωρική ανάγνωση και η συνθετική μετάφραση της πάνω σε ένα κτίριο. Σαν να τρυπάς στα πλάγια ρωσικές κούκλες, αναφέρει χαρακτηριστικά ο Wiscombe, στην επίπεδη οντολογία ανακαλύπτεις μέσα σε ένα κτίριο κόσμους κρυμμένους και φωλιασμένους σε άλλους κόσμους. Κόσμους που αντιστρέφουν τη συμβατική σχέση μεταξύ περιέχοντος και περιεχόμενου, εσωτερικού και εξωτερικού. Το κτίριο γίνεται πλέον ένα σύνολο διακριτών αντικειμενικών οντοτήτων που με τη σειρά τους διαμορφώνουν το τελικό δομικό αποτέλεσμα και επηρεάζουν τον τρόπο ανάγνωσής του.

Φαίνεται λοιπόν, πως η πολύπλοκη πραγματικότητα της κοινωνίας της παγκόσμιας πληροφορίας δεν αποτελεί ένα εμπόδιο αλλά

μία ευκαιρία, μία αφορμή για την εξερεύνηση νέων δρόμων τόσο στη φιλοσοφική θεωρία όσο και στην αρχιτεκτονική σκέψη και πρακτική. Ο σύγχρονος άνθρωπος μπορεί να μην καταφέρει να προβλέψει το μέλλον του αλλά έχει σίγουρα τα εργαλεία για να το αναγνώσει, να το αναλύσει, να επιβιώσει μέσα του και να εξελιχθεί. Το μέλλον μπορεί να κρίνεται αβέβαιο, φαίνεται όμως να παρουσιάζεται εξαιρετικά ελκυστικό και σίγουρα αρχιτεκτονικά διασκεδαστικό.

_βιβλιογραφία

DeLanda Manuel (2006), *Assemblage theory*, Edinburgh University Press

Deleuze Gilles and Parnet Claire (2002), *Dialogues II*, Columbia University Press

Gannon Todd, Harman Graham, Ruy David και Wiscombe Tom (2015), 'The Object Turn: a Conversation', *Log*, no. 33, σελ. 73-94

Geuze Adrian (2000), "accelerating Darwin", στο: *The Artificial Landscape, Contemporary Architecture, Urbanism, and Landscape Architecture in the Netherlands*

Habermas Juergen (1983), *The Anti-Aesthetic. Essays in Post-Modern Culture*

Harman Graham (2008), 'DeLanda's Ontology: Assemblage and Realism', *Continental Philosophy Review*, volume 41, σελ. 367-383

Harman Graham (2011), *The Road to Objects*, web release: continentcontinent.cc

Harman Graham (2011), *The Guadruple Object*, Winchester, UK: Zero Books

Heidegger Martin (1962), *Being and Time*, translation: John Macquarrie and Edward Robinson, Harper & Row

Ibelings Hans (2000), *Artificial Landscape : Contemporary Architecture, Urbanism*, NAI Uitgevers Pub

Jones Owen (1856), *The Grammar of Ornament*, Day and Son, London

Koolhaas Rem (1999), ομιλία του : "How Modern is Dutch Architecture?", στο : *Mart Stam's Trousers, Stories from behind the Scenes of Dutch Moral Modernism*, σύνταξη : Crimson, Michael Speaks και Gerard Hadders, εκδόσεις : 010 Publishers, Rotterdam

Leach Neal (2016), *Digital Tool Thinking: Object Oriented Ontology versus New Materialism*, web release: papers.cumincad.org

Maas Winy (2003), "Architecture is a Device", Reading MVRDV, Rotterdam: NAI Publishers

Maurizio Sabini Maurizio (2006), 'Pragmatic Modernism: The Dutch Laboratory on Architecture, Landscape and the City', στο *Getting Real : Design Ethos Now*, Association of Collegiate Schools of Architecture

McFarlane Colin (2011), 'Assemblage and critical urbanism', στο *CITY*, volume 15

Meillassoux Quentin (2008), *After Finitude: Essay on the Necessity of Contingency*, μετάφραση: R.Brassier, London: Continuum

MVRDV, about, στο MVRDV.nl

Nio Maurice, Heaven and hell, στο <http://nio.nl/heaven-and-hell/>

Ockman Joan (2000), *The pragmatist imagination, Thinking about "things in the making"*, εκδόσεις: Princeton Architectural Press

On ground: 'Offramp Interview with Tom Wiscombe', *Offramp*, volume 11, 2016

Rajchman John (1997), "A New Pragmatism", Any-How, σύνταξη: C.Davidson, MIT Press

Rodermond Janny (2002), «After Next», *Fresh Facts. The Best Buildings by Young Architects in the Netherlands*, Rotterdam: NAI Uitgevers/Publishers

Wiscombe Tom (2014), 'Discreteness or Towards a Flat Ontology of Architecture', *Project Journal*, volume 3

Μόρας Αντώνιος (2009), *Οι Κρίσιμες Συνθήκες στην Αρχιτεκτονική. Η Έννοια του Δυνητικοποιημένου Αρχιτεκτονικού Αντικειμένου, πρακτικά 2ου πανελληνίου συνεδρίου πολεοδομίας χωροταξίας, Βόλος*

Μουτεβελής Ιωάννης (2015), ερευνητική εργασία: Ψηφιακή Μορφογένεση [Από το Συναρμολόγημα στο Σμήνος], επιβλέπων: Παπαλεξόπουλος Δημήτρης, Αθήνα

Χατζησάββα Δήμητρα (2009), 'Μεταφράσεις του πραγματικού στη σύγχρονη αρχιτεκτονική', σελ. 203- 216, στο Σ. Λαδά (επιμ.) Μετα-τοπίσεις , Αθήνα εκδόσεις Futura